

P. B. 66

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 6
8.— Kčs

Z OBSAHU

SIKULA, Milan: Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategórie politickej ekonómie socializmu – PLACHTINSKÝ, Dušan: K chápaniu intenzívneho rozvoja – KUBAČKA, Jozef: Optimalizácia veľkosti priemyslových podnikov – významný faktor intenzifikácie reprodukčného procesu – HALUŠKA, Ivan: O otázkach rastu účinnosti vedy a výskumu v zdokonaľovaní riadenia národného hospodárstva – PERLAKI, Ivan: Kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov – SATALIN, Stanislav Sergejevič: Niektoré problémy analýzy a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti – Recenzie – Správy

Ekon. Čas., 33, 1985, č. 6, s. 505–592

ISSN 0013–3035



VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономии, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přivara, **Pavel Rapoš**, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335 761-5.

Číslo bolo redakčne spracované vo februári 1984.

OBSAH

O otvorených otázkach intenzifikácie a intenzívneho rozvoja ekonomiky

ŠIKULA, Milan: Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategórie politickej ekonomie socializmu — — — — —	508
PLACHTÍNSKY, Dušan: K chápaniu intenzívneho rozvoja — — — — —	526
KUBAČKA, Jozef: Optimalizácia veľkosti priemyslových podnikov — významný faktor intenzifikácie reprodukčného procesu — — — — —	543

Z rozšíreného zasadnutia Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy

HALUŠKA, Ivan: O otázkach rastu účinnosti vedy a výskumu v zdokonaľovaní riadenia národného hospodárstva — — — — —	552
--	-----

Konzultácie

PERLAKI, Ivan: Kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov — — — — —	556
---	-----

Zo zahraničnej vedy

ŠATALIN, Stanislav Sergejevič: Niektoré problémy analýzy a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti — —	567
---	-----

Recenzie

BARIČ, J.: Mzda a vedecko-technický pokrok — M. Beťko — — — — —	578
Průmyslové oblasti Slovenska za kapitalismu. — J. Repečiková — — — — —	580
KLUSA KOVÁ, Z. a kol.: Světová ekonomika — D. Šíbl — — — — —	582
POKROVSKIJ, V. A.: Uskoreniye naučno-techničeskogo progressa — organizacija i metody — P. Kozák — — — — —	584

Správy

Poprední predstavitelia sovietskej economickej teórie na Slovensku (J. Sokira)	587
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Ladislava Lysáka (L. Hollý) — —	589
Medzinárodná vedecká konferencia Úloha zahraničného obchodu v economickej integrácii krajín RVHP (J. Blišák) — — — — —	590

СОДЕРЖАНИЕ

Открытые вопросы интенсификации и интенсивного развития экономики

ШИКУЛА, Милан: Интенсификация и эффективность процесса воспроизводства как категории политической экономики социализма — — — — —	508
--	-----

ПЛАХТИНСКИ, Душан: Понимание интенсивного развития	— — — —	526
КУБАЧКА, Йозеф: Оптимизация масштаба промышленных предприятий	— — — —	543
Расширенное заседание Научной коллегии САН по экономическим наукам		
ГАЛУШКА, Иван: Вопросы роста действенности науки и исследования в совершенствовании управления народным хозяйством	— — — —	552
Консультации		
ПЕРЛАКИ, Иван: Коллективное решение проблем	— — — —	556
Наука за рубежом		
ПАТАЛИН, Станислав Сергеевич: Некоторые проблемы анализа и совершенствования хозяйственного механизма функционирования экономики развитого социалистического общества	— — — —	567
Рецензии		
БАРИЧ, Я.: Зарплата и научно-технический прогресс — М. Бетько	— —	578
Промышленные области Словакии при капитализме — Й. Реччикова	— —	580
КЛУСАКОВА, З. и кол.: Мировая экономика — Д. Шибл	— —	582
ПОКРОВСКИЙ, В. А.: Ускорение научно-технического прогресса — организация и методы — П. Козак	— — — —	584
Научная жизнь		
Передовые представители советской экономической теории в Словакии (Й. Сокира)		587
Защита докторской диссертации Ладислава Лысака, к. э. н. (Л. Голы)	— —	589
Международная научная конференция Роль иностранной торговли в экономической интеграции стран-членов СЭВ (Я. Блишак)	— — — —	590

CONTENTS

Open Problems of Intensification and Intensive Development of Economy

ŠIKULA, Milan: Intensification and Efficiency of Reproduction Process as a Category of Political Economies of Socialism	— — — —	508
PLACHTINSKY, Dušan: Contribution to the Concept of Intensive Development	— —	526
KUBAČKA, Jozef: Optimization of Scale of Industrial Enterprises — Important Factor of Intensification of the Reproduction Process	— — — —	543

Extended Session of Scientific Collegium of Slovak Academy of Sciences for Economic Sciences

HALUŠKA, Ivan: Problems of Science and Research Efficiency in Perfectioning of the Management of National Economy	— — — —	552
---	---------	-----

Consultations

PERLAKI, Ivan: Group Decision-Making and Problem-Solving	— — — —	556
--	---------	-----

Science Abroad

ŠATALIN, Stanislav Sergejevič: Some Problems of Analysis and Economic Mechanism Perfectioning of the Functioning of the Economy of Developed Socialist Society	— —	567
--	-----	-----

Book Reviews

BARIČ, J.: Wage and Scientific and Technological Progress – M. Beťko – – –	578
Industrial Areas of Slovakia under Capitalism – J. Repčíková – – –	580
KLUSÁKOVÁ, Z. and Coll.: World Economy – D. Šíbl – – –	582
POKROVSKIJ, V. A.: Acceleration of Scientific and Technological Progress – Organization and Methods – P. Kozák – – –	584

Reports

Distinguished Representants of Soviet Economic Theory in Slovakia (J. Sokira)	587
Defence of Doctoral Dissertation of Dr. Ladislav Lysák (L. Hollý) – – –	589
International Scientific Conference on Role of External Trade in Economic Integration of CMEA-Member Countries (J. Blišák) – – –	590

O otvorených otázkach intenzifikácie a intenzívneho rozvoja ekonomiky

Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategórie politickej ekonómie socializmu

ŠIKULA, Milan

Úloha intenzifikácie našej ekonomiky bola prvýkrát programovo formulovaná v roku 1962 na XII. zjazde KSČ, t. j. v tom istom roku, keď bol najvyššími predstaviteľmi štátov RVHP prijatý mimoriadne závažný dokument *Základné princípy medzinárodnej socialistickej delby práce*. Táto časová zhoda nebola náhodná. Je objektívnym odrazom skutočnosti, že intenzifikácia reprodukčného procesu je nerozlučne spätá s prehľbovaním internacionalizácie ekonomického rozvoja. Strategická línia smerujúca k zvyšovaniu efektívnosti výroby bola od začiatku aj internacionálnou stratégiou plnšieho využívania efektov medzinárodnej socialistickej delby práce. Na jej základe zaznamenali jednotlivé členské štáty i spoločenstvo RVHP mnohé úspechy. Súčasne však treba vidieť, že realizácia strategickej línie zvyšovania efektívnosti spoločenskej výroby neprebíha zatiaľ dostatočne rýchlo, dôsledne a komplexne na celom fronte ekonomického rozvoja štátov socialistickeho spoločenstva.¹ Jednou z príčin je nesporne aj stupeň teoretického rozpracovania otázok intenzifikácie a efektívnosti socialistickej ekonomiky.

Niektoré medzery v politickoekonomickej interpretácii intenzifikácie

Za najzávažnejšiu medzeru považujeme to, že politická ekonómia socializmu zatiaľ nedisponuje dostatočne rozpracovanou a všeobecne akceptovanou analýzou kvalitatívne novej vlny zospoločenštenia výroby generovanej nastupujúcou VTR. Bez takejto analýzy nemá skúmanie problémov intenzifikácie a efektívnosti nevyhnutný konkrétne-historický základ. Úvahy o intenzifikácii a efektívnosti socialistickej ekonomiky, aj keď v mnohých prípadoch veľmi podnetné a originálne, pohybujú sa často alebo na príliš všeobecnej rovine, alebo sa orientujú na rôzne systémovo nezačlenené a nepreviazané jednotlivosti a detaily, jednostranne sa v nich koncentruje pozornosť na niektoré aspekty, zatiaľ čo iné, relevantné, zostávajú na periférii záujmu.

¹ Potvrdzujú to tak závery XVI. zjazdu KSČ [4, s. 12–13], ako aj závery ekonomickej porady predstaviteľov členských krajín RVHP na najvyššej úrovni (Pravda, Bratislava, 16. 6. 1984).

K dôležitým, a zároveň problematickým, otázkam patrí chápanie vzájomného vzťahu medzi intenzifikáciou a efektívnosťou. Nedostatočné tempo intenzifikácie v praxi a verbálne zdôrazňovanie jej nevyhnutnosti vedie často k tomu, že intenzifikácia sa javí ako samoučelný cieľ či konečný zmysel. *Intenzifikácia predstavuje podľa nášho názoru také zmeny v spoločenskom výrobnom procese, keď v kombinácii a substitúcii zdrojov hrá určujúcu úlohu vedecko-technický pokrok a prehlbovanie účasti v medzinárodnej delbe práce,*² v súlade s celkovými kvalitatívnymi posunmi v spoločenskej delbe práce. Vedecko-technický pokrok a medzinárodná delba práce však zároveň podstatne rozširujú varietu možných kombinácií a substitúcií disponibilných zdrojov, teda varietu možností proporcionálneho spojenia medzi výrobou a spotrebou. Vedecko-technický pokrok rozširuje tieto možnosti tým, že do kombinácie a substitúcie zdrojov vnáša nové a nové výsledky vedy a techniky. Aktívne prehlbovanie účasti v medzinárodnej delbe práce zase otvára ďalšie nové možnosti kombinácie a substitúcie zdrojov, nedostupné uzavretým, resp. pasívnym a nedostatočne otvoreným ekonomikám. Z oboch stále viac vzájomne podmienených smerov zväčšovania variability možnej kombinácie a substitúcie zdrojov vyplýva nevyhnutnosť voľby a s tým spojené vymedzenie a aplikácia kritéria výberu. Týmto kritériom je efektívnosť ako relácia výsledných užitočných efektov a používaných obmedzených zdrojov.³

Intenzifikácia predstavuje z hľadiska efektívnosti *prostriedok*, resp. množinu prostriedkov, ktorých použitie nemôže byť ľubovoľné či náhodné, ale funkčné a cieľavedome kalkulované a aplikované. Teda nie akékoľvek masívne nasadenie výsledkov vedy a techniky a výrazné prehlbenie účasti v medzinárodnej delbe práce, ale cieľavedomá identifikácia a realizácia takých variantov internacionálne a inovačne podmienenej rozšírenej reprodukcie, v ktorých sa maximalizuje vzostup efektívnosti. Naplnenie skutočného spoločensko-ekonomického zmyslu intenzifikácie predpokladá, že sa rozvíja na základe optimalizačnej kalkulácie. Z roz-

² Vzhľadom na to, že v podmienkach rozvíjajúcej sa VTR je vedecko-technický pokrok, jeho rýchlosť, hĺbka i smery v stále užšej vzájomnej spätosti a podmienenosti s novou vlnou internacionalizácie hospodárskeho života, nazdávame sa, že je účelné túto skutočnosť aj explicitne zdôrazniť v chápaní intenzifikácie. Väčšina autorov vymedzuje intenzifikáciu len z hľadiska vedecko-technického pokroku [napr. [8, s. 213]]. Keď zdôrazňujeme miesto a význam účasti v medzinárodnej delbe práce v intenzifikačnom procese, vychádzame z toho, že medzinárodná delba práce vyrastá zo spoločenskej delby práce vnútri národného hospodárstva a že účinnosť zapojenia do medzinárodnej delby práce je zásadným spôsobom ovplyvňovaná racionálnosťou delby práce v základných štruktúrnych jednotkách a medzi nimi navzájom. Tento predpoklad, hoci je teoreticky plne opodstatnený, v hospodárskej praxi zďaleka nie je samozrejмый. Svedčí o tom nemálo príkladov VJH, ktoré sú výsledkom prevažne formálno-organizačnej koncentrácie, s nerozvinutou vnútornou delbou práce, s nízkou úrovňou špecializačného a kooperačného prepojenia podnikov v rámci VJH atď. Je zřejmé, že tieto a podobné nedostatky podstatne limitujú odhaľovanie a využívanie možností medzinárodnej delby práce všeobecne a jej najprogresívnejších foriem zvlášť.

³ K niektorým sporným aspektom v chápaní efektívnosti sa ešte vrátíme.

líšenia dvoch základných štruktúrnych úrovní intenzifikačného procesu⁴ vyplývajú aj dve úrovne optimalizačnej kalkulácie a požiadavka ich iteratívnej harmonizácie v procese celkovej optimalizácie reprodukčného procesu. Vzhľadom na to, že organicko súčasťou intenzifikácie je výrazné prehlbovanie medzinárodnej delby práce, na oboch štruktúrnych úrovniach tohto procesu prebieha súčasne aj jeho internacionalizácia.⁵

Mimoriadne závažným a problematickým je okruh otázok spojený s naturáľno-vecnou či technicko-ekonomickou a spoločensko-ekonomickou stránkou intenzifikácie a efektívnosti. Hlavné úskalie vidíme v prevládajúcej jednostrannosti a určitej absolutizácii naturáľno-vecných a technicko-ekonomických aspektov pri interpretácii intenzifikácie a efektívnosti.

Nevyhnutnosť intenzifikácie sa spravidla odvodzuje z početných analýz obsahujúcich komparáciu s inými ekonomikami a z nej vyplývajúcich záverov o podstatne vyššej materiálovej, energetickej, investičnej, dopravnej, pracovnej, ale aj administratívnej náročnosti našej ekonomiky. Pokiaľ sa týmto vysvetľujú niektoré aspekty pomerne nízkej efektívnosti celkového reprodukčného procesu, možno s tým súhlasiť s poznámkou, že nejde o vysvetlenie všetkých aspektov, a hlavne nie o vysvetlenie príčin. Ak sa však jednotlivé náročnosti a ich bilančné zreženie posudzujú ako absolutizované bariéry ekonomického rastu, začína byť tento spôsob uvažovania problematický a často sa zneužíva aj na zdôvodnenie „objektívnosti“ nedostatkov v hospodárení. Z podstaty hospodárenia vyplýva, že má vždy do činenia s ohraničenosťou zdrojov. Umenie racionálneho hospodárenia, ktoré je vždy konkrétne historicky a triedne podmienené a determinované, spočíva práve v tom, ako sa dokáže sa zmenami relatívnej i absolútnej ohraničenosti zdrojov vyrovnávať.

Nedialektické chápanie rôznych náročností reprodukčného procesu či

⁴ V stati [9] sme sa pokúsili zdôvodniť komplex ako novú prevládajúcu a určujúcu štruktúru jednotku reprodukčného procesu, ktorá je výsledkom kvalitatívne novej vlny zospoločnenšenia výroby, vyvolaného VTR. Komplex preto predstavuje aj východisko skúmania nových podmienok a predpokladov intenzifikácie a efektívnosti. Druhou rovňou je komplexová štruktúra celého reprodukčného procesu v zmysle vzťahov a väzieb medzi komplexmi, t. j. národohospodársky komplex. Pochopenie podstaty komplexov a logiky ich formovania a fungovania je východiskom tak pre nevyhnutnú reštrukturalizáciu výrobnotechnickej základne ekonomiky, pre jej ústrojnú, kritériám intenzifikácie a efektívnosti zodpovedajúce usporiadanie, ako aj pre vznik kvalitatívne novej chozrasčotnej jednotky, resp. integrovaného výrobcu ako nového typu chozrasčotného subjektu, ktorý v potrebnej komplexnosti integruje špecializované činnosti a vyznačuje sa efektívnym cieľovým správaním.

⁵ Otázkami internacionalného zospoločnenšovania výroby sme sa zaoberali v stati [10]. Internacionalná dimenzia intenzifikácie spočíva v tom, že jej súčasťou je vytváranie, formovanie a fungovanie medzinárodne špecializovaných a medzinárodných komplexov a reštrukturalizácia väzieb medzi týmito dvoma skupinami komplexov a „domácimi“ komplexami, a že tento proces internacionalizácie komplexov prebieha celospoločensky plánovite na základe koordinovanej súčinnosti socialistických štátov, harmonizujúcich štruktúru previazanosť ich národohospodárskych komplexov z hľadiska maximalizácie ich efektívnosti.

bariér ekonomického rastu vedie k formálnemu a mechanickému chápaniu intenzifikácie. Prejavuje sa to v tom, že na základe medzinárodných komparácií zdrojovej náročnosti sa riešenie nedostatku zdrojov hľadá nie v reálnom zabezpečení efektívnych kvalitatívnych zmien v charaktere reprodukčného procesu, ale v plošne orientovaných úsporných opatreniach, spočívajúcich prevažne v rovnomernom rozpisovaní úspor nedostatkových zdrojov. Ak pritom berieme do úvahy administratívne rezortné prístupy k realizácii takto stanovených intenzifikačných úloh, tak sa ukáže, a prax to na množstve príkladov potvrdzuje, že mnohé intenzifikačné opatrenia jednotlivých rezortov, VHJ a podnikov — v dôsledku nerešpektovania zrefazenia závislosti a podmienenosti medzi štruktúrnymi prvkami celého reprodukčného procesu — vedú z národohospodárskeho hľadiska k zväčšovaniu zdrojovej napätosti a k stratám.

Intenzifikácia podriadená kritériu efektívnosti znamená, že výsledné efekty rastú rýchlejšie ako vynakladané zdroje. Táto všeobecná charakteristika vyjadruje z národohospodárskeho hľadiska istý priemerný stav, resp. pohyb, ktorý sa však ako priemerný nedá realizovať v tom zmysle, že by sa každý podnik, VHJ či rezort alikvotným, priemeru zodpovedajúcim, intenzifikačným opatrením (či opatreniami) zúčastňoval na celkovej intenzifikácii reprodukčného procesu. Reálna intenzifikácia ekonomiky sa nemôže zabezpečiť ako sumarizácia priemerných intenzifikačných príspevkov všetkých jej článkov, ale ako synergická výslednica efektívnej mobilizácie diferencovaných intenzifikačných potencií jednotlivých štruktúrnych článkov a diferencovaných zmien ich váhy, významu a vzájomných väzieb uvoľňujúcich zrefazenie multiplikačných a akceleračných intenzifikačných účinkov v reprodukčnom procese ako celku.

Takto chápanú intenzifikáciu nemožno realizovať len ako naturálno-vecný či technicko-ekonomický proces, s čím sa tak v teórii, ako aj v praxi bežne stretávame. Intenzifikácia tým, že znamená kvalitatívnu zmenu v charaktere reprodukčného procesu, objektívne a v dialektickej jednote mení charakter či parametre oboch jej stránok — naturálno-vecnej i spoločensko-ekonomickej. Nazdávame sa, že jednostranné zúženie problematiky intenzifikácie len na stránku výrobných síl, a aj to ešte nepresne (ako sme sa už pokúsili ukázať), je v rozpore s Marxovou teóriou reprodukcie, v ktorej reprodukčný proces vystupuje vždy ako dialekticky vzájomne spätý a podmienený pohyb výrobných síl a výrobných vzťahov. Preto sa prikláňame k názoru, že intenzifikáciu je potrebné teoreticky interpretovať a prakticky rozvíjať nielen ako proces, v ktorom sa prenikavým pôsobením vedecko-technického pokroku a medzinárodnej deľby práce kvalitatívne mení kombinácia a substitúcia zdrojov, ale aj ako proces aktívneho prispôsobovania konkrétnych foriem výrobných vzťahov. Toto aktívne prispôsobovanie nie je len následné v relácii k zmenám vo výrobných silách, ale aj ex ante cieľavedome vytvára priestor pre progresívne zmeny v smeroch a rýchlosti ich rozvoja.

Intenzifikácia je teda zákonite aj procesom premien konkrétnych foriem výrobných vzťahov, čo sa prejavuje v tom, že v postavení ekonomických subjektov na všetkých štruktúrnych úrovniach, v ich záujmoch a tým podmienenom správaní sa objavujú kvalitatívne nové momenty. Z tohto dôvodu sú zákonite organickou súčasťou intenzifikácie reprodukčného procesu aj podstatné zmeny v hospodárskom mechanizme.

Intenzifikácia ekonomického rozvoja je ohromne dynamickým, mnoho-rozmerným, viacúrovňovým a z vysokej variantnosti rezultujúcim procesom. Predpokladá a vyžaduje vysokú adaptačnú schopnosť, cielavedomú aktivitu a iniciatívu celej hierarchie ekonomických subjektov, založenú na účinnej motivácii ich ekonomických záujmov. Intenzifikácia je teda svojou podstatou zložito štruktúrovaný a vysoko variabilný proces, ktorý sa vo svojej konkrétnosti objektívne nedá naturálno-vecne z centra predpisovať a pre celú stále zložitejšiu sieť vertikálnych a horizontálnych väzieb reprodukčného procesu administratívno-direktívne určovať jednotlivým ekonomickým subjektom. Pokusy o vypracovanie „zoznamu“ konkrétnych intenzifikačných opatrení by boli sifyfovskou prácou a márnym úsilím zmocniť sa nových a nových možností vyplývajúcich z meniacich sa podmienok a predpokladov, a navyše vyžadujúcich sústavné korekcie v už „zaregistrovaných“ opatreniach. *Účinne a včas vyhľadávať, voliť a realizovať konkrétne intenzifikačné opatrenia môžu v zásade ekonomické subjekty len v akčnom rádiu ich objektívnej pôsobnosti a pod tlakom ekonomickej nevyhnutnosti.*

Intenzifikácia sa nedá prikázať alebo oddekrétovať, ale jedine ekonomicky navodiť, resp. v extrémnych prípadoch aj ekonomicky vynútiť takými systémovými zmenami sústavy plánovitého riadenia, ktoré reálne vytvoria účinnú bezprostrednú väzbu medzi kvalitou a efektívnosťou a spoločenským hodnotením a honorovaním činnosti každého ekonomického subjektu.⁶ Spoločnosť môže a musí uznávať i primerane honorovať nie „účasť“ na intenzifikácii či snahu (aj keď niekedy možno i veľkú), alebo dokonca len „vykazovanie intenzifikácie“, ale len reálny rast efektívnosti, ktorý možno dosiahnuť iba optimálnym, resp. aspoň optimu blízkym variantom intenzifikácie. Tento variant z variability konkrétnych možností môžu a musia identifikovať a realizovať jednotlivé ekonomické subjekty vo sfére svojej pôsobnosti.

Pravda, naznačené uplatňovanie kritéria efektívnosti súčasná hospodárska prax ešte neumožňuje, no treba dodať, že ani teoretické rozpracovanie otázok efektívnosti spoločenskej výroby v podmienkach rozvinutého socializmu nie je bez viacerých závažných medzier.

⁶ J. Andropov pri príležitosti 100. výročia úmrtia K. Marxa nie náhodou zdôraznil: „Nebude na škodu pripomenúť Leninovo varovanie pred nebezpečenstvom, ktoré spočíva v naivnej viere niektorých pracovníkov, že všetky svoje úlohy môžu vyriešiť «komunistickým dekrétovaním»“ [5, s. 270].

Otvorené problémy v chápaní politickoekonomického obsahu efektívnosti

Efektívnosť spoločenskej výroby má v marxistickej politickej ekonómii historický charakter a v každom spôsobe výroby sa vyznačuje kvalitatívne odlišným spoločensko-ekonomickým obsahom, determinovaným pôsobením základného ekonomického zákona príslušného spôsobu výroby. Charakter základného ekonomického zákona a jeho pôsobenia primárne určuje kvalitatívny obsah efektívnosti vcelku, ako aj konkrétne historickú sociálnu podmienenosť efektov a nákladov ako jej dvoch stránok. V ich chápaní však existuje podľa nášho názoru viacero vážnych problémov.

Jeden z problémov neadekvátneho riešenia otázok efektívnosti spoločenskej výroby v socializme sa odvíja od prinajmenšom nepresnej interpretácie Marxovej teórie hodnoty a nadhodnoty. K. Marx odhalil a presvedčivo zdôvodnil výrobu nadhodnoty ako základný ekonomický zákon kapitalizmu a nadhodnotu, resp. zisk ako jej premennú formu, ako špecifický užitočný efekt, ktorý sa v podmienkach kapitalistických výrobných vzťahov porovnáva s vynaloženým kapitálom. Efektívnosť tak vystupuje ako stupeň zhodnotenia kapitálu, alebo inými slovami, ako stupeň účinnosti realizácie zákona nadhodnoty ako základného ekonomického zákona. Skutočnosť, že určujúcim hybným motívom kapitalistickej ekonomiky je dosahovanie nadhodnoty, resp. zisku, z hľadiska čoho sa úžitková hodnota a uspokojovanie spoločenských potrieb⁷ javí ako prostriedok, sa zjednodušene a často interpretuje v tom zmysle, že sa neodôvodnene neprihliada k závažnej úlohe, ktorú hrá spoločenská užitočnosť pri výrobe nadhodnoty a maximalizácie zisku. Z hlbokej Marxovej analýzy kapitalistického reprodukčného procesu vyplýva, že kapitalista, ktorý by ignoroval potreby kapitalistickej spoločnosti, nemôže dosahovať zisk a zabezpečiť zhodnocovací proces kapitálu. Iná otázka je, a na ňu dal Marx tiež geniálnu odpoveď, aký sociálno-ekonomický obsah majú spoločenské potreby v kapitalizme a aký charakter má mechanizmus ich zisťovania a uspokojovania. Sociálno-ekonomický obsah spoločenských potrieb v podmienkach kapitalizmu zodpovedá parametrom súkromnokapitalistického vlastníctva, má teda antagonisticky protirečivý charakter a procesy zisťovania a uspokojovania potrieb prebiehajú na základe živej interakcie medzi výrobou a spotrebou. V závislosti od toho, ako individuálny kapitál v týchto procesoch „uhádne“ konšteláciu potrieb kapitalistickej spoločnosti, ako sa mu podarí zapadnúť do živej a presadzujúcej proporcionality spoločenského reprodukčného procesu, je vynaložená živá a zhmotnená práca v rámci kapitalistického podniku uznaná ako spoločensky nevyhnutná práca a vynaložený kapitál „odmenený“ ziskom ako podielom na celkovej mase vytvorenej nadhodnoty. Antagonisticky protirečivý sociálno-ekonomický obsah spoločenských potrieb a živej mechanizmus ich zisťovania a uspokojovania v kapitalizme je nesprávne interpretovať ako proces, ktorý nemá podstatnú súvislosť s efektívnosťou kapitalistickej výroby a so zhodnocovacím procesom kapitálu.

Ide tu o medialektické odtrhávajúce úžitkovej hodnoty v reprodukčnom procese individuálneho i celkového spoločenského kapitálu, ktoré v spojení s chápaním historickej zámény kapitalizmu socializmom ako mechanickej, a nie dialektickej negácie má za následok vážne metodologické bariéry v skúmaní podstaty efektívnosti v podmienkach socializmu. Taký

⁷ Treba zdôrazniť, že ide o potreby imanentné kapitalistickej spoločnosti. K chápaniu potrieb sa ešte vrátíme na nasledujúcich stránkach.

prístup k efektívnosti spoločenskej výroby z hľadiska kapitalizmu odtrhuje od hodnotovej stránky stránku spoločenskej užitočnosti a potrieb, z hľadiska socializmu odtrhuje od spoločenskej užitočnosti a potrieb hodnotovú stránku a stavia ich mechanicky vedľa seba či proti sebe.

Rozdiel medzi kapitalizmom a socializmom nie je v tom, že v kapitalizme sa problém efektívnosti viaže len na hodnotovú stránku reprodukčného procesu a v socializme akoby efektívnosť bola determinovaná len naturálno-vecným obsahom spoločenskej užitočnosti a spoločenských potrieb, pričom hodnotová stránka vystupuje iba ako niečo vedľajšie, ako jej formálny „evidenčný“ ap. pendant. Socializmus sa zásadne odlišuje od kapitalizmu, po prvé, kvalitatívne novým sociálno-ekonomickým obsahom spoločenských potrieb a spoločenskej užitočnosti, ktoré pôsobia ako kritériá uznávania spoločensky nevyhnutných nákladov práce a, po druhé, možnosťou a nevyhnutnosťou plánovitého zisťovania a uspokojovania spoločenských potrieb ako procesu, ktorý na jednej strane prebieha v silovom poli spoločensky nevyhnutných nákladov práce a ktorý na druhej strane svojím pohybom toto silové pole spoluvytvára.

Pri formovaní spoločensky nevyhnutných nákladov práce socialistická spoločnosť ešte nemôže bezprostredne uskutočňovať racionálne hospodárenie s časom *in natura*, ale len sprostredkované, na základe plánovitého využívania hodnotových foriem. Je to podmienené najmä stupňom rozvoja spoločenskej deľby práce a charakterom primárnej motivácie socialistických výrobcov. Spoločenská deľba práce a väzby medzi jej jednotlivými článkami sa vyznačujú hlbokou členitosťou a zložitou štruktúrovanosťou. Produktívna činnosť socialistických výrobcov — jednotlivcov i kolektívov — zameraná na čo najplnšie uspokojovanie spoločenských potrieb ešte nie je primárnym životným zmyslom ich úsilia, ale zostáva predovšetkým prostriedkom umožňujúcim realizáciu ich potrieb a záujmov. Za týchto podmienok sa racionálne hospodárenie s časom môže realizovať len v podobe hierarchicky usporiadaného, po línii vertikálnych a horizontálnych väzieb, iteratívne prebiehajúceho procesu ekonomickej kalkulácie, v ktorej sa hodnotové formy v dialektickej jednote jednak plánovite formujú, jednak kritériálne a motivačne využívajú pri optimalizácii reprodukčného procesu.

Z hľadiska konkrétne-historických podmienok reálneho socializmu je podľa nášho názoru potrebné v tomto zmysle chápať a interpretovať Marxove myšlienky o tom, že „hospodárenie s časom, ako aj plánovité rozdeľovanie pracovného času medzi rozličné odvetvia výroby zostáva teda na základe spoločenskej výroby prvým ekonomickým zákonom. Stane sa dokonca zákonom oveľa vyššieho stupňa“ [2, s. 124–125].

Socializmus pri riešení otázky efektívnosti spoločenskej výroby teda neodsúva hodnotovú stránku na „vedľajšiu koľaj“, naopak, úlohu, aby sa spoločenský rozum pri formovaní spoločensky nevyhnutných nákladov práce presadzoval *ex ante*, na základe plánovitého ovládania hodnotových foriem, stavia na prvé miesto.

Marxova teória hodnoty nepredpokladá, že v podmienkach spoločenského vlastníctva hodnotová stránka reprodukčného procesu zanikne, ale ukazuje, že sa môže a musí zmeniť forma jej prejavu [pozri napr. [3]].

Základný ekonomický zákon socializmu sa explicitne koncentruje na uspokojovanie spoločenských potrieb, no to vonkoncom neznamená, že úsilie o ich maximálne uspokojovanie plánovitým využívaním zdrojov je len, alebo prevažne, záležitosťou exaktného naturálno-vecného bilancovania, ku ktorému sa ako „nevyhnutné zlo“ dodatočne priraduje, resp. ako formálny spoločenský menovateľ bilančných prepočtov predraduje, hodnotové vyjadrenie. Takýto postup je v rozpore s uvedenými Marxovými myšlienkami o plánovitom formovaní spoločensky nevyhnutných nákladov práce ako procesu uspokojovania potrieb spoločnosti na základe skutočne spoločensky racionálneho hospodárenia s časom. Efektívnosť spoločenskej výroby, hoci jej zmysel — uspokojovanie spoločenských potrieb — sa objektívne viaže prevažne na veci, závisí v rozhodujúcej miere od toho, ako úspešne socialistická spoločnosť zvládne jej ekonomický obsah, t. j. socializmu adekvátnu formu konštituovania spoločensky nevyhnutných nákladov práce, teda ako reálne urobí z hospodárenia s časom „zákon oveľa vyššieho stupňa“.

Spoločenské potreby a účelnosť ich uspokojovania majú v socializme kvalitatívne nový sociálno-ekonomický obsah, no neprestávajú byť ekonomicky podmienené disponibilnými zdrojmi a účinnosťou ich transformácie na úžitkové hodnoty. Hoci úžitkové hodnoty výrobkov sú dané naturálno-vecnými a technicko-ekonomickými vlastnosťami, odhaľovanie a presadzovanie spoločenskej užitočnosti nemožno realizovať len na základe naturálno-vecných či technicko-ekonomických parametrov a kritérií, ich prepočítavaním, vzájomným porovnávaním atď.

V tejto spojitosti nezaškodí pripomenúť Marxovu myšlienku, že „úžitková hodnota jednotlivého tovaru závisí od toho, či sám osebe uspokojuje nejakú potrebu... úžitková hodnota v spoločenskom meradle tu určuje, aké pomerné časti celkovej spoločenskej práce pripadajú na rôzne osobitné výrobné sféry. Ale to je ten istý zákon, ktorý sa prejavuje už pri jednotlivom tovare, totiž, že úžitková hodnota tovaru je predpokladom jeho výmennej hodnoty a tým aj jeho hodnoty“ [1, s. 182–183].

Z uvedeného vyplýva, podľa nášho názoru, dôležitý záver, aj pre chápanie efektívnosti socialistickej výroby. Ani v podmienkach spoločenského vlastníctva nemôže spoločnosť usmerňovať spoločenskú užitočnosť len bezprostredným určením konkrétnych technických, úžitkových parametrov jednotlivých výrobkov, ani ich celkovej sumy, bez toho, žeby súčasne nerešpektovala objektívnu logiku hodnotovej stránky reprodukčného procesu. Zásadný rozdiel je však práve vo forme, akou sa to deje. V kapitalizme je to výslednica živelného pôsobenia zákona hodnoty. Odstránenie súkromného vlastníctva vytvára v socializme možnosť, ktorá z hľadiska jeho presadenia sa ako vyššej a progresívnejšej historickej formy organizácie spoločnosti stáva sa nevyhnutnosťou plánovite usmerňovať pohyb spoločensky nevyhnutných nákladov práce ako cieľavedomé ovládanie hodnotovej stránky reprodukčného procesu.

Miera spoločenskej užitočnosti sa preto nedá bezprostredne vyjadrovať a posudzovať naturálno-vecnými či technicko-ekonomickými jednotkami, ale musí byť zároveň adekvátne sprostredkovaná diferenciami medzi živou a zhmotnenou prácou, ktorá má byť, alebo bola vynaložená v jednotlivých štruktúrnych prvkoch reprodukčného procesu, a množstvom spoločenskej práce, ktoré spoločnosť týmto prvkom uzná ako nevyhnutné z hľadiska svojich potrieb. Tu však treba zaujať stanovisko k chápaniu spoločenských potrieb. Predovšetkým spoločenské potreby nie sú len potrebami na národohospodárskej úrovni, alebo potrebami formulovanými len na úrovni centra, ale je to hierarchicky štruktúro-

vaný a dynamický systém, t. j. spoločenskými sú potreby ekonomických subjektov na všetkých úrovniach. Preto aj zisťovanie spoločenských potrieb nemôže prebiehať len na jednej, hoci i centrálnej úrovni, ale musí to byť plánovite harmonizovaný viacúrovňový a iteratívny proces. V tomto procese sa tak potreby ekonomických subjektov, ako aj ich reálne možnosti vytvárať materiálne predpoklady pre uspokojovanie potrieb po línii vertikálnych a horizontálnych väzieb vzájomne konfrontujú, verifikujú a v ekonomicky podmienenom rozsahu, štruktúre a kvalite sa akceptujú, t. j. stávajú sa spoločenskými potrebami.⁸ Práve v spôsobe a charaktere procesu formovania a zisťovania spoločenských potrieb je tiež jedna zo zásadných odlišností socializmu a kapitalizmu. Socializmus — na rozdiel od kapitalizmu, kde formovanie spoločenských potrieb prebieha živelne a potreby sa zisťujú v celospoločenskom meradle dodatočne, ex post — môže na základe cieľavedomej aktívnej súčinnosti celej hierarchickej štruktúry ekonomických subjektov ex ante formovať a zisťovať spoločenské potreby a plánovite vynakladať zdroje v záujme ich účelného uspokojovania. Na všetkých úrovniach, ktoré sa zúčastňujú na formovaní spoločenských potrieb, sa osobitne nastoľuje a rieši problém maximalizácie užitočného efektu a minimalizácie vynakladania zdrojov na jeho dosiahnutie. Preto efektívnosť spoločenskej výroby je takisto štruktúrovaný jav ako formovanie spoločenských potrieb.

Ukázali sme si, že spoločnosť potvrdzuje mieru spoločenskej užitočnosti uznanou výškou spoločensky nevyhnutného množstva práce. Preto sa miera, v akej výrobok určitého výrobcu zodpovedá spoločenskej užitočnosti, resp. akou prispieva k zvyšovaniu užitočného efektu pre spoločnosť, prejavuje v podmienkach plánovitej tovarovej výroby v hodnotovej forme ako rozdiel medzi uznaným množstvom spoločensky nevyhnutnej práce, ktorým je ohodnotený výsledok výroby, činnosti ap. ekonomických subjektov, a spoločensky nevyhnutným množstvom práce, ktorým sú ohodnotený nimi vynaložené zdroje. Maximalizáciou tejto kriteriálnej hodnotovej veličiny, prostredníctvom ktorej sa spoločenská užitočnosť prejavuje a presadzuje, výrobca si na jednej strane vytvára predpoklady pre čo najplnšie uspokojovanie svojich výrobných a konečných potrieb, a na druhej strane realizáciou týchto predpokladov, teda vynakladaním získaného hodnotového efektu na uspokojovanie svojich potrieb sa zúčastňuje na hodnotovom uznávaní spoločenskej užitočnosti výrobkov ostatných výrobcov.

Hodnotová forma prejavu užitočného efektu má zásadný význam pre chápanie efektívnosti spoločenskej výroby, lebo umožňuje riešenie tých problémov, ktoré sú pri jednostrannom naturálno-vecnom chápaní užitočného efektu neriešiteľné. Kľúčovým problémom sú dve základné di-

⁸ Priekopnícku zásluhu na zdôvodnení načrtnutého chápania spoločenských potrieb má I. Okáli. Pozri [12, s. 326—332].

menzie ekonomickej súmerateľnosti — súmerateľnosť užitočného efektu s vynaloženými zdrojmi na jeho dosiahnutie v jednotlivých sférach a úrovniach reprodukčného procesu a súmerateľnosť užitočných efektov medzi rôznymi sférami a úrovňami reprodukčného procesu.

Existencia hodnotovej formy prejavu užitočného efektu, jej uznanie a využitie umožňuje z hľadiska efektívnosti dávať do súvzťažnosti obsahovo porovnateľné veličiny, t. j. porovnávať rôzne množstvá spoločensky nevyhnutnej práce. Práve z hľadiska požiadavky uvedenej ekonomickej súmerateľnosti vzbudzuje pochybnosti rozlíšenie spoločenskej užitočnosti, ktorá sa chápe ako účelnosť a kvalita produkcie a hospodárnosti ako relácie medzi objemom produkcie a vynaloženými zdrojmi, čo sa niekedy označuje ako technicko-ekonomická efektívnosť. Efektívnosť spoločenskej výroby je v tejto interpretácii dvojrozmerným vzťahom.

Prvý rozmer predstavuje naturálno-vecná užitočnosť ako vzťah medzi úžitkovými parametrami produkcie a spoločenskými potrebami (cieľom), čo pravda neumožňuje súmerateľnosť užitočných efektov medzi rôznymi sférami a úrovňami reprodukčného procesu. Druhým rozmerom je vzťah výsledku a nákladov, v ktorom sa síce predpokladá hodnotové vyjadrenie, no otvorenou je otázka, odkiaľ sa toto hodnotové vyjadrenie vezme. To, že sa tento vzťah označuje aj ako technicko-ekonomická efektívnosť, poukazuje explicitne na to, že tu nejde o reálne hodnotové vyjadrenie v zmysle spoločensky nevyhnutných nákladov práce, ale len o možné technicko-ekonomické súvislosti medzi kombináciou a substitúciou zdrojov a objemom produkcie, ktoré sa stávajú reálnym obsahom efektívnosti spoločenskej výroby len v tej miere a takým spôsobom, ako ich ekonomické subjekty v súlade s ich záujmami vtelia do svojich rozhodnutí a absorbujú do svojho správania.

Uvedené rozlíšenie spoločenskej užitočnosti a hospodárnosti zastiera podľa nášho názoru skutočný politickoekonomický obsah efektívnosti, lebo v tomto rozlíšení je umŕtvený práve ten spoločensko-ekonomický pohyb, v ktorom sa prostredníctvom celej štruktúry výrobných vzťahov utvára súvislosť medzi formovaním spoločenských potrieb v zmysle vyjadrovania ich ekonomickej determinovanosti na základe vyčleňovania určitých kvánt spoločensky nevyhnutného množstva práce akceptovaných spoločnosťou (pre vytvorenie materiálnych predpokladov na ich uspokojovanie) a spoločensky nevyhnutnými nákladmi práce, ktorými spoločnosť oceňuje všetky vynakladané zdroje. V tomto pohybe kryštalizuje sociálno-ekonomický obsah užitočného efektu reprodukčného procesu vcelku i jeho štruktúrnych prvkov.

Z hodnotovej formy prejavu užitočného efektu vyplýva, že pri meraní a stimulovaní efektívnosti spoločenskej výroby hrá hlavnú úlohu základná hodnotová kategória — cena, ktorá v podmienkach socializmu môže byť len výsledkom plánovitých iteratívnych oceňovacích procesov, prebiehajúcich po línii horizontálnych a vertikálnych väzieb. Oceňovacie

procesy či formovanie ceny sa v tomto poňatí stáva bezprostrednou a reálnou súčasťou tvorby plánu, a nie formálnou transformáciou naturálno-vecnej vybilancovanosti na hodnotovú, ktorá môže v skutočnosti práve preto byť len kvázi hodnotovou vybilancovanosťou. Cena sa tak súčasne stáva integrálnou súčasťou obsahu plánu. Len takto plánovite konštituovaná a objektivizovaná cena môže plniť funkciu objektívneho kritéria efektívnosti, a súčasne, a to je tiež dôležité, môže vytvárať podmienky ekvivalentnosti ako základu rovnoprávneho postavenia ekonomických subjektov v spoločenskom reprodukčnom procese. Ekvivalentnosť výmeny totiž systémovo umožňuje, ale aj vyžaduje, že ekonomické subjekty vstupujú do vzájomných vzťahov na základe optimalizačných úvah, odvodzovaných z ich kritérií efektívnosti. V tomto zmysle je ekvivalentnosť výmeny tiež podmienkou efektívnosti, lebo pôsobí proti realizácii neefektívnych vzťahov medzi účastníkmi reprodukčného procesu.

Akcent, ktorý kladieme na zdôvodňovanie hodnotovej formy prejavu užitočného efektu pri skúmaní efektívnosti spoločenskej výroby, vôbec neznamená, ako by sa to pri povrchnom pohľade na vec mohlo zdať, že podceňujeme naturálno-vecnú či technicko-ekonomickú stránku reprodukčného procesu. Naopak, nazdávame sa, že adekvátne riešenie vecných úloh v oblasti vedecko-technického pokroku, kvality, štruktúrnych zmien atď., je možné práve plánovitým ovládaním hodnotových foriem, prostredníctvom ktorých sa spoločenská užitočnosť prejavuje.

Nedostatočná dynamika vedecko-technického pokroku zvädza teóriu i prax nezriedka k takým úvahám a rozhodnutiam, ako by prvoradou úlohou bolo kdekoľvek a akokoľvek urýchľovať vedecko-technický pokrok sám osebe. V skutočnosti je problémom zabezpečiť spoločensko-ekonomicky účelnú rýchlosť a obsah vedecko-technického pokroku v celkovom reprodukčnom procese a v jeho jednotlivých štruktúrnych prvkoch. Analogicky to platí o kvalite, štruktúrnych zmenách a pod. Už v súvislosti s intenzifikáciou sme ukázali, že tieto procesy sa vyznačujú dynamickým, mnoho-rozmerným a variantným charakterom, a preto ich účinné zvládnutie vyžaduje plánovitú súčinnosť ekonomických subjektov na všetkých štruktúrnych úrovniach. Ide o súčinnosť, ktorá nie je formálna, ale založená na znalosti konkrétnych podmienok a možností v akčnom rádiu pôsobenia jednotlivých ekonomických subjektov a v ich aktívnom využívaní.

Ekonomické subjekty sa však nezaujímajú o vedecko-technický pokrok, kvalitu a štruktúrne zmeny ako také, ale predovšetkým ako o prostriedok a cestu k maximalizácii svojej kriteriálnej hodnotovej veličiny. To znamená, že ich záujem sa v tomto smere aktivizuje úmerne tomu, ako sa im v plánovacích iteratívnych oceňovacích procesoch priznáva relatívne väčšie množstvo spoločensky nevyhnutných nákladov práce, keď adekvátne reagujú na technicko-ekonomické, kvalitatívne a pod. potreby odberateľov, keď prichádzajú s účelnou inovačnou iniciatívou tak z hľadiska výsledkov výrobného procesu (nové, kvalitnejšie, funk-

čnejšie výrobky), ako aj z hľadiska racionálnej kombinácie a substitúcie zdrojov v samom výrobnom procese.

Ak ekonomické subjekty maximalizujú svoju kriteriálnu hodnotovú veličinu (ako spoločensky nevyhnutné množstvo práce, ktorým je ocenený výsledok ich činnosti a ktorým sú ocenené vynaložené zdroje) vtedy, keď sa optimálne zúčastňujú na formovaní, zisťovaní a uspokojovaní spoločenských potrieb, potom výslednicou ich správania je skutočné riešenie a zvládnutie naturálno-vecnej stránky reprodukčného procesu, ako materiálneho základu a podmienky vysokej účinnosti pôsobenia základného ekonomického zákona socializmu.

Z toho, čo sme doteraz povedali o chápaní efektívnosti spoločenskej výroby za socializmu, vyplýva, že problém efektívnosti sa zďaleka nevyčerpáva len vypočítavaním či zisťovaním, čo je, resp. čo by mohlo byť efektívne, ale že to je aj, a hlavne, spôsob či mechanizmus, ktorým sa efektívnosť presadzuje. Efektívnosť je aj v socializme javom, ktorý sa môže rozvíjať len ako výsledok pôsobenia reálnych ekonomických záujmov. Sebadokonalejšie a elegantnejšie vzorce pre výpočet efektívnosti sú málo platné, ak neexistuje realizačná sila ekonomických záujmov, ktorá by premenila teoretickú možnosť na skutočnosť. Tým nechceme znižovať význam zdokonaľovania metód merania efektívnosti, naopak, ich význam bude podľa nášho názoru rásť v takej miere, v akej miere budú mať ekonomické subjekty na všetkých štruktúrnych úrovniach reprodukčného procesu reálny a dostatočne silný záujem odhaľovať a realizovať dostupné možnosti zvyšovania efektívnosti.

Efektívnosť spoločenskej výroby ako kategória politickej ekonómie socializmu vyjadruje tie vzťahy medzi ekonomickými subjektmi, keď sa v silovom poli ich záujmov plánovitým iteratívnym procesom formuje rozdiel spoločensky nevyhnutného množstva práce, ktorým sú ocenené výsledky ich činnosti a ktorým sú ocenené nimi vynaložené zdroje. Efektívnosť sa teda týka vecných súvislostí a technicko-ekonomické stránky reprodukčného procesu, no sama nie je naturálno-vecným, ale spoločensko-ekonomickým vzťahom. Z tohto hľadiska je potrebné uviesť niekoľko poznámok k sociálno-ekonomickej efektívnosti.

Zavedenie kategórie sociálno-ekonomickej efektívnosti sa zdôvodňuje tým, že z podstaty socializmu vyplýva úplne iný prístup k riešeniu ekonomických otázok ako v kapitalistickej spoločnosti [pozri napr. [11, s. 468]]. To je síce pravda, no podľa nášho názoru z toho vôbec nevyplýva, že je účelné a správne odtrhávať od seba ekonomickú a sociálnu stránku efektívnosti. Má to za následok viaceré, prinajmenšom sporné interpretácie podstatných určení efektívnosti spoločenskej výroby v marxistickej politickej ekonómii.

Efektívnosť spoločenskej výroby je historickou kategóriou, no rozdiel medzi efektívnosťou v kapitalizme a socializme nie je v tom, že v kapitalizme má efektívnosť len „čisto ekonomický“ obsah a v socializme je súčtom ekonomickej a sociálnej stránky. Efektívnosť má vždy sociálno-ekonomický obsah, ktorý je determinovaný charakterom výrobných vzťahov, preto tiež nepovažujeme za správne zdôrazňovať rozlišovanie ekonomickej a sociálnej efektívnosti tým, že prvá má hodnotový obsah a druhá vyjadruje, z hľadiska akých záujmov sa využívajú dosiahnuté

výsledky. Efektívnosť, ako sme sa pokúsili zdôvodniť, má reálny zmysel a obsah len v spojitosti s ekonomickými záujmami ako prejavmi výrobných vzťahov, ktorých sociálno-ekonomická podstata je geneticky zakódovaná v type vlastníctva a čomu zodpovedá aj forma určovania spoločensky nevyhnutného množstva práce v reprodukčnom procese a v jeho štruktúrnych prvkoch.

Umelé oddeľovanie ekonomickej a sociálnej efektívnosti vedie k ďalším chybným prístupom k chápaniu efektívnosti spoločenskej výroby za socializmu. Jeden z nich spočíva v explicitnom alebo častejšie v implicitnom predpoklade, že efektívnosť posudzovaná z hľadiska ekonomických subjektov na nižšej štruktúrnej úrovni akoby buď nemala sociálno-ekonomický obsah, resp. že tento obsah je menej sociálnejší ako efektívnosť posudzovaná na úrovni centra. S tým súvisí ďalší problematický prístup, pri ktorom sa k efektívnosti spoločenskej výroby posudzovanej na celospoločenskej úrovni akoby dodatočne a akoby navyše vnáša sociálny aspekt, ktorým sa rozumejú požiadavky či priority socialistického spôsobu života, ekologickej rovnováhy ap. Nazdávame sa, že tak ako súkromnokapitalistické vlastníctvo generuje štruktúru priorít a hodnôt imanentných kapitalistickej spoločnosti a tým produkuje kapitalistický spôsob života, kapitalistický prístup k ekologickým problémom atď., tak socialistické vlastníctvo a jeho rozvoj generuje socialistický spôsob života ako organickú súčasť a výsledok svojej realizácie a rozvoja.

Rozvoj socialistického vlastníctva a jeho plnohodnotná realizácia vytvára podmienky, ktoré umožňujú, ale aj vyžadujú, aby sa spoločenské potreby stávali v najhlbšom zmysle slova ľudskými potrebami, aby sa nie akousi dodatočnou, ale najvlastnejšou súčasťou spoločenských potrieb stávali potreby spojené s všestranným rozvojom človeka, potreby spojené s rozumným a prezieravým zabezpečovaním harmonických ekologických podmienok života spoločnosti a pod. Pravda, potreby socialistickej spoločnosti tým, že majú nový sociálno-ekonomický obsah, ešte nestrácajú svoju ekonomickú determináciu. Teda miera ich uspokojovania nemôže byť ľubovoľná, ale musí rešpektovať reálne možnosti dosiahnutého stupňa ekonomického rozvoja.

Nový, socializmu vlastný sociálno-ekonomický obsah spoločenských potrieb sa premieta do reprodukčného procesu tým, že z hľadiska týchto potrieb spoločnosť môže a musí rozdeľovať disponibilný fond pracovného času do príslušných sfér spoločenskej výroby, kde sa vytvárajú materiálne predpoklady pre ich uspokojovanie. Cez prizmu takto chápaných potrieb musí teda spoločnosť aj oceňovať tak výsledky dosahované v celkovom reprodukčnom procese i v jeho jednotlivých štruktúrnych jednotkách, ako aj zdroje vynakladané na ich dosiahnutie. To znamená, že z hľadiska potrieb priznáva výsledkom činnosti ekonomických subjektov zodpovedajúci rozsah spoločensky nevyhnutných nákladov práce a že vynakladané zdroje oceňuje spoločensky nevyhnutným množstvom práce, potrebným na ich vytvorenie, získavanie, regeneráciu, resp. udržanie v stanovených ekologických parametroch atď.⁹ Práve takýmto mechanizmom oceňova-

⁹ Z naznačeného chápania spoločenských potrieb vyplýva, že socialistická spoločnosť

nia výsledkov a vynakladaných zdrojov v reprodukčnom procese vtláča socialistická spoločnosť nový, socializmu imanentný sociálno-ekonomický obsah užitočnému efektu a efektívnosti spoločenskej výroby.

Koncepcia, ktorá vychádza z toho, že spoločenská užitočnosť sa prejavuje a môže plánovite presadzovať prostredníctvom hodnotovej formy a že plánovitý pohyb efektívnosti spoločenskej výroby musí byť sprostredkovaný hodnotovou stránkou socialistického reprodukčného procesu, má zásadný význam pre riešenie problému kritérií intenzifikácie, ktorého „najboľavejším miestom“ je nehomogénnosť ekonomických kritérií aplikovaných v rôznych sférach a úrovniach reprodukčného procesu. Nehomogénnosť znamená, že používané kritériá, stimuly, nástroje nehovoria jednotnou ekonomickou rečou, nie sú vzájomne porovnateľné, prehoditeľné, agregovateľné atď. To vedie nevyhnutne k stále väčšej koncentrácii pozornosti len na vecné súvislosti reprodukčného procesu, čím dochádza k „odpútavaniu“ od ich ekonomického obsahu.

Nehomogénnosť ekonomických kritérií tým, že posilňuje naturalizáciu štruktúrnych väzieb reprodukčného procesu, deformuje súradnice kombinácie a substitúcie zdrojov ako podstatného momentu intenzifikácie. Deformujú sa hranice vymedzujúce konkrétny obsah intenzifikácie, a navyše, ani v tomto rámci nie je možné uskutočňovať voľbu účelných foriem intenzifikácie, lebo absentuje všeobecne porovnateľné kritérium efektívnosti a jeho účinný tlak na záujmy ekonomických subjektov. Preto sa správanie ekonomických subjektov odkláňa od trajektórie vedúcej k rastu efektívnosti spoločenskej výroby. Nehomogénnosť ekonomických kritérií podstatne sťažuje a limituje činnosť centra pri identifikácii celospoločenských záujmov, pri optimálnom určovaní národohospodárskych priorít a pri ich reálnom zabezpečovaní.

Uvedené i mnohé ďalšie problémy homogenosti, resp. nehomogenosti ekonomických kritérií a stimulov je možné podľa nášho názoru riešiť len na báze využitia hodnotových foriem prejavu spoločenskej užitočnosti a efektívnosti odvodenej zo socialistickej modifikácie hodnoty.

Ukázali sme, že efektívnosť spoločenskej výroby vyjadruje stupeň účinnosti realizácie základného ekonomického zákona. Z tohto hľadiska sa spoločenská užitočnosť prejavuje ako ekonomická veličina, ktorá je jednotou kvantitatívneho a kvalitatívneho určenia základného ekonomického zákona a ktorej maximalizácia predstavuje kriteriálnu funkciu socialistickej ekonomiky. Vystupuje ako istá agregovaná makroekonomická veličina, v ktorej činnosť ekonomického systému nachádza svoj zmysel. Odrzkadľuje novú spoločensko-ekonomickú štruktúru a z nej vyplývajúcu novú štruktúru ekonomických záujmov. Je koncentrovaným syntetickým prejavom protirečivej (ale už neantagonistickej) jednoty ekonomických

musí oceňovať nielen tie zdroje, v ktorých je už stelesnená živá a zhmotnená práca, ale aj tie zdroje, v ktorých síce ešte nebola stelesnená práca, no ich spoločensky žiaduce využitie objektívne vyvoláva náklady živej a zhmotnenej práce. Spoločenské vlastníctvo dáva možnosť, aby sa tieto náklady anticipovali, včas vynaložili a tým minimalizovali.

záujmov v socialistickej spoločnosti. Integruje individuálne, kolektívne a celospoločenské záujmy a jej kvalitatívna určenosť musí odzrkadľovať postavenie každého člena socialistickej spoločnosti ako výrobcu a vlastníka i ako spotrebiteľa. Z toho vyplýva základná štruktúra ekonomických záujmov, ktoré sa istým spôsobom inštitucionalizujú a v rozličných formách sa potom vzájomne konfrontujú.

Do ekonomickej veličiny vyjadrujúcej užitočný efekt musí teda organicky vyúsťovať, a zároveň sa z nej odvíjať celá štruktúra ekonomických záujmov. Okrem toho je potrebné, aby táto veličina svojím vnútorným obsahom, svojou podstatou vyjadrovala ekonomický rozvoj. Takou ekonomickou veličinou je v podmienkach socialistickeho vlastníctva, podľa nášho názoru, národný dôchodok.

Pravda, považujeme za dôležité osobitne zdôrazniť, že máme na mysli národný dôchodok v zmysle Marxovej teórie hodnoty, to znamená ako skutočne novovytvorenú hodnotu.¹⁰ Národný dôchodok ako kritériálna hodnotová veličina celkového reprodukčného procesu však nemôže vystupovať bezprostredne aj ako kritériálna hodnotová veličina jednotlivých štruktúrnych článkov (podnikov a ich integrovaných zoskupení). Na túto zložitú otázku ekonomická teória zatiaľ nedáva uspokojivú odpoveď. K tomu sú potrebné analýzy vychádzajúce z poznatku, že plánovité formované a fungujúce tovarovo-peňažné vzťahy ako prostriedok objektívneho merania, rozdeľovania a kontroly vynakladania spoločenskej práce nemajú v danej historickej etape reálnu alternatívu.¹¹ V tomto

¹⁰ Zdôrazňujeme to preto, lebo nielen v praxi, ale aj v teoretických prácach sú veľmi rozšírené rôzne obmeny formálne hodnotovej interpretácie národného dôchodku. Prejavuje sa to v tom, že keď sa vysvetľuje miesto a význam národného dôchodku napr. z hľadiska efektívnosti, vždy sa ako osobitná požiadavka, akoby mimo jeho vnútorného obsahu, zdôrazňuje, že musí byť aj súlade s rozsahom a štruktúrou spoločenských potrieb, resp. že má aj umožňovať čo najúčelnejšie a najvetštrannejšie uspokojovanie spoločenských potrieb a pod. Natíska sa otázka, či môže existovať v zmysle pracovnej teórie hodnoty národný dôchodok, resp. jeho časť, ktorá by nezodpovedala spoločenských potrebám? Nie je dodatočná požiadavka na súlad so spoločenskými potrebami len odzrkadlením odtrhávania úžitkovej hodnoty a hodnoty a tým vlastne deformácie oboch?

Naturálno-vecný prístup k užitočnosti vedie k formálnemu chápaniu novovytvorenej hodnoty, čo zas vyžaduje ako požiadavku navyše spoločenskú užitočnosť, teda adekvátnosť produktov spoločenským potrebám. Tajomstvo tohto „začarovaného kruhu“ možno prekonať len vtedy, ak si uvedomíme, že národný dôchodok má síce aj vecnú náplň, no tá ho nerobí ekonomicou kategóriou. Ekonomickou kategóriou ho robí jeho ekonomický obsah — novovytvorená hodnota. Tak ako celkové spoločensky nevyhnutné náklady práce, tak aj národný dôchodok ako ich časť, sú výsledkom reprodukčného procesu, ktorého integrálnou súčasťou je aj zisťovanie a uspokojovanie spoločenských potrieb. Preto národný dôchodok vcelku i každá jeho časť môže byť len potiaľ národným dôchodkom, pokiaľ ako svoj imanentný moment obsahuje aj súlad s potrebami spoločnosti. Takéto chápanie národného dôchodku prirodzene vylučuje aj druhý extrém, v ktorom by sa cieľová funkcia socialistickej ekonomiky interpretovala ako samoúčelná a zabsolutizovaná maximalizácia hodnotových efektov. Je to dané tým, že maximalizácia národného dôchodku je funkciou sociálno-ekonomického charakteru potrieb vlastných socialistickej spoločnosti.

¹¹ Presvedčivo na to poukazujú napr. N. Fedorenko, V. Perlamutrov, N. Petrakov v stati [13], alebo J. Širiajev a N. Bautinová v stati [14].

zmysle načrtneme aspoň hypotézu, ktorej rozpracovanie považujeme za nádejný smer výskumu. Vychádzame z toho, že na úrovni jednotlivých štruktúrnych článkov je najadekvátnejšou kritériálna veličina typu zisku, ktorá však nemôže byť len formálne hodnotovým ukazovateľom a „prežitkom minulosti“, ale reálne fungujúcim kritériom efektívnosti chozrasčotných subjektov, zodpovedajúcim sociálno-ekonomickému obsahu socialistického vlastníctva a jeho realizácie. Bezprostredne na úrovni štruktúrnych článkov by mal byť zisk funkciou optimalizácie súvislostí medzi racionálnym využívaním ich disponibilných zdrojov a mierou ich prínosu k uspokojovaniu spoločenských potrieb. Na úrovni celkového reprodukčného procesu by malo centrum plánovite regulovať obe základné skupiny parametrov plánovitej optimalizácie zisku, t. j. parametre v oblasti ocenenia zdrojov a parametre v oblasti ocenenia výsledkov v súlade s prioritami spoločenských potrieb. Pohyb veličiny zisku v takomto prípade už nie je výsledkom partikulárnej optimalizácie, ale aj, a hlavne, výslednicou cieľavedomej spoločenskej optimalizácie. V nej sa na základe zladovania záujmov ekonomických subjektov tak po vertikálnej, ako aj po horizontálnej línii integruje ich úsilie o maximalizáciu svojich efektov do synergetickej maximalizácie spoločenskej užitočnosti tým, že maximalizácia zisku ako kritériálnej hodnotovej veličiny jednotlivých štruktúrnych článkov stáva sa plánovitou optimalizáciou ich prínosu k maximalizácii kritériálnej hodnotovej veličiny celkového reprodukčného procesu.

Literatúra

- [1] MARX, K.: III — 2. Bratislava, SVPL 1958.
- [2] MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“ I. Bratislava, Pravda 1974.
- [3] MARX, K. — ENGELS, F.: Listy o Kapitáli. Bratislava, SVPL 1957.
- [4] XVI. zjazd KSČ. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [5] ANDROPOV, J. V.: Vybrané prejavy a články. Bratislava, Pravda 1983.
- [6] VANER, J. — ŠAFÁŘ, J.: Teoretická východiska intenzifikácie ekonomiky. Nová mysl, 1982, č. 12.
- [7] TOMS, M.: Teoretické otázky procesu intenzifikácie. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 4.
- [8] IGNATOVSKIJ, P. A.: Ekonomičeskije voprosy teorii i praktiki socializma. Moskva, Ekonomika 1979.
- [9] ŠIKULA, M.: Základné otázky formovania a fungovania komplexov v spoločenskom výrobnom procese [Pokus o politickoekonomický náčrt]. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4, s. 373—390.
- [10] ŠIKULA, M.: Socialistické vlastníctvo a determinujúce faktory jeho internacionalizácie. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 10, s. 903—918.
- [11] Politická ekonómia socializmu. Bratislava, Pravda 1981.
- [12] OKÁLI, I. — MARKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie [Politickoekonomický náčrt koncepcie]. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4, s. 309—372.
- [13] FEDORENKO, N. — PERLAMUTROV, V. — PETRAKOV, N.: Kompleksnoje soveršenstvovanije chozajstvennogo mehanizma [voprosy metodologii]. Vopr. Ekon., 1984, č. 9, s. 115—125.

- [14] ŠIRIAJEV, J. — BAUTINA, N.: Voprosy ispolzovanija tovarovo-denežnych ryčagov v realizacii integracionnyh meroprijatij. Plan. Choz., 1984, č. 3, s. 116–120.
- [15] PLACHTINSKÝ, D.: K chápaniu intenzívneho rozvoja. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 6, s. 526–542.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОЦЕССА ВОСПРОИЗВОДСТВА КАК КАТЕГОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ СОЦИАЛИЗМА

ШИКУЛА, Милан

Статья подает конструктивно-полемическую интерпретацию категорий интенсификации и эффективности социалистического процесса воспроизводства.

Интенсификация понимается как синергический результат мобилизации дифференцированных интенсификационных потенций, отдельных структурных звеньев процесса воспроизводства. Она обосновывается как динамический, многомерный, многоуровневый и из высокой варианности результирующий процесс, в котором, с одной стороны, на основе научно-технического прогресса и международного разделения труда, качественно изменяется комбинация и субституция ресурсов а, с другой стороны, осуществляется активное приспособление конкретных форм социалистических производственных отношений, качественно изменяется поведение экономических субъектов и механизм гармонизаций их интересов.

С точки зрения эффективности интенсификация проявляется как средство и должна быть ей подчинена. Эффективность выражает действенность осуществления основного экономического закона и прежде всего является общественно-экономическим отношением. В статье обосновывается тезис, что социалистическое общество пока еще не в состоянии непосредственно осуществлять рациональное обхождение со временем ин натура, но только опосредственно на основе планомерного использования стоимостных форм. Поэтому, с их помощью также проявляется общественная полезность и посредством них также должно быть планомерно опосредствовано и ее осуществление. В этом состоит и решение проблемы взаимной сравнительности различных полезных эффектов и сравнительность полезных эффектов и издержек как социально-экономического содержания эффективности социалистического производства.

INTENSIFICATION AND EFFICIENCY OF REPRODUCTION PROCESS AS A CATEGORY OF POLITICAL ECONOMY OF SOCIALISM

ŠIKULA, Milan

The article presents a constructive polemic interpretation of the categories of intensification and efficiency of the socialist reproduction process.

The intensification is delimited as a synergic result of effective mobilization of differentiated intensifying potencies of single structural links of the reproduction process. The autor characterizes it as a dynamic, multidimensional, multilevel process, resulting from possibility of many variants. In this process, on the basis of scientific and technological progress and international division of labour, the combination and substitution of resources is qualitatively changing and, on the other hand, there is an active adapting of concrete forms of socialist productive relations going on, and the behavior of economic subjects and the mechanism of harmonization of their interests is qualitatively changing.

From the point of view of the efficiency, the intensification is to be regarded as a means and thus it is to be subordinated to the former. Efficiency expresses the effectiveness of the fulfillment of the basic economic law and is, first of all, a socio-economic relation. The autor argues, that the socialist society is not yet able immediately

to fulfill a rational time-economy in natura, but only in a mediated way, on the basis of planned application of value forms. With the help of them the social utility is expressed and by means of them their planned application is to be performed. From this point of view is to be regarded the problem of mutual comparability of several utility effects as well as the comparability of utility effects and costs as a socio-economic contents of the efficiency of the socialist production.

K chápaniu intenzívneho rozvoja

PLACHTINSKÝ, Dušan

1. Súčasná teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky zahrňuje vo svojom obsahu rôznorodé prvky. Zjednocuje v sebe problematiku objektívnych ekonomických zákonov, ako aj otázky hospodárskej politiky. Postihuje výrobné sily i výrobné vzťahy. Zlučuje v integritii intenzívneho rozvoja odlišné ekonomické kategórie.

Komplexnosť teórie intenzívneho rozvoja nie je v žiadnom prípade jej nedostatkom. Ukladá jej však náročnú úlohu nachádzať sprostredkujúce články medzi rôznymi stránkami svojho predmetu, riešiť protirečenia medzi nimi.

Konštituovanie väzieb medzi uvedenými rôznymi prvkami závisí od danej predstavy intenzívneho rozvoja. Na druhej strane ich objektívne súvislosti túto predstavu rozvíjajú a korigujú jej obsah. Tým sa pôvodná predstava intenzívneho rozvoja mení na jeho vedecké pochopenie.

Vedecké pochopenie intenzívneho rozvoja teda vyžaduje pochopiť jeho reálnu a kategóriálnu štruktúru. Jej pochopenie však tvorí nevyhnutnú podmienku skutočného intenzívneho rozvoja ekonomiky.¹ Bez neho je praktická realizácia intenzívneho rozvoja nedokonalá, lebo nevychádza z jeho dostačujúceho poznania.

2. Medzi teóriou intenzívneho rozvoja a hospodárskou politikou intenzívneho rozvoja sa postupne aj v tom istom čase utvárajú rôzne, naskrze odlišné vzťahy. Podľa toho sa mení aj funkcia teoretického vyjadrenia politiky intenzívneho rozvoja v jeho komplexnej teórii, a tým aj celkový charakter teórie intenzívneho rozvoja.

V teoretickom vyjadrení politiky intenzívneho rozvoja môže ísť o aplikačnú

¹ F. Valenta v článku [10] vyjadruje túto závislosť tak, že „obrat k intenzívnému typu rozvoje socialistickej ekonomiky... je závislý na dôkladnom teoretickom objasnení intenzívneho typu rozšírené reprodukce socialistickej ekonomiky“ [s. 1245]. Ibaže je to u neho len jedna z podmienok.

časť teórie intenzívneho rozvoja. To je pohotovú zásadné stanovisko. Nevystihu- je však všetky možné situácie. Osobitne neberie do úvahy hranice takejto apli- kácie. Tak mu uniká možnosť alebo potreba opačnej situácie, v ktorej sa teória intenzívneho rozvoja prispôsobuje politike jeho realizácie.

Vzťah teórie intenzívneho rozvoja k jej aplikácii v praxi je vôbec protirečivý. Teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky nevznikla a doposiaľ sa nerozvíja na základe skúmania zodpovedajúceho reálneho predmetu — inten- zívneho rozvoja socialistickej ekonomiky v praxi. Naopak, rozvíja sa od sa- mého začiatku na poprení jeho existencie a na potrebe vytvoriť ho. To má zá- važné dôsledky.

Súčasná teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky je tak pred- o všetkým teóriou jej intenzifikácie, a vlastne nie je teóriou intenzívneho rozvoja. Ako taká je povolaná orientovať práx intenzifikácie. Jej možnosti v tomto smere sú však obmedzené, pretože sa nezakladajú na dôkladnom poznaní funkčných a vývojových zákonov socialistickej ekonomiky v jej intenzívnom rozvoji, ale na ich anticipácii.

Teória intenzívneho rozvoja chápe sama seba ako integrálnu vedeckú teóriu intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky i jej intenzifikácie. Neuvedomuje si dostatočne ani svoju nevyhnutnú obmedzenosť v obidvoch ohľadoch, ani roz- poltenosť svojho charakteru a zamieňa si obidva jeho strany. Tým zužuje, aj na svoju vlastnú škodu, priestor pre produktívnu komunikáciu jednak s praxou, jednak s inými teoretickými postojmi. Zároveň však môže pri svojom nedife- rencovanom charaktere prijímať jednotlivé intenzifikačné opatrenia, ktoré sa zhodujú s jej predstavami, ako všeobecné znaky intenzívneho rozvoja, hoci sú diktované špecifickými podmienkami intenzifikácie. Ani táto druhá forma krát- keho spojenia medzi teóriou a praxou neprospeje ani jednej, ani druhej.

Anticipácia správania socialistickej ekonomiky v intenzívnom rozvoji má nevyhnutne — v tej či onej, často neznámej, miere — charakter postulátu, kto- rého odôvodnenosť nemožno podložiť zodpovedajúcou praxou, lebo sa vzťahuje k budúceму vývoju socialistickej ekonomiky. Zároveň sa reálne vzťahy inten- zívneho rozvoja budujú a nemôžu sa budovať inak než podľa tohto svojho teo- retického predobrazu. Prax intenzifikácie však nemôže s ním vystačiť, a to pre jeho nevyhnutnú nedokonalosť. Na druhej strane sám proces intenzifikácie socialistickej ekonomiky neumožňuje poznať dostatočne jej správanie v inten- zívnom rozvoji ako ustálenej forme jej pohybu.

Zakiaľ teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky nemá možnosť skúmať takýto svoj reálny predmet, je nútená nahrádzať jeho priame poznanie inými spôsobmi. Absencia zodpovedajúceho materiálu však zvädza aj k nenáleži- tému formalizovaniu problematiky a jej riešenia. Holé formálnologické rozlí- šenia a konštrukcie, ako aj z nich odvodené modely a aplikácia abstraktnej teórie systémov sa potom stávajú bázou riešenia závažných, niekedy aj zá- sadných otázok intenzívneho rozvoja a intenzifikácie socialistickej ekonomiky, bez nálezitého overenia ich príliehavosti. Tak vniká do teórie intenzívneho rozvoja silný špekulatívny prvok, ktorý umožňuje jej rozvíjanie z nej samej tou istou mierou, akou ju odtŕha od súčasnej i budúcej reality. Tou istou mierou sa však teória intenzívneho rozvoja odkláňa od svojho vedeckého zdokonaľo- vania a od svojho poslania vedecky orientovať prax.

Teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky nie je povolaná len pre-

durčovať prax jej intenzifikácie a intenzívneho rozvoja. Nemôže byť len vedec-kou kritikou skutočného vývoja socialistickej ekonomiky. Jej vlastný rozvoj vyžaduje aj jej kritiku skutočným vývojom ekonomiky, aj jej vlastnú sebakritiku. *Striedanie kritiky praxe teóriou intenzívneho rozvoja a naopak, kritiky teórie intenzívneho rozvoja praxou, je jedinou metódou riešenia nevyhnutných protirečení medzi teóriou a politikou intenzívneho rozvoja, nepretržitého zvedečtovania jednej i druhej. To bude platiť stále, aj v podmienkach, keď sa teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky bude rozvíjať na základe priameho skúmania svojho reálneho predmetu. Vždy to však bude sprevádzať práve toľko podnetov ku krátkym spojeniam teórie a politiky intenzívneho rozvoja, koľko bude príležitostí adekvátneho sprostredkovania ich vzájomných vzťahov, progresívneho pre obidve strany.*

3. Teória intenzívneho rozvoja sa nezvedečtuje len riešením svojich protirečení s praxou, ale aj riešením svojich vlastných protirečení, vrátane jej protirečení s celistvým systémom ekonomickej vedy. Oboje tvorí jednotný proces, ale nie je to to isté. Riešenie prvých protirečení predpokladá vzájomnú interakciu teórie a praxe. Druhé predstavujú záležitosť a zodpovednosť samej teórie. Nevznikajú len v následnosti za reálnym — extenzívnym alebo intenzívnym — rozvojom ekonomiky, ale aj v predstihu pred ním, z vnútorných podnetov ekonomickej teórie vôbec a teórie intenzívneho rozvoja zvlášť. Potiaľ ani ich riešenie nepredpokladá reálny intenzívny rozvoj ekonomiky. Naopak, ich riešenie je potrebné predovšetkým v záujme vyššej vedeckej podloženosti vytvárania reálnych vzťahov intenzívneho rozvoja.

Teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky vznikla ako reakcia na jej predchádzajúci vývoj, v tesnej súvislosti s jeho kvalifikovaním ako extenzívneho rozvoja. Opozícia voči takémuto vývoju ju od samého začiatku viedla tiež k opozícii voči ustálenému systému ekonomických kategórií, pokiaľ mu skutočne alebo zdanlivo zodpovedal. V takejto podobe predkladá teória intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky od svojho vzniku otázku kontinuity a diskontinuity vývoja ekonomickej vedy. Na túto kardinálnu otázku však nemožno dať paušálnu odpoveď.

Nie je jednoduché posúdiť už to, či nejaká ekonomická kategória alebo nejaký zákon ekonomickej vedy patrí k extenzívnemu alebo intenzívnemu rozvoju, alebo má všeobecnejšiu povahu. Sama teória intenzívneho rozvoja nie je v tomto ohľade vôbec jednoznačná. Od toho však závisí odôvodnenosť zachovania alebo negácie príslušnej kategórie či zákona. Navyše, nerovnomerným vývojom teórie intenzívneho rozvoja sa neurčitost ešte stupňuje. V konkurencii úloh, ktoré táto teória musí plniť v tom istom čase, takrečeno na pochode, niekedy sa nedostáva dostatok pozornosti syntéze. Alebo sa syntéza komponuje aj z viac či menej predpojatých prvkov. O tom, do akej miery sú tieto jednotlivé prvky predpojaté alebo, naopak, odôvodnené, sa však často bude možné presvedčiť až v budúcnosti.

Za takýchto okolností nemôže udivovať, že teória intenzívneho rozvoja vystačila doteraz bez jednoznačného určenia *ekonomickej intenzity* ako osobitnej ekonomickej kategórie. Preto preberá aj zaužívanú terminológiu a používa výrazy *intenzita* a *intenzívny* v rôznom, neraz priamo protikladnom zmysle, bez ich redukcie na spoločný obsah. To sa týka zvlášť takých terminologických spojení, ako je intenzita práce, fondová intenzita, investične intenzívny alebo pracovne intenzívny výrobný proces a pod., kde sa výrazmi *intenzita* a *intenzívny* vyjadruje pravý opak toho, čo sa im v teórii intenzívneho rozvoja spravidla prisudzuje. Tým menej potom prekvapuje neustálenosť a nejednotnosť interpretácie vzťahu intenzity ako ekonomickej kategórie k iným ekonomickým kategóriám, predovšetkým k produktivite práce a k efektívnosti.

Z podmienok vzniku teórie intenzívneho rozvoja sa dá tiež pochopiť, prečo v nej hypertrofovala negácia doterajšieho ekonomického myslenia, až po popieranie doterajšieho výkladu základných proporcií rozšírenej reprodukcie (napr. [2]), alebo popieranie súvzťažnosti medzi vstupmi a výstupmi výrobného procesu (napr. [9, s. 784–186], [10, s. 1247]). Skôr ako sa teoretická protikladnosť extenzívneho a intenzívneho rozvoja stala predmetom uvážlivého sprostredkovania a riešenia, stala sa predmetom eskalácie, až po vylúčenie akýchkoľvek extenzívnych prvkov v tzv. čistom, absolútnom či všestranne intenzívnom rozvoji.

K tomu by sotva bolo došlo, keby teória intenzívneho rozvoja bola v celom svojom vývoji náležite preniknutá metódou materialistickej dialektiky. Táto vedecká metóda jej aj v súčasnosti ponúka zásadné riešenie mnohých otvorených problémov.

4. Intenzívny rozvoj je nepochybne opakom extenzívneho rozvoja. Či sa rozvoj zakladá na vyššej účinnosti výrobných činiteľov alebo na ich väčšom množstve,² nie je len ľahostajné, ale priamo protikladné. Z toho však nevyplýva, že oba typy rozvoja sa iba vzájomne vylučujú, alebo že nemôžu tvoriť jednotu. V skutočnosti tvoria jednotu, a preto sa tiež navzájom podmieňujú. Pritom ich jednotu nie je náhodná, ale nevyhnutná.

Nerozlučnosť intenzívneho a extenzívneho rozvoja vyplýva, po prvé, zo skutočnosti, že zvyšovanie účinnosti výrobných činiteľov predpokladá vždy ich určité množstvo a kombináciu v spoločenskom výrobnom procese príslušného rozsahu; je tým dokonca v istých podobách a hraniciach už dané.³ Po druhé, účinnosť jednotlivých výrobných činiteľov a výrobných činností sa nezvyšuje rovnomerne, t. j. úmerne ich zastúpeniu v existujúcom alebo požadovanom zretazení spoločenského výrobného procesu. Takáto rovnomernosť by koniec-koncov vyžadovala, aby veda — ako rozhodujúci zdroj zvyšovania účinnosti výro-

² Toto elementárne rozlíšenie intenzívneho a extenzívneho rozvoja — pre oblasť materiálnej výroby — sa tu volí preto, lebo môže predstavovať všeobecne prijateľné východisko.

³ O tom hovorí K. Marx — jednak vo vzťahu k úsporám výrobných prostriedkov, jednak vo vzťahu k produktivite spoločenskej práce — najmä v 5. kapitole III. zväzku Kapitálu.

ných činiteľov a činností — mala vo svojom vlastnom systéme rovnakú štruktúru ako spoločenský výrobný proces a vyvíjala sa rovnako ako on. Tým by však bola zbavená aktívneho vplyvu na jeho vývoj, na jeho pretváranie v zhode s výsledkami jej vlastného rozvoja. Preto možno postulovať využívania poznatkov vedy a techniky ako bázy intenzívneho rozvoja spájať logicky len s nerovnomerným zvyšovaním účinnosti rôznych výrobných činiteľov a činností a tým s nevyhnutnou prítomnosťou extenzívnych prvkov v štruktúre spoločenského výrobného procesu v každom štádiu jeho intenzifikácie.

*Problém intenzívneho rozvoja je teda od začiatku do konca problémom nevyhnutnej kombinácie jeho intenzívnych a extenzívnych prvkov,*⁴ posudzovanej z hľadiska ich synergického efektu. Preto ani nemôže vyústiť do nerealistickej koncepcie tzv. všestranne intenzívneho rozvoja, charakterizovaného úplnou absenciou extenzívnych momentov.⁵ Tým menej je potom na mieste priradovať všestranne intenzívny rozvoj k určitému štádiu vývoja socialistickej ekonomiky, k jej rozvoju v etape rozvinutého socializmu.⁶

5. Intenzívny rozvoj sa v jeho teórii nespája s určitým stupňom účinnosti výrobných činiteľov, ale so zvyšovaním ich účinnosti, t. j. ich kvality, ako kontinuálnym procesom. Potiaľ znamená intenzívny rozvoj ekonomiky jej permanentnú intenzifikáciu, na rozdiel od intenzifikácie označujúcej prechod od extenzívneho rozvoja k intenzívnemu rozvoju. Intenzívny rozvoj ekonomiky je teda jej permanentná intenzifikácia na čoraz vyššom stupni. Proti tomu sa dá sotva namietat. Zásadný rozdiel v chápaní intenzívneho rozvoja je však práve v tom, či sa zvyšovanie kvality výrobných činiteľov izoluje od ich rozmnožovania, alebo sa oboje chápe vo svojej vzájomnej podmienenosti.

Izolovať zvyšovanie účinnosti výrobných činiteľov od ich rozmnožovania je na mieste potiaľ, pokiaľ je odôvodnené nediferencovať výrobné činitele, a zároveň predpokladať, že medzi množstvom výrobných činiteľov určitej účinnosti a ich produkčným efektom nejestvuje spätná väzba. Potom je tiež úplne oprávnené spájať zvyšovanie účinnosti výrobných

⁴ S kombináciou extenzívnych a intenzívnych prvkov v intenzívnom rozvoji sa teória vyrovnáva tak, že *rozhraničuje* alebo typy rozvoja podľa miery, akou sa na ňom zúčastňujú jeho extenzívne a intenzívne faktory [pozri [8, s. 324] a určuje intenzívny rozvoj ako prevažne intenzívny rozvoj [pozri [3, s. 14]]. Oboje je neuspokojivé preto, lebo postihuje len kvantitatívnu stránku vecí a nevyjadruje príslušnosť extenzívnych prvkov k intenzívnemu rozvoju ako jemu vlastných, nevyhnutných prvkov, nie ako „znečistenie“ intenzívneho rozvoja, ale ako jeho vnútorných podmienok a výsledkov.

⁵ M. Toms zaujíma k týmto otázkam pozoruhodné stanoviská. V článku [9] hovorí výslovne o dialektickej jednote a protikladnosti extenzívnych a intenzívnych faktorov rastu [9, s. 785] a uvádza na tomto mieste, ako aj vo svojom článku [8], presvedčivé argumenty o nemožnosti zabezpečiť „zhodný stupeň intenzifikácie“ jednotlivých zdrojov [8, s. 333]. Napriek tomu nedospieva k jednoznačnému záveru o nevyhnutnosti extenzívnych prvkov na každom stupni intenzifikácie, ale naopak — pripúšťa, definuje a charakterizuje tzv. absolútny intenzívny rozvoj [9, s. 784–785]. Zároveň sa však o všestranne intenzívnom type rastu vyslovuje v tom zmysle, že je zatiaľ zrejme ne-realistický.

⁶ Pozri takéto priradenie a zodpovedajúcu etapizáciu intenzívneho rozvoja napr. u A. Notkina [6].

činiteľov so zmenšovaním ich množstva. Ale ani potom ešte nevedno, či ide o absolútne alebo o relatívne zmenšovanie ich množstva. To závisí od pomeru medzi tempom zvyšovania účinnosti výrobných činiteľov a tempom rastu ich výrobného efektu. V každom prípade platí aj za týchto najzjednodušenejších predpokladov, že absolútne úspora výrobných činiteľov alebo zdrojov predstavuje len zvláštnu situáciu, ktorá môže nastať jedine pri pomalšom raste výsledného efektu výrobných činiteľov oproti rastu ich účinnosti. Naproti tomu rýchlejší rast produktu voči zvyšovaniu účinnosti výrobných činiteľov vyžaduje aj tu absolútne zväčšenie ich množstva. Preto možno aj za týchto predpokladov vyvodzovať zo zvyšovania účinnosti výrobných činiteľov jednoznačne iba relatívne, nie však aj absolútne zmenšovanie ich množstva, jedine relatívnu, a nie aj absolútnu úsporu zdrojov.⁷

Abstrahovanie od diferencovanosti výrobných činiteľov a od spätnej väzby medzi vstupmi a výstupmi výroby má nezastupiteľný význam z hľadiska globálneho bilancovania, porovnávania celkových vstupov a výstupov ex post aj ex ante. Jednako však ide o abstrakciu vysokého stupňa, ktorá ako taká zmazáva všetky konkrétne procesy a veličiny tvoriace príčiny a podmienky daného globálneho výsledku, celkového rozdielu a pomeru medzi vstupmi a výstupmi výroby. Preto táto abstrakcia vyžaduje tak z hľadiska poznávania intenzívneho rozvoja, ako aj z hľadiska jeho riadenia svoju dekompozíciu na zodpovedajúce konkrétne procesy a veličiny, a nie svoju priamu aplikáciu na ne. Celkový výsledok nejestvuje povedľa týchto konkrétnych procesov a veličín. Je však nimi sprostredkovaný protirečivým spôsobom, ich jednosmerným aj protismerným pohybom. Preto riadenie intenzívneho rozvoja predstavuje hľadanie optimálnych kombinácií z nesmierneho množstva protirečivých pohybov jednotlivých procesov a veličín a nie priame podriaďovanie jednotlivých procesov a veličín postulovaným globálnym výsledkom.⁸

Len čo sa však dosahované alebo požadované globálne výsledky majú hoci len v prvom kroku dekomponovať, sú uvedené dva predpoklady nepoužiteľné, nemiestne. Už v najjednoduchšom výrobnom procese nemožno ani pochopiť jeho progresívne zmeny, ani ich zámerne utvárať, ak sa neprihliada k diferencovanosti výrobných činiteľov, ktoré sa na

⁷ „Úsporou zdrojů se v ekonomické teorii vždy rozumí relativní úspora...“ [11, s. 96]. Opačné stanovisko sa vyjadruje napr. vetou: „...rostoucí zhodnocování vstupních veličin“ se „stává zároveň zdrojem absolutního poklesu nutného objemu vstupních veličin, transformovaných ve společenském výrobním procesu“ [10, s. 1247].

⁸ Podobné stanovisko zaujíma M. Šíkula: „Intenzifikácia ... vyjadruje z národohospodárskeho hľadiska istý priemerný stav, resp. pohyb, ktorý sa však ... nedá realizovať v tom zmysle, že by sa každý podnik, VHJ či rezort alikvotným, priemeru zodpovedajúcim intenzifikačným opatrením (či opatreniami) zúčastňoval na celkovej intenzifikácii reprodukčného procesu. Reálna intenzifikácia ekonomiky sa nemôže zabezpečiť ako sumarizácia priemerných intenzifikačných príspevkov všetkých jej článkov, ale ako synergická výslednica efektívnej mobilizácie diferencovaných intenzifikačných potenciálov jednotlivých štruktúrnych článkov...“ [7, s. 511].

ňom zúčastňujú. Pri spoločenskom výrobnom procese ako celku k tomu ešte pristupuje okolnosť, že si v ňom vstupy a výstupy vymieňajú svoje miesta. To treba brať do úvahy, len čo sa o vzťahu medzi zvyšovaním účinnosti výrobných činiteľov a ich rozmnožovaním má uvažovať konkrétnejšie.

Výrobné činitele sa v tomto ohľade rozlišujú predovšetkým podľa svojej účinnosti. To znamená, že intenzívny rozvoj je nemysliteľný bez rozmnožovania výrobných činiteľov vysokej účinnosti. Miera ich rozmnoženia sa prejavuje nevyhnutne a priamo na stupni výrobnej intenzity, takže o intenzívnejšom alebo menej intenzívnom rozvoji výroby nerozhoduje len účinnosť výrobných činiteľov, ale aj ich množstvo. V každom prípade sa už na tom ukazujú hranice alternovania množstva výrobných činiteľov ich účinnosťou v intenzívnom rozvoji.

Zároveň sa výrobné činitele rozlišujú medzi sebou druhovo, ako osobné a vecné činitele výroby, s ďalšími podrobnejšími špecifikáciami. Medzi rôznymi druhmi činiteľov je však taký vzťah, že zvyšovanie účinnosti jedných výrobných činiteľov je zviazané s rozmnožovaním iných, ako svojim prejavom a podmienkou. Rast produktivity práce, čiže zvyšovanie účinnosti osobného činiteľa výroby, prejavuje sa vo zvýšenej spotrebe a potrebe pracovných predmetov. Pretože sa prejavuje v ich zvýšenej spotrebe, ich dostačujúce množstvo, resp. ich rozmnoženie predstavuje podmienku, bez ktorej nemožno realizovať, využiť vyššiu výrobnú silu osobného činiteľa výroby ako potenciú intenzívneho rozvoja. To isté platí o zvyšovaní účinnosti pracovných prostriedkov ako druhého základného zdroja zintenzívňovania výroby. Ani tento potenciál nemožno využiť bez dostačujúceho množstva pracovných predmetov. Vyššia účinnosť pracovných prostriedkov a väčšia vybavenosť pracovných síl účinnejšími pracovnými prostriedkami, čiže ich zodpovedajúce množstvo, však tvoria zároveň podmienky rastu produktivity práce. Pokiaľ ide o samé pracovné predmety, nie je ani zvyšovanie ich účinnosti v tomto ohľade výnimkou, ale býva spravidla spojené s potrebou rozmnožiť iné výrobné činitele. To sa týka najmä technických prostriedkov na spracovanie daných surovín a materiálov, kvalifikácie pracovníkov, pri určitom raste výsledného produktu, ich počtu atď.

Zvyšovanie účinnosti jednotlivých výrobných činiteľov v rámci akéhokoľvek individuálneho výrobného procesu tak predovšetkým potvrdzuje závery, ktoré platia pri redukcii všetkých výrobných činiteľov na jedného, homogénneho výrobného činiteľa. Aj tu dochádza za každých okolností len k relatívnej úspore výrobného činiteľa, ktorého účinnosť sa zvyšuje. To, či sa jeho absolútne množstvo znižuje alebo — naopak — zväčšuje, závisí od rozmerov daného výrobného procesu, meraných veľkosťou jeho produktu. Už z relatívnej úspory príslušného výrobného činiteľa tu však pri diferencovanosti výrobných činiteľov vyplýva ako nový moment zmena zastúpenia rôznych výrobných činiteľov v danom výrobnom

nom procese, zmena jeho štruktúry, pokiaľ ide o podiely jednotlivých výrobných činiteľov v ňom. Účinnosť rôznych výrobných činiteľov sa nemení v tom istom čase, ani v tom istom smere, ani takou istou mierou, akou sa mení veľkosť výsledného produktu daného výrobného procesu. To všetko presahuje nielen súčasné, ale aj budúce možnosti rozvoja vedy a techniky, pokiaľ ich možno dovidieť. Potom každému rastu na výstupe daného výrobného procesu zodpovedá v dôsledku zvýšenia účinnosti niektorého zúčastneného výrobného činiteľa — absolútne rozmnoženie všetkých ostatných výrobných činiteľov, ktoré vstupujú do príslušného výrobného procesu, ale ich účinnosť sa v danom čase buď nemení, alebo klesá, prípadne sa i zvyšuje, ale v nedostačujúcom pomere k rastu výsledného produktu. Relatívna úspora niektorého alebo niektorých výrobných činiteľov pri absolútnom rozmnožovaní iných tak tvorí pre každú výrobu všeobecnú charakteristiku jej intenzívneho rozvoja, keď sa prihliada na diferencovanosť výrobných činiteľov a sám intenzívny rozvoj sa redukuje na zvyšovanie ich účinnosti a zahŕňa rast produkcie. V jednotlivostiach ide o množstvo konkrétnych štruktúr, ktoré môže každý individuálny výrobný proces nadobúdať v závislosti od toho, ako sa rôzne zúčastnené výrobné činitele podieľajú na svojej spoločnej účinnosti a v akom pomere je táto ich spoločná účinnosť k rastu výsledného produktu. Takéto zmeny štruktúry sú tým častejšie, výraznejšie a prenikavejšie, čím rýchlejšie sa striedajú rôzne výrobné činitele vo funkcii rozhodujúceho faktora sprogresívňovania príslušného výrobného procesu, čím sú skoky v ich účinnosti väčšie a čím väčší sa výrobné činitele medzi sebou diferencujú. Už v rámci individuálneho výrobného procesu vystupuje teda ustavičná zmena štruktúry ako atribút intenzívneho rozvoja⁹, a to kladie vysoké, ale nevyhnutné požiadavky na jeho riadenie.

Čo sa odvodzuje z diferencovanosti výrobných činiteľov pre vzťah medzi ich kvalitou a kvantitou v rámci jednotlivého výrobného procesu, platí vo zvýšenej miere v meradle spoločenského výrobného procesu ako celku. Sprostredkovanosť výsledného efektu a jeho relácie k vstupom všetkých zúčastnených výrobných činiteľov sa pre ich nepomerne väčšie množstvo a oveľa väčšiu diferencovanosť nesmierne stupňuje. Neporovnateľne vzrastá množstvo nevyhnutných kombinácií kvalitatívnych a kvantitatívnych zmien výrobných činiteľov, intenzívnych a extenzívnych fak-

⁹ Kategorický výrok sovietskych autorov A. G. Žuravlova, J. Ovsijenka, V. P. Ovčinnikova a J. M. Jasinského. že „rozvoj systému spoločenskej výroby pri jej nezmenej štruktúre je práve extenzívny typ rozvoja. Intenzívny rozvoj spoločenskej výroby je spojený so zmenou jej štruktúry...“ [13, s. 103], by sotva bolo korektné vykladať v tom zmysle, že extenzívny rozvoj výroby je nezlučiteľný so zmenou jej štruktúry. Tým, že rozvoju výroby sa bez zmeny jej štruktúry prisudzuje jednoznačne extenzívny charakter, ešte sa nevylučuje priradenie akýchkoľvek zmien štruktúry výroby k jej extenzívnemu rozvoju. Môže ísť o regresívne štruktúrne zmeny, najmä v dôsledku klesajúcej účinnosti výrobných činiteľov. Ibaže potom priradenie zmien štruktúry k intenzívnemu rozvoju vyžaduje si ich bližšie protikladné určenie zvyšujúcou sa účinnosťou výrobných činiteľov alebo inou charakteristikou.

torov rozvoja, ktoré sú potrebné na dosiahnutie absolútnych a relatívnych rozmerov globálneho výsledku. Navyše sa ovládanie zodpovedajúcich štruktúrnych zmien komplikuje vzájomnou podmienenosťou štruktúr individuálnych výrobných procesov a štruktúry spoločenského výrobného procesu ako celku, pri nevyhnutnej relatívnej samostatnosti riadenia na oboch úrovniach, zahrňujúce aj samostatnosť riadenia jednotlivých výrobných procesov voči sebe.

Vo vzájomnej podmienenosti zmien jednotlivých výrobných procesov sa prejavuje spätná väzba medzi vstupmi a výstupmi. Táto spätná väzba — charakterizujúca pôsobenie mnohých individuálnych výrobných procesov na seba navzájom, na rozdiel od izolovaného pozorovania jednotlivého výrobného procesu — nie je len zdrojom komplikácií riadenia intenzívneho rozvoja spoločenskej výroby v jej celistvosti, ale zároveň aj všeobecnou platformou ich riešenia.

Zo spätnej väzby medzi vstupmi a výstupmi jednotlivých výrobných procesov vyplýva predovšetkým, že v hraniciach spoločenského výrobného procesu predstavuje každé zväčšenie výstupu nejakého individuálneho výrobného procesu — bez ohľadu na to, či sa jeho vlastné vstupy znižujú, nemienia sa, alebo sa zväčšujú — samé od seba zväčšenie zodpovedajúceho vstupu vo vzťahu k nejakému inému výrobnému procesu. Prítom sa tento vstup, ktorý je totožný s príslušným výrobným činiteľom druhého výrobného procesu, zväčšuje tým viac, čím viac sa zvyšuje účinnosť výrobných činiteľov zúčastnených na tvorbe výstupu prvého výrobného procesu.

Spoločenský výrobný proces tak prekonáva typickú obmedzenosť individuálneho výrobného procesu, podmienenosť jeho rozvoja zmenami, ktoré sú mu vonkajšie. To sa týka zvlášť bariér spočívajúcich v nevyhnutnom rozmnožení jeho výrobných činiteľov. Ide však len o všeobecný princíp alebo nástroj. Na jeho základe potom ešte vždy zostáva bližšie identifikovať premenlivú komplementaritu rôznych individuálnych výrobných procesov, zvažovať kvalitatívne relácie ich vzájomného rozvoja a koordinovať príslušné zmeny v čase, ze celý spoločenský reprodukčný proces.

Zároveň sa až v meradle spoločenského výrobného procesu ako celku ukazuje v plnej šírke a jednoznačnosti, ako je zvyšovanie účinnosti výrobných činiteľov zviazané s ich rozmnožovaním, ako tvorí relatívna úspora výrobných činiteľov a absolútne rozmnožovanie výrobných činiteľov dve navzájom sa podmieňujúce, neoddeliteľné stránky intenzívneho rozvoja a rastu spoločenskej výroby. Preto je práve vo vzťahu k celistvému spoločenskému výrobnému procesu najmenej na mieste izolovať kvalitu výrobných činiteľov od ich kvantity, vŕvodzovať zo zvyšovania ich účinnosti a jeho stupňovania jednoznačne znižovanie ich množstva a na tom zakladať predstavu intenzívneho rozvoja a rastu. V takejto abstraktnej dedukcii sa prehliadajú všestranné opačné väzby spoločenského

výrobného procesu, ktoré sú nevyhnutné pre poznávanie intenzívneho rozvoja, a najmä pre jeho riadenie.

6. Intenzívny rozvoj a rast spoločenskej výroby je teda dačo viac ako samé úspory zdrojov.¹⁰ Intenzívny rozvoj spoločenskej výroby, zahrňujúci jej rast, charakterizuje práve tak úspora zdrojov, ako aj ich tvorba, a teda ich rozmnožovanie. Nejestvuje intenzívny rozvoj bez priemeraného rozmnožovania zdrojov. Maximum intenzívneho rozvoja spoločenskej výroby je preto maximom relatívnych úspor jej zdrojov pri súčasnom maxime vytváraných zdrojov.

Úspory zdrojov zodpovedajú efektívnosti ich využitia. Naproti tomu množstvo disponibilných zdrojov určuje rozmery spoločenského výrobného procesu a veľkosť jeho výsledného efektu. Z toho možno určiť maximálny intenzívny rozvoj spoločenskej výroby maximálnou efektívnosťou využívania jej zdrojov pri maximálnych rozmeroch spoločenského výrobného procesu a jeho výsledného efektu.

Okolnosť, že v spoločenskom výrobnom procese zvyšovanie účinnosti výrobných činiteľov vyúsťuje do rozmnožovania výrobných činiteľov, oprávňuje k redukcii intenzívneho rozvoja na efektívnosť ich využitia, ak sa k tomuto priamemu účinku zvyšovania ich účinnosti prihliada. Neoprávňuje však jeho negáciu, vylúčenie z intenzívneho rozvoja. Úlohou je aj potom bilancovať, porovnávať úspory a rozmnožovanie zdrojov a vzťahov výsledky k sumárnemu synergickému efektu všetkých zúčastnených výrobných činiteľov, porovnávať ich s jeho veľkosťou.

7. Ak sa zo zvyšovania účinnosti výrobných činiteľov vyvodzujú iba absolútne úspory zdrojov, a nie aj ich rozmnožovanie, s tým, že predstava intenzívneho rozvoja spoločenskej výroby sa buduje na tomto základe, naráža takýto prístup od samého začiatku na neprekonateľné praktické a teoretické ohraničenia. Potom každý vyšší stupeň intenzívneho rozvoja predstavuje zároveň vyšší stupeň absolútnych úspor zdrojov. To vedie vo vzťahu k materiálnym výrobným činiteľom či zdrojom napokon k úplnému vylúčeniu ich účasti vo výrobe, čiže k zrušeniu materiálnej výroby jej intenzívnym rozvojom, čo je evidentne nemožný výsledok.¹¹ A ak sa tento výsledok nemá pripustiť, musí absolútne klesanie materiálnych zdrojov v určitom momente prestať. To by však v danom chápaní znamenalo, že stupňované zintenzívňovanie výroby vedie nakoniec k jej extenzívnemu rozvoju.

Takýto prístup nemôže byť vôbec dôsledný. Ak predpokladá — v zhode so svojou intenciou — všeobecné rozmnožovanie výstupov spoločenského reprodukčného procesu, nemôže nepripúšťať práve také všeobecné rozmnožovanie jeho vstupov bez toho, aby vyvrátil spätné väzby medzi zod-

¹⁰ Úspory „vstupů živé a zhmotnělé práce do reprodukčního procesu... nemusí zásadně řešit příčiny vzniklých problémů... skrývají v sobě i určitá rizika narušení jiných intenzifikačních procesů ekonomiky“ [3, s. 14].

¹¹ „Človek môže postupovať vo svojej výrobe len tak ako sama príroda, t. j. meniť iba formy látok“ [5, s. 47]. Na to, že „hmotu“ nemožno vyradiť „z procesu výroby fyzických užitných hodnôt“ upozorňuje aj J. Vaner v článku [12, s. 458].

povedajúcimi vstupmi a výstupmi. Keby ďalej prihliadal na to, že využitie prírastku daného vstupu vyžaduje jeho spojenie s inými vstupmi, narazil by tiež na ich rozmnožovanie v príslušných horizontálnych a vertikálnych väzbách, ako dôsledok nerovnomerného zvyšovania produktivity rôznych výrobných činiteľov a procesov. Rovnaká situácia však nevyplýva len zo zväčšovania výstupov, ale aj z úspor vstupov, ich „uvoľňovania“. Aj „uvoľnené“ vstupy treba spájať sa zodpovedajúcimi inými vstupmi a ich rozmnožovaním v rámci spoločenského reprodukčného procesu, ak vstupy, ktoré sa „uvoľňujú“, nemajú ostať nevyužité, nezamestnané, s úmernými stratami na intenzívnom rozvoji spoločenskej výroby. Avšak pripustiť rast vstupov by znamenalo poprieť ich absolútne úspory ako kategorickú charakteristiku intenzívneho rozvoja.

Komunikáciu tu sťažuje aj voľnosť, neurčitost' vyjadrovania. Keď sa o vstupoch a výstupoch spoločenského výrobného procesu hovorí len ako o „veličinách“, nevedno, čo tvorí ich náplň — či látka alebo práca, hodnota alebo úžitková hodnota, alebo nejaká ich kombinácia. Avšak podľa toho, čím sa vstupné a výstupné veličiny naplňajú, sa podstatne modifikuje vyjadrenie veľkosti vstupov a výstupov a tým aj vzájomný pomer vstupných a výstupných veličín. Kým z materiálne-fyzikálneho hľadiska nemožno na výstupe žiadneho výrobného procesu očakávať vcelku viac hmoty a energie ako na jeho vstupe, z iných hľadísk je to úplne ináč. Pritom sú hodnotové rozmery vstupov a výstupov neutrálne voči úžitkovým rozmerom i voči látke, v ktorej sa hodnota stelesňuje, a závislé od práce. Naproti tomu úžitkové hodnoty vstupov a výstupov nezávisia od ich hodnotových rozmerov, ani od množstva práce, ale závisia od látky. V hodnotových rozmeroch ide o modifikáciu pracovných rozmerov, v úžitkových rozmeroch o vzťah vlastností látky k výrobným a nevýrobným potrebám atď. Už preto nemôžu byť vzájomné relácie vstupných a výstupných veličín spoločenskej výroby rovnaké, bez ohľadu na to, aké kritériá a ich kombinácie vyjadrujú. Preto prichodí aj jednoznačný rast výstupov spoločenského výrobného procesu pri jednoznačnom znižovaní jeho vstupov brať skôr ako apriórny všeobecný postulát než ako zhŕňajúci výsledok skúmania multikritériálnych zmien vstupov a výstupov v intenzívnom rozvoji.

Ale pokým nevedno, aký obsah sa prikladá vstupným a výstupným veličinám a ich zmenám v intenzívnom rozvoji spoločenskej výroby, nemožno ani vedieť, v čom spočíva jej rast a ako ho merať. Rovnako nejasné sú za tejto neurčitosti aj spôsoby, ktorými sa má dosahovať príslušný rast pri odlišnosti jeho kritérií a rozdielnych pravidiel či zákonitostiach ich zmien. Sám odkaz na „zhodnocovanie vstupných veličín“ sa nedotýka príslušných reálnych procesov, ale ponecháva ich bez vysvetlenia, ako holú parafrázu požadovanej kvantitatívnej relácie medzi vstupmi a výstupmi.

8. Intenzívny rozvoj sa nezáväzuje len so socialistickou ekonomikou alebo len s jej určitým vývojovým štádiom.¹² To, čím sa charakterizuje a podmieňuje dobudovanie rozvinutého socializmu, nie je intenzívny rozvoj vôbec, ale jeho určitá, historicky determinovaná podoba.

Intenzívny rozvoj socialistickej ekonomiky nemôže byť rovnaký ako intenzívny rozvoj kapitalistickej ekonomiky, ani s ohľadom na krajiny reprezentujúce jej najvyspelejšiu úroveň. Intenzifikračné procesy prebiehajú v socialistickej ekonomike pri inom organizačnom usporiadaní spoločenskej výroby, iných funkčných a vývojových zákonoch ekonomiky, odlišnom mechanizme uskutočňovania jej progresívnych zmien, a zvlášť pri úplnej odlišnosti jej najvyšších cieľov. Tomu zodpovedá, že najvyšším alebo všeobecným kritériom intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky je uspokojovanie potrieb spoločnosti a jej členov. Ako je intenzívny rozvoj kapitalistickej ekonomiky koniec-koncov podriadený zákonu nadhodnoty, tak je intenzívny rozvoj socialistickej ekonomiky v poslednej inštancii podriadený základnému ekonomickému zákonu socializmu.

S tým je však spojené viacero problémov. Predovšetkým, ani v socialistickej ekonomike neurčujú len potreby výrobu, ale aj výroba dáva vznik potrebám a ich zloženiu. Z toho vyplýva sprostredkovanosť kritéria uspokojovania potrieb, jeho modifikácia rozvojom výroby a problematika prevádzania výrobných efektov na spotrebné úžitkové efekty. Na druhej strane riadenie spoločenskej výroby podľa kritéria uspokojovania potrieb vyžaduje úplnú usporiadanosť systému spoločenských potrieb zahŕňujúceho výrobné i nevýrobné potreby, a hlavne princípy a pravidlá jeho reštrukturalizácie v intenzívnom rozvoji. Prítom sa v dôsledku tovarovo-hodnotového charakteru socialistickej výroby riešenie týchto problémov nekomplikuje len tým, že vystupujú v dvoch rozmeroch, úžitkovom i hodnotovom, pri odlišnosti a protikladnosti pohybových zákonov hodnoty a úžitku. Zásadná komplikácia spočíva v tom, že výroba úžitkových hodnôt uspokojujúcich spoločenské potreby sa podmieňuje a alternuje tvorbou hodnoty.

9. Všetky charakteristické osobitosti intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky majú svoj základ v špecifickosti socialistických výrobných vzťahov. Preto abstrahovanie od výrobných vzťahov v určení intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky znemožňuje brať zreteľ na jeho zvláštnosti. Socialistickú ekonomiku, ba ani samu socialistickú výrobu netvorí len jej výrobné sily, ale ich dialektická jednota so socialistickými výrobnými vzťahmi. Preto je obmedzovanie intenzívneho rozvoja socialistickej ekonomiky na rozvoj jej výrobných síl nielen úzke a jednostranné. Táto jednostrannosť vylučuje zohľadnenie spätného pôsobenia socialistických výrobných vzťahov na intenzívny rozvoj výrobných síl a celej ekonomiky. To platí zvlášť o subsystéme socialistických výrobných vzťahov, ktorý predstavuje riadenie socialistickej ekonomiky, ale sa ním nevyčerpáva.

¹² „Intenzifikace výrobního procesu“ je „základ veškerého ekonomického pokroku a dějiny tohoto pokroku jsou ve svém materiálním jádru dějinami intenzifikace“ [1, s. 97]. [Pozri aj [14, s. 45–46].]

Vyjadrené všeobecneou skratkou, ide o rozvoj socialistického spoločenského vlastníctva a o jeho miesto v intenzívnom rozvoji socialistickej ekonomiky, s tým, že túto syntetickú skratku treba rozvíjať do konkrétnych vzťahov v organizácii spoločenskej výroby, v rozdeľovaní výrobných podmienok a produktu, v mechanizme riadenia, v oceňovaní prínosov výrobných a nevýrobných kolektívov a jednotlivcov pre uspokojovanie spoločenských potrieb atď. Vyžaduje sa teda riešiť konkrétne, v rôznych prejavoch, vzťah medzi zmenami v socialistickom prisvojovaní a zmenami intenzity rozvoja socialistickej ekonomiky, osobitne v intenzívnom rozvoji jej výrobných síl.

V tomto kontexte sa prichodí neustále vyrovnávať s osobitnou ťažkosťou. Socialistické výrobné vzťahy majú historicky tranzitný charakter. Ich rozvoj je predstupňom ich prekonania a vystriedania komunistickými výrobnými vzťahmi. To sa v neposlednom rade týka aj socialistických tovarovo-hodnotových vzťahov a sprostredkovania socialistického prisvojovania ich formami.

Rozvoj socialistických výrobných vzťahov nie je teda konečným, ale sprostredkujúcim cieľom intenzifikácie socialistickej ekonomiky. Naproti tomu rozvoj výrobných síl je jej konštantným obsahom.

10. Intenzita ako kategória výrobných síl predstavuje len výrobnú intenzitu. Vzťahnutá na jednotu výrobných síl a výrobných vzťahov tvorí kategóriu ekonomickej intenzity. Intenzívny rozvoj ekonomiky však nenáplňa celý obsah intenzívneho rozvoja spoločnosti, do ktorého treba zaradiť navyše rozvoj spoločenských vzťahov presahujúcich oblasť materiálnej výroby. Vplyv týchto vzťahov na ekonomickú intenzitu je evidentný, a preto je neodôvodnené vypúšťať ich z faktorov intenzívneho rozvoja ekonomiky, takisto ako aj nedoceňovať význam ich vlastného rozvoja v intenzívnom rozvoji spoločnosti. Jedno i druhé ohrozuje vyváženosť celého rozvoja spoločnosti a spomaľuje ho disproporciami v stupni rozvoja jeho základných oblastí. Prihliadanie k týmto vzťahom však premieňa intenzitu na kategóriu sociálno-ekonomickej intenzity.

Akokoľvek očividná je závislosť medzi rozvojom výrobných vzťahov a rozvojom výrobných síl, a podobe aj závislosť medzi intenzitou ekonomickeho rozvoja a rozvojom nevýrobných spoločenských vzťahov, nie je vôbec jednoduché tieto závislosti určiť a tým skôr merať,¹³ zvlášť pri ich spätnom pôsobení. To sa týka aj takých základných komplexov, aké predstavujú vzájomné závislosti medzi riadením ekonomiky a jej tzv. vecným rozvojom.¹⁴ Naproti tomu existuje

¹³ To však nemôže byť dôvodom, aby sa výrobné a vôbec spoločenské vzťahy vylučovali z určenia intenzívneho rozvoja spoločnosti a vykazovali výhradne do oblasti jeho realizácie, ako to vyznieva zo stanoviska J. Vanera v článku [12, s. 451]. Rozvoj sociálno-ekonomickej vzťahov je relatívne samostatným cieľom rozvoja spoločnosti. A nie je vôbec „nezistiteľný“, a dá sa — hoci aj s ťažkosťami — vyjadrovať aj kvantitatívne.

¹⁴ Aj J. Mervart si všimá len jednu stranu závislosti — ktorá je nevyhnutne obojstranná — keď hovorí, že „každá soustava plánovitě řízení představuje pro hospodářskou politiku určitý komplex nástrojů a forem, jejichž prostřednictvím se v daném prostředí realizují její cíle a záměry“ [14, s. 44].

v súčasnosti väčšia a kvantifikovanejšia určitosť, pokiaľ ide o niektoré vzájomné súvislosti medzi nevýrobnou sférou a zvyšovaním účinnosti výrobných činiteľov, najmä v prípade vzdelania a produktivity práce.

Rôznorodosť sfér intenzívneho rozvoja spoločnosti a jeho faktorov nebráni ich spoločnému podriadeniu kritériu uspokojovania potrieb. Nebráni však ani ich podriadeniu inému všeobecnému kritériu — času, resp. jeho úsporám. Z tohto hľadiska spočíva intenzívny rozvoj spoločnosti — prihliadajúc na všetky jeho stránky — v skracovaní času, v ktorom sa dosahujú jej ekonomické a mimoekonomické ciele, čiže v zvyšovaní tempa frekvencie progresívnych zmien ekonomiky a spoločnosti. Pritom čas tvorí úplne exaktné meradlo.¹⁵

11. Intenzívny rozvoj socialistickej ekonomiky je nevyhnutné dvojrozmerný. Má úžitkovú a hodnotovú dimenziu. Koordinácia týchto jeho dvoch dimenzií, pri rešpektovaní ich odlišnosti, tvorí zásadnú otázku určenia intenzívneho rozvoja a jeho riadenia.

Z hodnotového rozmeru reprodukcie nemožno usudzovať na jej intenzitu alebo extenzitu. Z veľkosti globálneho potenciálu alebo fondu uspokojovania potrieb nemožno odvodiť jeho hodnotový rozmer a tým menej podrobnejšiu štruktúru jeho hodnoty. Tzv. intenzívne rozširová jednoduchá reprodukcia, ktorá by podľa niektorých názorov mala charakterizovať intenzívny rozvoj, je z úžitkového hľadiska rozšírená a z hľadiska hodnoty jednoduchá reprodukcia.

Keďže intenzívny rozvoj je charakterizovaný úsporami výrobných činiteľov, a súčasne ich rozmnožovaním, pri odlišných hodnotách rôznych výrobných činiteľov a ich rozdielnej účasti na rôznych technológiách, jedinou normou intenzívneho rozvoja v tomto ohľade je rýchlejšia rast globálneho fondu uspokojovania potrieb, v porovnaní s rastom hodnotového rozmeru spoločenskej reprodukcie. To je však len iné vyjadrenie voľnosti utvárania relácií medzi hodnotovými a úžitkovými rozmermi intenzívneho rozvoja a tým otvorenosti najrôznejších ciest permanentnej intenzifikácie výroby pri disponibilnom množstve pracovných síl, objemu výrobných prostriedkov a rozsahu prírodného bohatstva, pokiaľ sa dodržiava uvedená podmienka.

Relácia medzi hodnotovými rozmermi reprodukcie a fondom uspokojovania potrieb podliehajú na oboch stranách významnej modifikácii zo zahraničných vzťahov. Táto modifikácia vyplýva zo zhodnotenia alebo znehodnotenia domácej práce realizáciou medzinárodnej hodnoty. Keďže intenzívny rozvoj socialistickej ekonomiky predpokladá jej značnú a zrejme narastajúcu otvorenosť, treba k tomu prihliadať vo všetkých as-

¹⁵ „Není pochyb o tom, že veškeré konkrétní úspory jednotlivých výrobných zdrojů se konec-konců redukuji na úsporu času...“ — hovoria J. Vaner a J. Šafář v článku [11, s. 99]. J. Vaner však pochybuje o použiteľnosti času ako exaktného všeobecného meradla intenzívneho rozvoja, pokiaľ ide o výrobné a iné spoločenské vzťahy (pozri poznámku 13); okrem iného preto, lebo pokladá za nemiestne spájať ich s pojmami intenzívny a extenzívny. Tieto pochybnosti sú bezdôvodné. Čas predstavuje bezprostrednú mieru premien výrobných a iných spoločenských vzťahov, zatiaľ čo úspory výrobných zdrojov možno vyjadrovať úsporou času len sprostredkované.

pektoch koordinácie úžitkových a hodnotových tokov v intenzívnom rozvoji.

12. Intenzita spoločenskej výroby sa neviaže k určitému stupňu účinnosti výrobných činiteľov alebo uspokojovania potrieb, ale k jeho progresívnym zmenám. Preto je určenie výrobnej intenzity a extenzity vždy časovo podmienené. Najvyššia účinnosť výrobných činiteľov sa plynutím času premieňa na výrobnú intenzitu. Z hľadiska iného prostredia však tento stupeň účinnosti výrobných činiteľov predstavuje zatiaľ nedosiahnutú úroveň intenzívneho rozvoja, zakiaľ sa v ňom vyrába s menšou účinnosťou výrobných činiteľov.

Preto intenzívny rozvoj socialistickej ekonomiky vyžaduje napokon svetovú úroveň účinnosti výrobných činiteľov a vedúcu úlohu v realizácii progresívnych zmien spoločenskej výroby, taktiež v svetovom meradle.

13. Proporcionálnosť spoločenského reprodukčného procesu je pozitívnym činiteľom a akcelerátorom intenzívneho rozvoja spoločenskej výroby a naopak, jeho disproporciálnosť záporným činiteľom a decelerátorom intenzívneho rozvoja. Pritom sú tu dôležité predovšetkým relácie medzi intenzívne a extenzívne sa rozvíjajúcimi oblasťami reprodukčného procesu, resp. procesmi šetrenia a procesmi rozmnožovania výrobných činiteľov,¹⁶ ich vzájomná vyváženosť a spoločné vyúsťovanie do náležitého intenzifikáčného efektu z hľadiska spoločenského výrobného procesu v jeho celistvosti.

Tieto relácie nie sú nikdy definitívne ustálené. K atribútom intenzívneho rozvoja však patrí, že ich zmeny sú tým častejšie a ďalekosiahlejšie, čím vyššia je frekvencia vedeckých objavov a technických vynálezov a čím viac článkov spoločenského reprodukčného procesu postihuje ich zadržanie do výrobnej praxe. Preto v súvislosti s intenzívnym rozvojom prichodí chápať ekonomickú rovnováhu nie ako stav, ale predovšetkým ako proces ustavičného narušovania a obnovovania rovnováhy, resp. proporcionálnosti ([pozri aj [4, s. 3]]. Tak sa určenie rovnováhy a proporcionálnosti vzťahuje nevyhnutne k dlhšiemu obdobiu a viaže sa k permanentnému plánovaniu. Z toho treba vyvodit príslušné závery tak pre teoretické koncepcie vybilancovaného, optimálneho plánu a pod., ako aj pre prax bilancovania a dlhodobého plánovania.

14. Intenzívny rozvoj nie je teda nijaký deus ex machina. Naopak, predkladá ekonomickej teórii a praxi komplikované problémy na riešenie.

Pre teóriu intenzívneho rozvoja a prax jeho riadenia je v súčasnosti veľmi dôležité, aby sa odpútala od hladkých, bezkonfliktných prístupov, a naopak, aby v existujúcich napätiach a disproporciách nevidela len zdroje ťažkostí, ale aj podnety a faktory intenzifikácie spoločenskej výroby.

To sa vzťahuje zvlášť na rozvoj systému riadenia. Systém riadenia adekvátny intenzívnemu rozvoju socialistickej ekonomiky nemožno rozvíjať na princípe

¹⁶ „... Intenzifikace z hlediska jednoho zdroje je obvykle, v určitém rozsahu, vykoupěna extenzifikací z hlediska zdroje druhého“ [12, s. 458].

vylúčenia napätí a rozporov v spoločenskom reprodukčnom procese. Naopak, ide o to, aby prvky systému riadenia a ich vzájomné väzby pripúšťali takéto napätia — ako podnety a ohniská intenzifikácie — a zároveň zabezpečovali ich neustále riešenie, na každej úrovni rozvoja.¹⁷

Literatúra

- [1] HÁBA, Z.: O logické vazbě prvků soustavy. *Hospod. Nov.*, 1984, č. 18.
- [2] JIRÁSEK, L.: Extenzivní rozvoj se vyčerpal i historicky. *Hospod. Nov.*, 1982, č. 4.
- [3] KOŠAŘ, J.: Ekonomický výzkum k intenzifikaci reprodukčního procesu ČSSR. Plán. *Hospod.*, 1984, č. 1.
- [4] KUTTA, F.: Změněné podmínky rozšířené reprodukce. *Hospod. Nov.*, 1984, č. 21.
- [5] MARX, K.: *Das Kapital*. 1 Bd., Buch I. Berlin 1951.
- [6] NOTKIN, A.: Intenzifikacija i efektivnost rasširenogo vosproizvodstva. *Vopr. Ekon.*, 1981, č. 9.
- [7] ŠIKULA, M.: Intenzifikácia a efektívnosť reprodukčného procesu ako kategórie politickej ekonómie socializmu. *Ekon. Čas.*, 33, 1985, č. 6.
- [8] TOMS, M.: Teoretické otázky procesu intenzifikácie. *Polit. Ekon.*, 31, 1983, č. 4.
- [9] TOMS, M.: K typologii procesu intenzifikácie spoločenské výroby. *Polit. Ekon.*, 31, 1983, č. 8.
- [10] VALENTA, F.: Mechanismus „fungování“ a mechanismus vývoje. *Polit. Ekon.*, 31, 1983, č. 12.
- [11] VANER, J. — ŠAFÁŘ, J.: Teoretická východiska intenzifikace ekonomiky. *Nová mysl*, 1982, č. 12.
- [12] VANER, J.: Intenzivní ekonomický rozvoj a základní východiska jeho měření. *Polit. Ekon.*, 31, 1983, č. 5.
- [13] ŽURAVLOV, A. G. — OVSIJENKO, J. V. — OVČINNIKOV, V. P. — JASINSKIJ, J. M.: O nekotorych problemach neopredelennosti v upravlenii obščestvennym proizvodstvom. *Izd. Akad. Nauk. SSR, Ser. ekon.*, 1983, č. 12.
- [14] MERVART, J.: Proces intenzifikácie ekonomiky a problém zvládání s ním spjatých progresivních změn. *Plán. Hospod.*, 1983, č. 10.

ПОНИМАНИЕ ИНТЕНСИВНОГО РАЗВИТИЯ

ПЛАХТИНСКИ, Душан

В статье обсуждается современное состояние теории интенсивного развития социалистического производства и предлагается решение некоторых открытых проблем ее дальнейшего развития. Автор приводит основные качественные и количественные определения интенсивного развития производства учитывая социалистические производственные отношения, в том числе и стоимостные и приводит необходимые выводы для управления.

В статье обосновывается взаимная обусловленность интенсивного и экстенсивного развития. В отличие от определения производственной интенсивности абсолютными сбережениями производственных элементов определяется относительный характер сбережений, подчеркивая при этом расширение ресурсов и рост производства. Указывается здесь также на разное значение количественного определения соответствующих величин и необходимость его преодоления.

Производственная интенсивность как категория производительных сил включается в комплексное интенсивное развитие социалистического общества, в функции его основного элемента. Эта интенсивность относящаяся к единству производительных сил и производ-

¹⁷ Rovnaký názor vyjadruje Z. Hába [1, s. 4]. Na rozdiel od tejto aplikácie marxistickej dialektickej metódy na nový predmet, opačný prístup „zlaďovania rozporov“ bol charakteristický napr. pre názory O. Šika.

ственных отношений создает в понимании автора экономическую интенсивность и учитывая общественные отношения вне материального производства социально-экономическую интенсивность.

CONTRIBUTION TO THE CONCEPT OF INTENSIVE DEVELOPMENT

PLACHTINSKÝ, Dušan

In the article there is the contemporary situation of the intensive development of the socialist production evaluated as well as the solution of some open problems of its further forming sketched. The author also deals with basic qualitative and quantitative determinations of intensive development of production with an accent on the socialist production relations included value relations. There are also some inevitable conclusions for the management sketched.

The mutual conditioning of intensive and extensive development is underlined. In contrast to determining the production intensity by absolute economies of production factors the relative character of economies is substantiated with an accent on the resource and production increasing. The article also deals with the multisignificant character of the quantification of corresponding quantities and with the necessity of its overcoming.

The production intensity, as a category of production forces, belongs to the complex intensive development of socialist society as its basic element. According to the author's point of view, the production intensity, regarded in the unity of production forces and productive relations, is an economic intensity and taking into account the social relations except material production, a socio-economic intensity.

Optimalizácia veľkosti priemyslových podnikov – významný faktor intenzifikácie reprodukčného procesu

KUBAČKA, Jozef

Vo vedecko-technickej revolúcii (VTR) má významné miesto optimalizácia veľkosti podnikov ako jedna z podstatných zložiek intenzifikácie reprodukčného procesu.

Ešte v prvej polovici tohto storočia ekonomická teória (tak socialistická, ako aj kapitalistická) neprisovala malým a stredným podnikom takmer žiadnu budúcnosť. Jednoznačne zdôrazňovala prednosť veľkých podnikov.

V tomto chápaní vystupoval veľký podnik ako forma zodpovedajúca modernej technike, ktorá je hnacou silou nielen technického pokroku, ale aj predpokladom toho, aby sa mohli používať stále nové technické zlepšenia a výrobné procesy, zabezpečujúce čoraz vyššiu produktivitu. Keďže malé a stredné podniky boli technicky zastarané, predpokladalo sa, že sa môžu udržať len prechodne a v dôsledku nízkej produktivity práce postupne v konkurenčnom boji s veľkými podnikmi zaniknú.

Zmenu v názoroch na organizačnú štruktúru priemyslu z hľadiska veľkosti podnikov, ku ktorej došlo na začiatku 60. rokov, vyvolala predovšetkým skutočnosť, ktorá uvedený názor nedokazovala, alebo ho dokazovala len čiastočne. Malé podniky nielenže prežili konkurenčný boj s veľkými podnikmi, ale ďalej rozširujú svoje postavenie ako štruktúrna zložka moderného priemyslu. Japonsko, ktoré má najviac „rozdrobenú“ štruktúru podnikov, vykazovalo medzi kapitalistickými štátmi najrýchlejší hospodársky rast. Vysoký rast dosiahli aj niektoré iné krajiny, v ktorých malé a stredné podniky tvorili pomerne veľkú časť priemyslu (napr. Švédsko, Holandsko). Ďalšia organizačná koncentrácia priemyslu nenastala po druhej svetovej vojne ani v tých štátoch — alebo len v malom rozsahu — v ktorých existovala priemyselná štruktúra s pomerne veľkými podnikmi (NSR, USA, Veľká Británia). Hľadajúc príčiny tohto stavu, mnohí videli vysvetlenie životaschopnosti malých a stredných podnikov v tom, že v uvedených podnikoch sa síce vyrába pomocou zastaranej tech-

niky, ale s nižšími mzdami, lacnejšími nadčasmi ako vo veľkých podnikoch a nedostatok vyplývajúci zo zastaranej techniky možno vyrovnat' za nejaký čas zvýšenou intenzifikáciou práce vlastníkov a ich rodinných príslušníkov, teda akýmsi „sebavykorisťovaním“. Tieto vysvetlenia, hoci mali reálny základ, bolo možné v konečnom dôsledku akceptovať len ako okrajové vysvetlenia. Životaschopnosť malých a stredných podnikov (závodov), ich stále obnovovanie, ich živú účasť v inováčnom procese možno pochopiť len vtedy, ak sa pozrieme na ich korene z hľadiska technických možností a potrieb, ich zmien a vývoja.

Prevaha veľkého podniku nad malým podnikom je jednoznačná pri ťažkej masovej výrobe, ktorej úlohou je produkovanie niekoľkých výrobkov a ktorá sa vyznačuje malou zmenou sortimentu, napr. v ťažkej chémii, v hutníctve železa, vo výrobe automobilov a pod. Takáto masová výroba predpokladá masový odbyt a iba malé zmeny príslušných potrieb. Typickým pre ňu bolo obdobie pred druhou svetovou vojnou a počas druhej svetovej vojny i v prvom povojnovom desaťročí. V tomto období boli pre ZSSR a ďalšie socialistické krajiny, ktoré vznikli po druhej svetovej vojne, charakteristické nároky zamerané na masové výroby s pomerne jednoduchou technickou úrovňou a stabilným sortimentom výrobkov. V období po roku 1950 dochádza k posilneniu tendencií rýchlejšieho zavádzania vedecko-technického pokroku, jeho nových smerov, k pomerne rýchlemu hospodárskemu rastu, k zvýšeniu životnej úrovne a s ňou súvisiaceho uspokojovania špeciálnych nárokov obyvateľstva na široký a meniaci sa sortiment a vysokú kultúru výrobkov, čo nevyhnutne vyžadovalo i existenciu a ďalší rozvoj malých a stredných podnikov. V nich by sa zhotovovali malosériové výrobky najmä strojárskeho, elektrotechnického, ľahkého, zvlášť odevného a potravinárskeho priemyslu, ako aj služieb obyvateľstva. Malé a stredné podniky môžu pružnejšie ako veľké podniky v naznačených sférach reagovať na meniace sa potreby vnútorného a zahraničného trhu.

Pre priblíženie súčasného stavu veľkosti podnikov v priemyselne vyspelých kapitalistických štátoch uvádzame niekoľko pozoruhodných údajov.¹ Napríklad v USA z celkového počtu viac než 300 tisíc priemyselných podnikov má v súčasnosti 98,4 % menej ako 500 pracovníkov a 90,5 % menej ako 100 pracovníkov. Len 0,2 % podnikov má 2500 pracovníkov — ich podiel na celkovej zamestnanosti v priemysle predstavuje 17,9 %. V Japonsku z polmilionového počtu priemyslových podnikov 99,4 % nedosahuje svojou veľkosťou hranicu 1000 zamestnancov, pričom ich podiel na celkovej zamestnanosti robí 16,6 %. V NSR 85 % zo všetkých priemyslových podnikov nedosahuje 500 pracovníkov. Len 1,3 % podnikov zamestnáva viac ako 1000 pracovníkov. Priemerná veľkosť podnikov v USA je približne 52, v Japonsku 20 a v NSR 87 pracovníkov. Obdobná situácia je aj v ďalších kapitalistických krajinách.

V socialistických krajinách možno zaznamenať túto veľkostnú skladbu:

¹ REMEŠ. A.: Větší význam menších podniků — obsah pojmu podnik. Výber, 1983, č. 47, s. 12–13.

V NDR tvorí ekonomickú štruktúru priemyslu viac ako 9 tisíc priemyselných podnikov (bez súkromných remesiel, ktoré na rozdiel od ČSSR sa vyskytujú v značnom rozsahu) o priemernej veľkosti 320 pracovníkov. Z nich 65,4 % má menej ako 100 pracovníkov a 88,2 % menej ako 500 pracovníkov. V ZSSR 20,7 % všetkých pracovníkov priemyslu je zamestnaných v podnikoch, ktoré majú menej ako 500 pracovníkov a 3,1 podnikov má menej ako 100 zamestnancov. Preto priemerná veľkosť priemyselných podnikov v ZSSR predstavuje 750 pracovníkov. Podobná situácia je aj v ostatných socialistických krajinách, s výnimkou MLR, kde najmä v 70. rokoch sa podstatne rozšíril a ešte rozširuje počet malých (nielen štátnych, ale i súkromných) a stredných podnikov a kde združenia koncernového typu (t. j. veľké podniky) prakticky neexistujú.

Podľa Štatistickej ročenky ČSSR bolo u nás v roku 1981 evidovaných 858 národných podnikov (bez podnikov miestneho hospodárstva a výrobných družstiev) o priemernej veľkosti 2100 robotníkov. Vzhľadom na to, že počet robotníkov nie je adekvátnym ukazovateľom veľkosti podnikov a že týmto ukazovateľom (v medzinárodnom porovnaní) je počet pracovníkov, možno tento počet odhadnúť vo výške približne 3500 pracovníkov. Kategórie podnikov do 500 pracovníkov v ČSSR prakticky vymizli a keby sme ešte vzali do úvahy len skutočné podniky—koncerny, ako hlavné a základné články, a nie koncernové podniky (v ktorých podnikový chozrasčot takmer neexistuje), tak o počtoch týchto chozrasčotných jednotiek by sme mohli hovoriť len v ráde desiatok. Avšak nech vezmeme za základ veľkosti podnikov v ČSSR ten alebo onen spôsob výpočtu, v každom prípade dôjdeme k záveru, že sme krajinou s najväčšou priemernou veľkosťou podnikov v porovnávaných krajinách, ak nie na svete. A rovnako v oblasti remesiel a služieb dosiahla u nás tzv. integrácia gigantických rozmerov. Len počas 70. rokov bolo zrušených 400 podnikov komunálnych služieb a ich počet klesol na menej ako jednu tretinu do tzv. veľkých integrovaných podnikov miestneho hospodárstva.

Malé a stredné podniky v socialistických krajinách sa vyznačujú nízkou produktivitou práce (napr. v ZSSR v roku 1975 produktivita práce v nich dosahovala len 75 % produktivity práce veľkých podnikov), sú charakterizované nízkou technickou úrovňou, malou úrovňou špecializácie a kooperácie, nízkou efektívnosťou výroby i horšími pracovnými podmienkami.

Vo vyspelých kapitalistických priemyselných štátoch (USA, NSR) dosahujú malé podniky častokrát lepšie hospodárske výsledky ako veľké podniky. Tieto ich dobré výsledky sú podmienené ich vysokou technickou vybavenosťou a úzkou špecializáciou.

I keď treba súhlasiť, že veľké podniky sú mohutnou silou vedecko-technického pokroku a predpokladom, aby sa mohli v značnom rozsahu veľkosériovo realizovať nové technické zlepšenia a výrobky, ukazuje sa, že i malé a stredné podniky zohrávajú čoraz viac svoju významnú úlohu vo VTR a v určitých prípadoch majú oproti veľkým podnikom svoje prednosti. Uvedieme z nich niektoré, ktoré považujeme za hlavné.

Rozvoj VTR, rast ekonomického potenciálu a rozvoj spoločenských potrieb si vyžaduje rast a rozšírenie sortimentu produkcie a skrátenie lehoty intervalov výrobných inovácií; zvýšenie objemu výroby a zväčšenie

množstva druhov produktov si zasa vyžaduje okrem veľkosériovej a masovej výroby aj rozvoj malosériovej výroby.

Podniky sú preto nútené vyrábať produkciu veľkosériovú, ale aj malosériovú, čo vedie k tomu, že výroba malosériových produktov je pre veľké podniky náročná, málo rentabilná a často odvádza pozornosť od problematiky veľkosériovej produkcie. Toto si vyžaduje v mnohých odvetviach prejsť k postupnému formovaniu malých a stredných podnikov, dobre technicky vybavených, ktoré by vyrábali výrobky neštandarizované, špeciálne a malosériové. Tieto podniky by však mali úzko kooperovať s veľkými podnikmi (svojím výrobným programom by mali nadväzovať na veľké podniky). Malá a stredné podniky by mali mať napr. odvetvia strojárskoho, elektrotechnického, ľahkého a potravinárskeho priemyslu.

Malé a stredné podniky z hľadiska vedecko-technického pokroku sú adaptabilnejšie než veľké podniky. Najmä v strojárstve sa dostala do popredia požiadavka rýchleho uspokojovania špeciálnych a meniacich sa nárokov. Zvýšil sa význam výroby tých pracovných prostriedkov, ktoré je možné vyrobiť v dôsledku špeciálneho charakteru nárokov len na základe kusovej, resp. malosériovej výroby. Trvale individuálny charakter majú napr. zariadenia, na ktoré sa kladú z technického hľadiska špeciálne požiadavky, ako sú automatizované zariadenia tovární, ktoré masovo vyrábajú spotrebné predmety, integrované obrábacie zariadenia, rôzne účelové stroje, zariadenia na ochranu životného prostredia a i. Vo výrobe investičných statkov toto všetko mimoriadne zvýšilo význam rýchlej zmeny, pružného prispôsobovania sa nárokom na kusovú a malosériovú výrobu.

Malé a stredné podniky môžu operatívnejšie než veľké podniky prispieť k realizácii veľkých inovačných programov a rozvinúť komplementárnu bázu aj v špecializovanej elektrotechnike, v robotizácii, v biologizácii a pod.

Malé a stredné podniky účinnejšie a pružnejšie prispievajú k diverzifikácii najnovších výdobytkov vedecko-technického pokroku, a to menej investične náročnou cestou než veľké podniky, ktoré možno prebudovať iba pomerne pomaly a s veľkými investičnými nákladmi.

Ani pri utváraní a využívaní novej techniky nie je zanedbateľná úloha malých a stredných podnikov. Nové výrobné metódy často vznikajú v dôsledku povahy vecí v malých a stredných podnikoch, ktoré nie sú mechanizované a automatizované. Takto možno zaviesť a preskúšať také nové riešenia s pomerne lokálnym významom, ktoré možno po preskúšaní a zdokonalení použiť vo veľkých podnikoch. V malých a stredných podnikoch sa môže lepšie ako vo veľkých podnikoch uplatniť i kvalifikačný potenciál pre nové vedecko-technické objavy, a hlavne pre ich praktické overovanie v kusovej a malosériovej výrobe.

Aj v odvetviach výroby spotrebných predmetov sa stala mimoriadne dôležitá kusová a malosériová výroba, a tým aj schopnosť pružného pri-

spôsobovania sa zmenám požiadaviek. Na základe pomerne vysokého zvýšenia životnej úrovne sa spotreba obyvateľstva čoraz viac prikláňa k vysoko kvalitným výrobkom, k postupnej zmene sortimentu, ku ktorej dochádza i v dôsledku nárokov súvisiacich s obliekaním, bytovou kultúrou, mechanizáciou i elektronikou, používanou aj v domácnostiach. To všetko posilnilo pozíciu malých a stredných podnikov.

V dôsledku vypelesti pri spotrebe obyvateľstva, ako aj pri výrobnnej spotrebe zvýšili sa nároky na služby. Uspokojovanie značnej časti spotreby obyvateľstva a výrobnnej spotreby službami možno však najracionálnejšie zabezpečiť v rámci malých, resp. stredných podnikov. Pri rozširujúcich sa službách pre potrebu obyvateľstva a výrobnú spotrebu nadobúda zvláštnu dôležitosť stály a takmer osobný kontakt. Túto činnosť možno veľmi racionálne organizovať v rámci malých podnikov, i malých živností, založených aj na rodinnej práci.

Životaschopnosť malých a stredných podnikov, ich stále obnovovanie a rozširovanie, ich účasť v inovačnom procese vidia nielen kapitalistickí, ale i viacerí socialistickí ekonómovia, napr. G. Révész,² J. Subockij,³ J. Čermák,⁴ A. Remeš,⁵ ako opodstatnené a perspektívne.

Optimalizáciu veľkosti podnikov uvedení autori vymedzujú viacerými spôsobmi. Napríklad J. Subockij ju vymedzuje z hľadiska objemu produkcie, počtu pracovníkov a hodnoty základných výrobných fondov. Podobne uvedený problém skúma J. Čermák, a to z hľadiska ekonomického optima, technického optima a optimalizácie organizácie a riadenia. G. Révész vymedzuje optimalizáciu veľkosti podnikov v podstate podľa počtu pracovníkov, odvolávajúc sa na medzinárodné porovnania, ktoré sú prakticky k dispozícii výlučne v takejto podobe. Za rozhodujúce považuje vzťahy v podniku a v nich vzťahy vedenia a podriadených pracujúcich. Podľa neho určitý podnik možno považovať za malý dovtedy, kým jeho vedúci môže udržiavať bezprostredný systematický kontakt s pracujúcimi podniku alebo s ich prevažnou časťou. V takomto zmysle možno považovať za malý, resp. stredný taký podnik, ktorý zamestnáva 500 alebo menej než 1000 pracovníkov. A. Remeš poukazuje na to, že optimálnu veľkosť podnikov treba vymedziť nielen kvantitatívne (napr. podľa počtu pracovníkov, resp. rozsahu produkcie, a hodnoty základných fondov), ale predovšetkým kvalitatívne, t. j. dosiahnuť takú organizačnú štruktúrovanosť podnikov, ktorá by bola schopná zabezpečiť kľúčové priemyslové programy tak vo vzťahu k príslušnému národnému hospodárstvu, ako aj vo vzťahu SEI a medzinárodnej delby práce, a ktorá by

² RÉVÉSZ, G.: Štruktúra nášho priemyslu z hľadiska veľkosti podnikov a závodov. *Gazdaság*, 1978, č. 3, s. 55-74. [Preklad EÚ SAV, č. 373, 1982.]

³ SUBOCKIJ, J.: Koncentracija proizvodstva i malje predprijetija. *Vopr. Ekon.*, 1978, č. 5, s. 66-78.

⁴ ČERMÁK, J.: Rozvíjanie chozrasčotu vyžaduje optimalizáciu VJH a podnikov. *Finance a úvěr* — čtvrtletní příloha, 1982, č. 2, s. 117-122.

⁵ REMEŠ, A.: C. d.

bola maximálne pružná a schopná okamžite reagovať i na každodenné a meniace sa potreby spoločnosti. Súčasnú organizačnú štruktúrovanosť československých podnikov považuje za podnikovú „gigantomániu“, ktorej korene môžu spočívať aj v zjednodušených predstavách a myšlienkových stereotypoch vedúcich k šablónovitosti pri voľbe a uplatňovaní riadiacich sústav. Zhodne s ostatnými citovanými autormi zastáva potrebu nielen veľkých, ale i stredných a malých podnikov. Podľa neho si určitý typ výroby vyžaduje adekvátnu veľkosť podniku, a preto nie je možné na optimálnu veľkosť podnikov predpisovať všeobecne platný recept. Socialistické podniky sú relatívne samoštatnými časťami jednotnej ekonomiky a ich veľkosť je otázkou optimálnej štruktúrovanosti výroby. Príspevok A. Remeša k problematike optimálnej veľkosti podnikov považujeme za veľmi významný a podnetný z hľadiska riešenia nepriaznivej organizačnej štruktúry podnikov v ČSSR.

Príčiny uvedeného nepriaznivého stavu vidíme v tom, že v československom priemysle každá väčšia zmena v organizácii podnikov (v rokoch 1958, 1965, 1974) mala za následok len ďalší rast organizačnej, a nie ekonomickej koncentrácie podnikov.⁶

Požiadavka plnšieho uplatňovania VTR, rastu efektívnosti a kvality spoločenskej práce, naliehavá potreba sústredenia síl na rozhodujúce inovácie, ďalšie prehĺbovanie špecializácie a kooperácie nielen na národnej, ale i na medzinárodnej úrovni, vynútili si novú deľbu právomoci a zodpovednosti v riadení výroby. Preto od 1. 1. 1981 podľa Súboru opatrení základným článkom riadenia stala sa VHJ-koncern, ktorý je vybavený komplexnou sústavou fondov a plnou právnou subjektivitou. Hoci k vytváraniu VHJ koncernového typu podľa Súboru opatrení sa malo pristupovať diferencovane a len tam, kde boli na to podmienky, vytváranie VHJ-koncernov sa uskutočňovalo dosť mechanicky (najmä pokiaľ ide o zriaďovanie komplexnej sústavy fondov na VHJ, pričom fondy podnikov sú len jej nadstavbou), a tak došlo k odtrhnutiu názvu podnik od jeho ekonomickej podstaty. Koncern, ako nositeľ podnikových funkcií, je svojou povahou veľkým podnikom, avšak koncernové podniky prestali byť ekonomicke i svojimi funkciami skutočnými podnikmi, majú veľmi obmedzenú právnú subjektivitu, i keď ich názov bol zachovaný. Tým sa povaha a postavenie socialistických podnikov v ČSSR skomplikovala a zahmlila.

V dôsledku uvedeného ekonomickej štruktúry československého priemyslu netvoría už ani stovky tzv. koncernových podnikov, ale vlastne desiatky koncernov (VHJ) podnikového charakteru o priemernej veľkosti 30 000 pracovníkov, čím vzniká štruktúra, ktorá je veľmi strnulá a nepružná. V tejto súvislosti sa stala otázka optimálnosti podnikov, ich

⁶ Bližšie túto problematiku rozoberáme v publikácii SOKIRA, J. — MARKUŠ, J. a kol.: Výrobnohospodárske jednotky v hospodárskom mechanizme rozvinutého socializmu. Bratislava, Veda 1983, s. 13–59.

právneho a ekonomického postavenia v československom priemysle veľmi aktuálnou a vyžaduje si dôslednejšie riešenie.

Aby malé a stredné podniky neboli vylúčené z procesu koncentrácie výroby mali byť úzko zapojené do pod systému kooperácie — do komplexu kooperujúcich podnikov. Na to je potrebné, aby boli tieto podniky vybavené najmodernejšou technikou, aby sa zmenila ich funkcia, a aby sa stali organickou časťou veľkých výrobných celkov. Riešenie týchto úloh predpokladá postupné vybudovanie malých a stredných podnikov ako špecializovaných jednotiek, vyrábajúcich organický sortiment detailov a produktov jednotlivých štádií výroby, čo si vyžaduje rozvoj vyšších, najefektívnejších foriem špecializácie. Iba takto môže byť zabezpečená vyššia pružnosť a schopnosť rýchlej zmeny štruktúry výroby bez zníženia jej ekonomickej efektívnosti. Poslaním malých podnikov je hrať nie izolovane samostatnú, ale organicky späť a doplnujúcu úlohu vo vzťahu k veľkým podnikom.

Jedným z hlavných problémov aktivizácie malých a stredných podnikov v špecializácii a kooperácii k veľkým podnikom je súčasné ekonomické a právne postavenie podnikov. Problémom je predovšetkým preto, lebo ekonomická teória otázky postavenia socialistického podniku ešte plne nevyriešila. L. J. Abalkin⁷ to napríklad konštatuje takto: „Ekonomovia dlhý čas ignorovali ekonomickú oddelenosť podniku, ako aj iné javy späté s činnosťou tohto hlavného článku národného hospodárstva. Predstava o tom, že politická ekonómia sa zaoberá len všeobecnými problémami, len národným hospodárstvom ako celkom nadobudla povahu dogmy. V dôsledku toho dodnes chýba ucelená koncepcia socialistického výrobného podniku. Nedostatočná rozpracovanosť otázok socialistického výrobného podniku, vzájomných vzťahov medzi ním a jednotným hospodárskym riadením vyvoláva teoretický zmätok a nepriaznivo sa prejavuje v riadení národného hospodárstva.“

Na druhej strane, pravda, nie je možné vyčkávať na konečné vyriešenie týchto otázok len ekonomickou teóriou. Sú to zároveň problémy právnej vedy, teda problémy interdisciplinárne, a preto ich riešenie si vyžaduje koordinovaný výskum oboch vedných disciplín.⁸

Práce citované v podčiarniku 8 tvoria významné základné teoretické východisko interdisciplinárnej povahy, o právnom a ekonomickom postavení pod-

⁷ ABALKIN, L. J.: Politická ekonomija i ekonomická politika. Moskva 1970, s. 60. Abalkin uvedený konštatovanie urobil pred viac ako 10 rokmi, v prevažnej väčšine socialistických krajín (s výnimkou MER a ZSSR, kde možno zaznamenať v riešení tejto problematiky určitý výraznejší krok vpred) reálne odzrkadľuje súčasný stav v ekonomickom a právnom postavení podnikov k nadriadeným riadiacim orgánom.

⁸ Určitý výraznejší prínos v riešení tejto problematiky v ČSSR predstavujú nasledovné práce ČAPEK, K.: Právní postavení socialistických podniků. Praha, Academia 1976; OVEČKOVÁ, O.: Zodpovednosť v hospodárskom práve. Bratislava, Veda 1983; HUSÁR, J. — SCHULTZ, I.: Problémy rozvoja chozrasčotu v súčasnosti. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 12, s. 1051–1064 a i.

nikov i pre legislatívnu prax v ČSSR. V ďalších úvahách sa opierame o niektoré hlavné myšlienky a závery autorov týchto prác.

Dôslednejšie ekonomicky a právne treba upraviť vzťahy podnikov k nadriadeným riadiacim orgánom, t. j. k VHJ k a ministerstvám (ide o vzťahy vertikálne) všeobecne záväzným právnym predpisom — zatiaľ sú u nás takto upravené len horizontálne vzťahy — a nie iba štatútmi.⁹ Podľa právnej teórie štatút má skôr organizačnú než právne záväznú povahu. Upravuje v podstate vzťahy vnútri tej-ktorej organizácie a neupravuje vzťahy medzi právnymi subjektmi. Nie je všeobecne záväzným pravidlom, čo môže spôsobovať značný subjektivismus. Známa je skutočnosť, že snaha centralizovať právomoc je veľká, no na druhej strane vystupuje snaha preniesť zodpovednosť na nižšie články riadenia. A tu je pole pôsobnosti subjektivismu v štatútoch. Preto je nevyhnutné vymedziť úpravu chozrasčotných vzťahov vo všeobecne záväznom predpise, kde by boli zakotvené spoločenské, ekonomické a právne pravidlá, ktoré by pôsobili objektívne a nedovoľovali by uplatňovanie subjektivismu. Takýmto pravidlám by sa mal stanoviť rámcový obsah vo všeobecne záväznom predpise.

V nadväznosti na úpravu vertikálnych vzťahov všeobecne záväzným predpisom treba adekvátne upraviť aj hospodársko-právnu zodpovednosť. Nadriadené orgány nemôžu mať v procese hospodárskeho riadenia iba práva. K realizácii ich funkcie patria i povinnosti, a to tak voči štátu ako reprezentantovi celej spoločnosti, ako aj voči podriadeným organizáciám. Naproti tomu podriadené podniky, ktoré vykonávajú hospodársky činnosť, a tak realizujú socialistické spoločenské vlastníctvo, nemôžu mať zasa voči nadriadeným orgánom len povinnosti. K výkonu ich funkcie prislúcha aj určitá miera práv vyplývajúca z ich postavenia a z miery ich ekonomickej samostatnosti. Kým zodpovednosti v horizontálnych vzťahoch sa v teórii i v legislatíve tradične venuje pozornosť, zodpovednosť vo vertikálnych vzťahoch sa zatiaľ pociťuje skôr ako naliehavá potreba bez adekvátneho odrazu v platnom hospodárskom zákonodarstve. Mimo právnej zodpovednosti takto stoja takí účastníci hospodársko-právnych vzťahov, od ktorých v značnej miere závisí plnenie plánovaných a hospodárskych záväzkov. Vzťahy medzi nadriadenými orgánmi a podriadenými podnikmi by sa mali dôsledne odraziť aj v oblasti práva; právna norma by mala presne určiť vzájomné práva a povinnosti nadriadených orgánov a podnikov, a zároveň riešiť aj otázku zabezpečovania ich dôsledného plnenia určitými právnymi zárukami, vrátane náhrady škody podniku spôsobenej nadriadeným orgánom jeho nezákonným zásahom (rozhodnutím) do hospodárskej činnosti podniku. Je preto nevyhnutné požadovať bezprostredné spojenie právnych povinností s právnou zodpovednosťou ako konzekvenciu ich neplnenia, a to v podnikoch aj v orgánoch hospodárskeho riadenia.

Za kľúčovú otázku v chozrasčotnej sfére sa pokladá ekonomické i právne vymedzenie rozhodujúcich pojmových znakov, ktoré sú charakteristické pre podnikový chozrasčot, vnútropodnikový chozrasčot a chozrasčot VHJ, ako aj poukázanie na nevyhnutnosť rešpektovania ekonomickej zákonitosti a obsahu týchto vzťahov. Zauzľovanie problémov sa prejavuje najmä vo vzájomných vzťahoch VHJ koncernu a koncernových podnikov, ktoré v rozhodujúcej miere zasahujú do podnikového chozrasčotu, chápaného ako úplný chozrasčot. Za základnú formu chozrasčotu treba dnes aj v budúcnosti považovať podnikový

⁹ V MER a ZSSR sú to napr. zákony o podniku.

chozrasčot, ktorý je základom rozvoja ďalších foriem chozrasčotu (chozrasčot vnútropodnikový, chozrasčot VHJ, resp. i chozrasčot hospodárskych systémov). V tejto súvislosti chceli by sme zdôrazniť, že treba viac než dosiaľ zvýšiť chozrasčotnú závislosť od urýchleného zavádzania vedecko-technického pokroku, vymedziť rozsah ekonomickej samostatnosti malých, stredných, veľkých podnikov a VHJ v rozsahu zodpovednosti za zavádzanie novej techniky a výsledkov výrobkovej inovácie.

Zapojenie malých a stredných podnikov do procesu špecializácie a kooperácie s veľkými podnikmi a združovanie všetkých podnikov do rôznych foriem VHJ (koncern, trust, odborový podnik, kombinát, resp. ďalšie) by sa malo uskutočňovať len na základe všeobecne záväznej právnej normy (zákona a nie štatútu), ktorou by boli presne stanovené podmienky pre vznik, zmenu, resp. i zánik jednotlivých foriem VHJ.

Malé podniky, ktoré organicky patria do systému veľkých podnikov a združení, nemožno chápať ako dočasný jav, charakteristický iba pre súčasnú etapu rozvoja, ale úzko špecializované malé podniky s vysokou úrovňou technického vybavenia budú potrebné aj v budúcnosti ako významný a aktívny činiteľ i pri prehlbovaní a zdokonaľovaní medzinárodnej, najmä však socialistickej ekonomickej integrácie. Preto riešeniu optimalizácie veľkosti podnikov, v ktorej nezastupiteľné miesto majú i malé a stredné podniky, vyžaduje si v podmienkach nášho národného hospodárstva väčšiu pozornosť.

Jedným z hlavných predpokladov úspešnej realizácie optimálnej veľkosti podnikov je tvorba vlastnej finančnej základne podnikov a VHJ a použitie ich finančných zdrojov. V podstate ide o fondy, odpisy a osobitne o odvody, ktoré tvoria základný rámec pre rozdelenie zisku chozrasčotných jednotiek. Vzhľadom na to, že ide o pomerne rozsiahlu problematiku, ktorá presahuje rámec nášho článku, pripravujeme o nej osobitný príspevok.

Z rozšíreného zasadnutia Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy*

O otázkach rastu účinnosti vedy a výskumu v zdokonaľovaní riadenia národného hospodárstva

HALUŠKA, Ivan

Uplynulé obdobie bolo charakterizované zvýšenou aktivitou vedecko-výskumných pracovísk, jednotlivých riešiteľských kolektívov, úsilím prispieť k riešeniu teoreticko-metodologických problémov spojených so zdokonaľovaním riadenia nášho národného hospodárstva. V podmienkach Slovenska to boli predovšetkým diskusie organizované Komisiou pre riadenie ekonomiky pri Vedeckom kolégiu SAV pre ekonomické vedy, sympóziu organizované Slovenskou ekonomickou spoločnosťou, tvorivé diskusie v Ekonomickom ústave SAV i diskusie spojené s riešením výskumnej úlohy zameranej na analýzu súčasného stavu spoločnosti v SSR i prognózu jej rozvoja, ktorú rieši Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS za spolupráce mnohých fundovaných odborníkov.

Podnetné boli diskusie organizované na celoštátnej úrovni, predovšetkým diskusie organizované Komisiou pre zdokonaľovanie riadenia Vedeckého kolégia ekonomie ČSAV, najmä spoločná beseda vedeckého kolégia s predstaviteľmi Vládneho výboru pre zdokonaľovanie riadenia, s ministrami L. Lérom, V. Janzom a M. Sabolčíkom. Nemálo podnetov vzniklo zo vzájomných diskusií kľúčových riešiteľov teoretických problémov zdokonaľovania riadenia z Ekonomického ústavu ČSAV, z Ekonomického ústavu SAV i z Ústredného ústavu národohospodárskeho výskumu. Táto aktivita kulminovala v období vrcholiacich prác na spracovaní *Hlavných smerov ďalšieho rozvíjania Súboru opatrení k zdokonaľeniu sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva*. Na základe získaných skúseností možno konštatovať:

* Dodatočne publikujeme koreferát I. Halušku, predsedu Komisie pre riadenie ekonomiky VK SAV EV, prednesený na rozšírenom zasadnutí Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy venovanom zvyšovaniu úlohy a účinnosti slovenskej ekonomickej vedy pri urýchľovaní obratu k intenzívnemu hospodárskemu rozvoju SSR v jednotnej československej ekonomike. Pozri aj Ekon. Čas., 33, 1985, č. 2, s. 212–213 a Ekon. Čas., 33, 1985, č. 3, s. 220–270 [red.].

1. Pracovné kontakty predstaviteľov teoretického frontu s vedúcimi funkcionármi zainteresovaných orgánov sú zdrojom impulzov na jednej strane pre prehĺbenie koncepcnosti spracovaných materiálov, na druhej strane pre vyjasnenie kľúčových teoreticko-metodologických problémov v tejto oblasti.

2. Systematicky organizované pracovné diskusie medzi predstaviteľmi rôznych riešiteľských tímov, z rôznych vedeckovýskumných pracovísk a predstaviteľmi riadiacej sféry pomohli vymedziť najúčinnnejšie formy a spôsoby účasti ekonomickej teórie pri riešení ťažiskových problémov zdokonaľovania riadenia nášho národného hospodárstva.

3. Vedecký front, najmä jeho riadiace orgány, musí oveľa účinnejšie organizovať tvorivý dialóg rôznych vedeckých tímov i celých výskumných pracovísk, aby bol schopný vo veľmi hutnej, praktickej a využiteľnej forme predkladať ucelený systém teoretických návrhov a odporúčaní pre prípravu koncepcných dokumentov.

4. Existujú ešte veľké rezervy v možnostiach riadiacej sféry využiť existujúci, ale i neustále sa rozvíjajúci potenciál teoretických i metodologických poznatkov, ktoré prezentujú tvorbu našich vlastných vedeckovýskumných pracovísk či výskumných tímov; sprostredkujú poznatky z ostatných domácich, ale predovšetkým zahraničných výskumných pracovísk, využívajúc najmä koncentrované poznatky medzinárodnej socialistickej spolupráce v oblasti zdokonaľovania riadenia.

Tieto vybrané poučenia z uplynulého obdobia je potrebné využiť ako súčasť náročnej a objektívnej analýzy stavu a možností, ktoré poskytuje súčasné teoretické poznanie, ale i pre prognózu možností v časovom horizonte do roku 2005, resp. 2010.

Doterajšie výsledky ukazujú, že je užitočné využiť potenciál teoretického frontu aj v rozpracovaní schválených Hlavných smerov, predovšetkým pri ich pretváraní do reálne fungujúceho a adekvátne účinného hospodárskeho mechanizmu.

Kľúčovou úlohou základného ekonomického výskumu je rozvinutie novej etapy práce na rozpracovaní teoretických a metodologických otázok ďalšieho zdokonaľovania riadenia, presnejšie povedané, na vytvorení ucelenej koncepcie riadenia národného hospodárstva v podmienkach rozvinutého socializmu pri účinnom zblížovaní hospodárskych mechanizmov bratských socialistických krajín v duchu rozhodnutí Ekonomickej porady RVHP na najvyššej úrovni v júni 1984.

Opierajúc sa o doterajšie výsledky práce Komisie pre riadenie ekonomiky Vedeckého kolégia SAV pre ekonomické vedy i pracovnej skupiny pre riadenie, zúčastňujúcej sa na riešení spomínanej výskumnej úlohy, koordinovanej Ústavom marxizmu-leninizmu ÚV KSS, treba opätovne zdôrazniť, že v procesoch zdokonaľovania riadenia národného hospodárstva je potrebné prehĺbiť plánovitosť, cieľovo orientovanú koncepcnosť a účinnosť využívania poznatkov, ku ktorým sa dopracovala teória, ale

i riadiaca práx v bratských socialistických krajinách, predovšetkým v Sovietskom zväze. Veľmi dôležitou úlohou, východiskom pre spracovanie dlhodobého plánu zdokonaľovania riadenia československého národného hospodárstva je spracovanie prognózy hospodárskeho mechanizmu. Spracovanie takejto prognózy by malo tvoriť neoddeliteľnú súčasť celkovej práce na prognózach komplexného spoločenského rozvoja Československej socialistickej republiky, ktorej gestorom je Československá akadémia vied a v podmienkach SSR Slovenská akadémia vied.

V rozpracovanom a Komisiou pre riadenie ekonomiky prerokovanom náčrte teoreticko-metodologických východísk prognózy hospodárskeho mechanizmu sú zdôraznené nasledovné otázky:

1. Venovať pozornosť problematike ďalšieho zvyšovania kvality a autority národohospodárskeho plánu i hospodárskych plánov prehĺbením záujmu nižších článkov na maximalizácii výkonnosti, kvality a efektívnosti ich práce, na výraznejšom raste produktivity spoločenskej práce. Tým sa vytvorí protiklad s doteraz neraz sa prejavujúcim záujmom chozrasčotných článkov na zakrývaní svojich rezerv i možností, na opatrnom, doslova nenáročnom využívaní výsledkov vedy a techniky.

2. Rozpracovať kritériá hodnotenia konečných výsledkov v jednote kvality (ich úžitkovej hodnoty) a normy efektívnosti jej realizácie, pri zabezpečení takej ich dynamiky, aby v rámci prognózovaného obdobia bolo možné — kde na to reálne sily sťačia — dosiahnuť (a niekde i predstihnúť) úroveň vyspelých kapitalistických krajín.

3. Účinnejším využitím demokratického centralizmu, zvýšenou právomocou a zodpovednosťou nižších článkov, vyššou kvalitou a účinnosťou ich účasti na tvorbe plánov i hodnotení kvality a efektívnosti dosiahnutých konečných výsledkov zabezpečiť výrazne vyššiu úroveň iniciatívnej, tvorivej aktivity pracovných kolektívov všetkých stupňov.

Tieto i ďalšie teoreticko-metodologické východiská pre vedeckovýskumnú prácu, ale i pre koncepcnú riadiacu prácu majú špecifický, možno povedať, umocnený význam práve v podmienkach SSR.

Toto konštatovanie podporuje skutočnosť, že existujú také hospodárske organizácie, ktoré dosahujú podpriemernú úroveň kvality vyrábanej produkcie, relatívne nízku efektívnosť a nízku, ba neraz aj zápornú rentabilitu výroby. Ďalším, nie menej vážnym argumentom je stále ešte nízka adaptabilita štruktúry priemyselnej výroby, predovšetkým jej schopnosti pružne reagovať na vyvíjajúce sa potreby odberateľov, ale najmä na možnosti uplatňovať najnovšie výtobytky vedy a techniky. Kľúčovým argumentom je objektívna nevyhnutnosť, aby Slovensko ešte výraznejšie prispievalo k celoštátnej tvorbe národného dôchodku a tým si vytvorilo viac prostriedkov na reštrukturalizáciu a modernizáciu výrobných programov i výrobných technológií, ale aj na zabezpečenie potrebného rozvoja terciárnej sféry i ďalších oblastí prispievajúcich k rozvoju socialistického spôsobu života. Tieto, ale i viaceré ďalšie argumen-

ty poukazujú na dialektickú väzbu medzi procesom zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, realizáciou strategickej línie našej strany na vysokú kvalitu a efektívnosť a riešením kľúčovej úlohy zabezpečiť výrazný rast produktivity práce práve v konkrétnych podmienkach Slovenskej socialistickej republiky v záujme zabezpečenia účinnejšieho postupu v budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti v ČSSR.

Konzultácie

Kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov

PERLAKI, Ivan

Úvod

Rozhodovanie a riešenie problémov každého typu má v období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti v podmienkach vedecko-technickej revolúcie čoraz komplexnejší charakter a vyžaduje si kolektívnu prácu. *Kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov* — organicky spojené s leninským princípom „jedinonačalija“, s osobnou zodpovednosťou vedúceho kolektívu za prijaté rozhodnutie (resp. riešenie) a za zabezpečenie jeho realizácie — a kolektívna práca vôbec stávajú sa jednou z významných charakteristických črt súčasnosti. Zvyšovanie efektívnosti a kvality kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov preto môže podstatne prispieť k zvýšeniu efektívnosti a kvality práce v mnohých oblastiach a úsekoch nášho národného hospodárstva.

Výskum socialistickej pracovných kolektívov a prístupov k zvyšovaniu efektívnosti a kvality ich práce je v súčasnosti tesne spojený s najaktuálnejšími potrebami socialistickej spoločenskej praxe. Spolu so systematickou a neustálou kritickou analýzou a ideovou konfrontáciou s buržoáznymi koncepciami a teóriami patrí k najdôležitejším úlohám marxistickej teórie riadenia a organizácie (resp. celého systému marxistickej ekonomickej teórie), ako aj psychológie a sociológie.

Základnou charakteristikou socialistického pracovného kolektívu je jednotnosť jeho základných cieľov s cieľmi socialistickej spoločnosti, ktorej je organickou časťou. Dosahovanie celospoločenských, pre celú spoločnosť prospešných cieľov je základným a rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim štruktúru i proces fungovania socialistickej pracovných kolektívov, ako aj základným a rozhodujúcim motívom organizačného konania (t. j. konania, ktoré explicitne alebo implicitne vyplýva z funkcie, postavenia a roly daného pracovníka) a pracovných činností členov kolektívu.

Podľa odbornej literatúry možno zmysel vzniku a fungovania socialistických pracovných kolektívov vidieť v dosahovaní troch základných cieľov [4; 16; 17; 18]:

- splnenie plánovaných pracovných cieľov;
- rozvoj socialistických spoločenských vzťahov a spoločensko-politickej aktivity ich členov;
- formovanie a výchova ich členov v zmysle socialistického spôsobu života a ich všestranného harmonického rozvoja a rastu.

Socialistické pracovné kolektívy pracujú tým efektívnejšie, čím lepšie, kvalitnejšie, rýchlejšie, ekonomickejšie atď. plnia tieto ciele. *Socioekonomickou efektívnosťou socialistických pracovných kolektívov* budeme teda rozumieť — z hľadiska dosiahnutia základných cieľov každého socialistického pracovného kolektívu — ich komplexnú ideovo-politickú, technicko-ekonomickú, výchovnú a sociálnu efektívnosť.

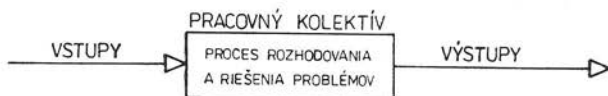
Základným socialistickým pracovným kolektívom je pracovný kolektív celej socialistickej organizácie. Tento kolektív sa skladá z tzv. primárnych, prvotných pracovných kolektívov, cieľavedome zorganizovaných a riadených zoskupení pracovníkov — spojených spoločnými, v záujme celej spoločnosti dosahovanými cieľmi a spoločnou spoločensko-politickou a pracovnou činnosťou — ktorí sú v pravidelnom a bezprostrednom (kontaktnom) osobnom styku a ktorí sa explicitne alebo implicitne odlišujú od ostatných pracovníkov danej organizácie. Charakter primárnych pracovných kolektívov majú kolektívy pracovníkov (členov) pracovných smien, čiat, brigád, úsekov, odborov, oddelení, pracovných skupín a tímov atď. Primárne pracovné kolektívy — základné bunky socialistickej spoločnosti — sú základnými stavebnými prvkami každej organizácie, a zároveň sú i základnými prvkami zvyšovania celoorganizáčnej socioekonomickej efektívnosti aplikáciami prístupov, metód a techník sociálneho rozvoja, komplexnej socialistickej racionalizácie a vzdelávacích prístupov.

V tomto príspevku budeme analyzovať proces fungovania pracovných kolektívov, ktorých prácu môžeme v podstate opísať ako proces rozhodovania a riešenia nerutinných, nových, zle štrukturalizovaných problémov,¹ t. j. pracovných kolektívov vedúcich pracovníkov, odborných pracovníkov špecifických štábných útvarov atď. Zvyšovanie efektívnosti týchto pracovných kolektívov patrí medzi základné prístupy k zvyšovaniu efektívnosti a kvality riadiacej činnosti na všetkých úsekoch nášho národného hospodárstva.

Celkovú, súhrnnú efektívnosť pracovných kolektívov — z hľadiska celej organizácie — ktorých prácu môžeme v podstate opísať ako proces rozhodovania a riešenia problémov, ovplyvňujú tri základné skupiny premenných [15]:

¹ Medzi typických predstaviteľov týchto problémov patrí väčšina nerutinných problémov organizácie a riadenia.

1. *Charakteristické vlastnosti jednotlivých členov pracovného kolektívu* — ich osobnostné vlastnosti, hodnoty, názory, postoje, spôsoby myslenia, vedomosti, schopnosti a skúsenosti — a ich kompatibilita (t. j. „zlučiteľnosť“ členov pracovného kolektívu alebo ich vhodnosť pre vzájomnú spoluprácu).



Potenciálne alebo reálne ťažkosti organizácie (organizačnej jednotky, pracovného kolektívu)

Potenciálne alebo reálne symptómy problémov organizácie (organizačnej jednotky, pracovného kolektívu)

Potenciálne alebo reálne problémy organizácie (organizačnej jednotky, pracovného kolektívu)

Informácie potrebné na rozhodovanie a riešenie problémov

Rozhodnutia

Riešenia problémov

Rozvoj socialistických spoločenských vzťahov a spoločensko-politickej aktivity členov pracovného kolektívu

Formovanie a výchova členov pracovného kolektívu v zmysle socialistického spôsobu života a ich všestranného harmonického rozvoja a rastu

Pracovné uspokojenie členov pracovného kolektívu

Schéma 1. Zjednodušené grafické znázornenie procesu fungovania pracovných kolektívov, ktorých prácu môžeme opísať ako rozhodovanie a riešenie problémov.

2. *Charakteristické vlastnosti pracovného kolektívu ako celku* — jeho štruktúra (systém vzájomných formálnych i neformálnych, relatívne stabilných a invariálnych interpersonálnych väzieb a vzťahov) a procesy (systém pracovných činností, organizačného konania a vôbec všetkých interakcií členov pracovného kolektívu v rámci jeho štruktúry).

3. *Charakteristické vlastnosti organizácie*, ktorej časťou je aj daný pracovný kolektív — t. j. požiadavky, ktoré organizácia má na pracovný kolektív (ciele, úlohy a funkcie, ktoré pracovný kolektív plní z celooorganizačného hľadiska), ako aj možnosti a obmedzenia dané organizáciou, v rámci ktorých má pracovný kolektív tieto požiadavky plniť — v podstate kompatibilita medzi pracovným kolektívom a jeho úlohami,

cieľmi a funkciou, ktorú plní z hľadiska celku (organizačnej jednotky, organizácie), ktorého je časťou.

Proces fungovania pracovných kolektívov, ktorých prácu môžeme v podstate opísať ako rozhodovanie a riešenie problémov, sme graficky znázornili na schéme 1.

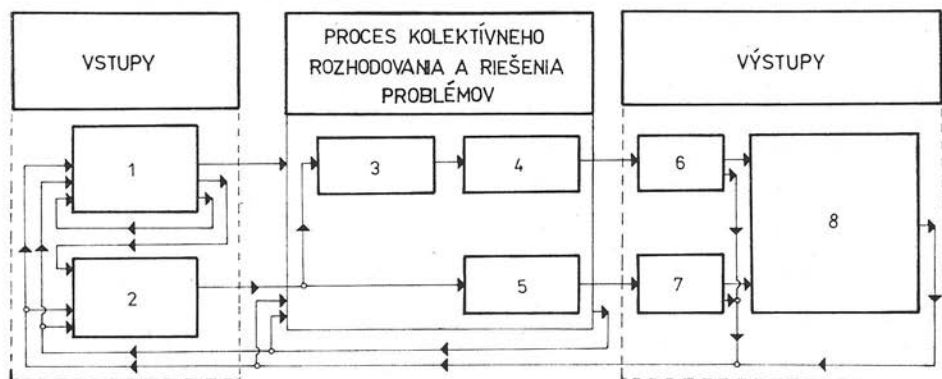


Schéma 2. Model kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov

Legenda:

1. Charakteristické vlastnosti jednotlivých členov pracovného kolektívu, pracovného kolektívu ako celku a organizácie, resp. organizačnej jednotky
2. Ťažkosti, symptómy problémov, problémy a informácie potrebné na rozhodovanie a riešenie problémov
3. Ťažkosti, symptómy problémov a problémy procesu fungovania pracovného kolektívu na úrovni jednotlivca, pracovný kolektív a organizácia, resp. organizačná jednotka
4. Organizačné konanie a pracovné činnosti zamerané na vyriešenie problémov procesu fungovania pracovného kolektívu
5. Organizačné konanie a pracovné činnosti zamerané na vyriešenie pracovných problémov pracovného kolektívu
6. Riešenia problémov procesu fungovania pracovného kolektívu
7. Riešenia pracovných problémov
8. Socioekonomicky dobré pracovné výsledky a všestranný harmonický rozvoj a rast členov pracovného kolektívu i pracovného kolektívu ako celku, prispievajúci k rozvoju a rastu tak celej organizácie, ako aj celej spoločnosti

Model kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov

Model kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov si môžeme v zjednodušenej forme graficky znázorniť na schéme 2.

Medzi základné *vstupy kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov* patria:

1. Tri základné skupiny premenných ovplyvňujúcich súhrnnú, celkovú socioekonomickú efektívnosť pracovných kolektívov, t. j. charakteristické vlastnosti jednotlivých členov pracovného kolektívu, pracovného ko-

lektívu ako celku a organizácie, resp. organizačnej jednotky, ktorej časťou je aj pracovný kolektív.

2. Organizačné ťažkosti, symptómy problémov, problémy a informácie potrebné na rozhodovanie a riešenie problémov. Tieto vstupy — ako aj sám proces kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov — sú samozrejme významne ovplyvnené charakteristickými vlastnosťami jednotlivých členov pracovného kolektívu, pracovného kolektívu ako celku a organizácie (organizačnej jednotky), ktorej je tento kolektív časťou.

Charakteristické vlastnosti jednotlivých členov pracovného kolektívu, pracovného kolektívu ako celku a organizácie, resp. organizačnej jednotky, pritom samozrejme významne ovplyvňujú fak výber ťažkostí, ktoré má pracovný kolektív odstrániť, problémov, ktoré má vyriešiť a informácií, ktoré má k dispozícii, t. j. ciele, úlohy a funkcie pracovného kolektívu, spolu s možnosťami a obmedzeniami procesu jeho fungovania, ako aj sám tento proces. Obe tieto priame závislosti a vplyvy sme vyznačili i v našom modeli.

V procese kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov, okrem vyriešenia *pracovných problémov*, bude nielen pracovný kolektív, ale aj každý jeho člen postavený pred vyriešenie špecifických problémov *procesu jeho fungovania* [2; 3; 10; 12, s. 191–205; 16; 19 a i.]. Spolu s vplyvom charakteristických vlastností jednotlivých členov pracovného kolektívu, pracovného kolektívu ako celku a organizácie (resp. organizačnej jednotky), je ich vznik a charakter priamo ovplyvňovaný typom pracovných problémov, ktoré pracovný kolektív rieši (ako sme to znázornili v našom modeli). S vysokou pravdepodobnosťou môžeme predpokladať, že po vyriešení problémov procesu fungovania pracovného kolektívu — teda po zvýšení socioekonomickej efektívnosti procesu fungovania pracovného kolektívu — sa zvýši aj socioekonomická efektívnosť jeho pracovných výsledkov. Po uspokojivom vyriešení problémov procesu fungovania pracovného kolektívu, t. j. jeho „vnútorných“ problémov a problémov jeho vzťahov, koordinácie a kooperácie s ostatnými pracovnými kolektívami a s ostatnými pracovníkmi danej organizácie (organizačnej jednotky), odstránia sa mnohé zdroje napätia, stresu a nedobrych medziľudských vzťahov a jeho členovia budú môcť venovať viac svojho času a energie na riešenie svojich pracovných problémov — a budú ich môcť riešiť v lepších podmienkach.

Problémy procesu fungovania pracovného kolektívu sa prejavujú na troch základných úrovniach:

1. jednotlivec — člen, resp. vedúci pracovného kolektívu,
2. pracovný kolektív ako celok,
3. organizácia (organizačná jednotka), ktorej je pracovný kolektív časťou.

1. *Problémy procesu fungovania pracovného kolektívu na úrovni jednotlivec* — člen, resp. vedúci pracovného kolektívu — sú to problémy dosahovania in-

dividuálnych cieľov a uspokojovania individuálnych potrieb jednotlivých členov pracovného kolektívu a ich postavenia, funkcie, roly a ich autority a vplyvu na proces a výsledky kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov, problémy ich vzťahov k jednotlivým členom pracovného kolektívu a k pracovnému kolektívu ako celku atď. Tieto problémy môžeme rozdeliť do štyroch základných skupín [13; 14; 15; 19].

1.1 *Problémy identity členov pracovného kolektívu.* Pri riešení týchto problémov vedúci a členovia pracovného kolektívu hľadajú odpovede na nasledovné otázky: Aké bude moje postavenie, rola a funkcia počas riešenia tohto problému? Aké organizačné konanie a pracovné činnosti sú tým „správnym“ organizačným konaním a pracovnými činnosťami? Čo môžem a nemôžem robiť? (Čo si môžem a čo si nemôžem „dovoliť“?) V čom sa zhodujú a v čom sa rozchádzajú moje predstavy o mojom organizačnom konaní a pracovných činnostiach a o mojom formálnom i neformálnom postavení, role a funkcií počas riešenia tohto problému s predstavami, očakávaniami a požiadavkami ostatných členov pracovného kolektívu? V čom sa zhodujú a v čom rozchádzajú moje predstavy, očakávania a požiadavky o organizačnom konaní a pracovných činnostiach a o postavení, rolách a funkciách ostatných členov pracovného kolektívu s ich predstavami, očakávaniami a požiadavkami? Ako by sme mohli lepšie zosúladiť naše vzájomné predstavy, očakávania a požiadavky a odstrániť prípadné rozpory a protirečenia? Atď.

1.2 *Problémy cieľov a potrieb členov pracovného kolektívu.* Pri riešení týchto problémov sa vedúci a členovia pracovného kolektívu usilujú odpovedať na tieto otázky: Do akej miery budem môcť počas riešenia tohto problému uspokojiť svoje individuálne potreby a požiadavky a dosiahnuť svoje individuálne ciele? Nie je dosiahnutie cieľa nášho pracovného kolektívu (t. j. vyriešenie daného pracovného problému) v priamom rozpore s dosiahnutím mojich individuálnych cieľov a s uspokojením mojich individuálnych potrieb a požiadaviek? Nie je dosiahnutie individuálnych cieľov a uspokojovanie individuálnych potrieb a požiadaviek ostatných členov pracovného kolektívu v priamom rozpore s dosiahnutím mojich individuálnych cieľov a s uspokojovaním mojich individuálnych potrieb a požiadaviek? Ak tieto rozpory a konflikty existujú, ako ich môžem vyriešiť a odstrániť? Aké vedomosti, schopnosti a skúsenosti môžem počas riešenia tohto problému nadobudnúť, t. j. čo môžem od ostatných „získať“? Čím môžem prispieť k efektívnemu vyriešeniu daného problému a k efektívnosti procesu jeho riešenia, teda čo môžem pracovnému kolektívu počas rozhodovania a riešenia daného problému „dať“? Atď.

1.3 *Problémy vplyvu a autority členov pracovného kolektívu.* Pri riešení týchto problémov sa vedúci a členovia pracovného kolektívu usilujú odpovedať na tieto otázky: Aký bude môj vplyv na proces a výsledok riešenia daného problému? Aká bude moja formálna a neformálna autorita? Aký vplyv a autoritu budú mať ostatní členovia pracovného kolektívu? Akým spôsobom nás bude ovplyvňovať vedúci pracovného kolektívu — bude nás viesť skôr autoritatívnym, direktívnym alebo demokratickým štýlom vedenia? Ako by som mohol zvýšiť svoj vplyv na proces a výsledok riešenia daného problému? Atď.

1.4 *Problémy medziľudských vzťahov.* Pri riešení týchto problémov vedúci a členovia pracovného kolektívu hľadajú odpovede na tieto otázky: Ako ovplyvní proces a výsledok riešenia daného problému medziľudské vzťahy v našom pracovnom kolektíve — a naopak, ako ovplyvnia medziľudské vzťahy v našom

pracovnom kolektíve proces a výsledok riešenia daného problému? Akým spôsobom budeme riešiť potenciálne konflikty a problémy medziľudských vzťahov? Dokážeme ich riešiť tak, že sa medziľudské vzťahy v našom pracovnom kolektíve nezhoršia? Do akej miery budeme spokojní s navrhovanými riešeniami konfliktov a problémov medziľudských vzťahov? Do akej miery úprimne a otvorene môžem komunikovať s ostatnými členmi pracovného kolektívu? Do akej miery im môžem dôverovať? Do akej miery úprimne a otvorene budú komunikovať ostatní členovia pracovného kolektívu a do akej miery mi budú dôverovať oni? Ako by sme mohli zvýšiť stupeň vzájomnej otvorenosti, úprimnosti, dôvery, podpory a spolupráce v našom pracovnom kolektíve?

2. *Problémy procesu fungovania pracovného kolektívu na úrovni pracovný kolektív* sú problémami štruktúry a procesu vlastného kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov — problémami jeho klímy a kultúry, jeho hodnôt, noriem, zvyklostí, názorov a presvedčení, jeho súdržnosti, organizovanosti, celkovej výkonnosti, systému hodnotenia a odmeňovania atď. Pri riešení týchto problémov sa vedúci a členovia pracovného kolektívu usilujú odpovedať na tieto otázky:

Ako by sme mali v procese riešenia daného problému postupovať:

— aby sa všetci členovia pracovného kolektívu mohli plne zapojiť do riešenia daného problému;

— aby sme pri riešení daného problému mohli plne využiť špecifické vedomosti, schopnosti a skúsenosti všetkých členov pracovného kolektívu;

— aby všetci členovia pracovného kolektívu plne podporovali prijaté riešenie problému a jeho realizáciu;

— aby všetci členovia pracovného kolektívu boli spokojní s prijatým riešením;

— aby sme v prípade potreby dokázali daný problém vyriešiť tvorivým, nerutinným spôsobom;

— aby všetci členovia pracovného kolektívu cítili osobnú zodpovednosť za úspešné vyriešenie daného problému;

— aby sme po úspešnom vyriešení daného problému dokázali správne ohodnotiť a odmeniť každého pracovného kolektívu;

— aby všetci členovia pracovného kolektívu boli vysoko motivovaní vypracovať optimálne riešenie daného problému;

— aby výkonnosť pracovného kolektívu ako celku bola (vzhľadom na naše možnosti a obmedzenia) optimálna;

— aby sme proces a výsledok riešenia daného problému dokázali optimálne zosúladiť s ostatnými úlohami a cieľmi pracovného kolektívu;

— aby sme zabezpečili optimálne formálne parametre systému porád pracovného kolektívu, na ktorých budeme riešiť daný problém, t. j. ich obsahové zameranie, typ, trvanie, frekvenciu konania, využívanie času atď.;

— aby sme zabezpečili dobrú prípravu všetkých členov pracovného kolektívu na tieto porady, t. j. včasné oboznámenie sa s ich programom, dobrú prípravu podkladov (informácií, analýz problémových situácií, formulácií subproblémov, návrhov ich riešení atď.), prizvanie určitých pracovníkov, ktorí nie sú členmi pracovného kolektívu, na poradu atď.

3. *Problémy procesu fungovania pracovného kolektívu na úrovni organizácie (organizačnej jednotky)*, ktorej je pracovný kolektív časťou, sú problémami jeho vzťahov, koordinácie a kooperácie s ostatnými pracovnými kolektívmi a s ostatnými pracovníkmi danej organizácie (organizačnej jednotky). Sú to problémy tvorenia, navrhovania a realizácie funkčných zmien jeho úloh, cieľov a funkcií, ktoré plní z hľadiska celku (organizácie, organizačnej jednotky), ktorého je časťou, ako aj funkčných zmien možností a obmedzení, v rámci ktorých ich má plniť. Túto problematiku sme podrobne rozpracovali na inom mieste [15].

Vychádzajúc zo základného rozdelenia problémov, ktoré pracovný kolektív rieši, na problémy pracovné a na problémy procesu jeho fungovania, môžeme aj organizačné konanie a pracovné činnosti jeho členov rozdeliť na organizačné konanie a pracovné činnosti zamerané na vyriešenie problémov procesu jeho fungovania — na úrovni jednotlivca, pracovný kolektív a organizácia, resp. organizačná jednotka. Pod vplyvom pracovného kolektívu, jeho jednotlivých členov a organizácie (resp. organizačnej jednotky), ktorej je časťou, mení sa tak motivácia a cieľové zameranie, ako aj štruktúra, dynamika a mechanizmy regulácie organizačného konania a pracovných činností jeho členov [11, s. 119–129; 20], čo zvyšuje — no za určitých nepriaznivých interných i externých podmienok fungovania pracovného kolektívu môže aj znižovať — ich efektívnosť.

Formálne alebo neformálne spätnoväzbové hodnotenie efektívnosti procesu kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov je jedným zo základných predpokladov nielen efektívnej organizácie a riadenia, ale aj cieľavedomého, plánovitého, organizovaného a riadeného zvyšovania jeho socioekonomickej efektívnosti. Výsledky spätnoväzbového hodnotenia procesu kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov ovplyvňujú tento proces i obe základné skupiny jeho vstupov — ako sme to vyznačili v našom modeli.

Pre celkovú súhrnnú socioekonomickú efektívnosť kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov sú hodnotenie a spätná väzba na proces kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov nesmierne dôležité. Preto je paradoxné, že tento typ spätnej väzby pracovné kolektívy zvyčajne buď vôbec nedostávajú, buď ju dostávajú len v nedostatočnom množstve a vo väčšine prípadov len na nevedeckom základe — na základe „súkromných“ subjektívnych teórií jednotlivých členov pracovného kolektívu o efektívnom kolektívnom rozhodovaní a riešení problémov, ktoré môžu, no nemusia byť objektívne správne. Jedným zo spôsobov zhromaždenia validných, presných a priamo verifikovateľných spätnoväzbových údajov o procese — a v neposlednom rade i o výsledkoch — kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov je hodnotenie socioekonomickej efektívnosti procesu fungovania pracovného kolektívu pomocou dotazníkov *Charakteristika pracovného kolektívu* [13] a *Opis porady* [14], ako aj pomocou špecifických rozhovorov, pozorovaní a štúdiom relevantných

dokumentov. Základné schémy spomenutých rozhovorov, pozorovaní a štúdia relevantných dokumentov uvádzame na inom mieste [15].

Výstupy (pracovné výsledky) pracovného kolektívu pozostávajú z riešenia problémov procesu jeho fungovania a z riešenia jeho pracovných problémov. Riešenia oboch základných typov problémov sú priamym následkom príslušného organizačného konania a pracovných činností zameraných na ich vyriešenie. Priamym výstupom socioekonomicky efektívneho procesu kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov je okrem úspešných riešení problémov procesu jeho fungovania a úspešných riešení jeho pracovných problémov aj všestranný harmonický rozvoj a rast členov pracovného kolektívu i pracovného kolektívu ako celku, prispievajúci k rozvoju a k rastu tak celej organizácie, ako aj celej spoločnosti.

Ako sme to vyznačili v našom modeli, podobne ako spätnoväzbové hodnotenie procesu kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov, aj spätnoväzbové hodnotenie jeho výsledkov ovplyvňuje tak sám tento proces, ako aj obe základné skupiny jeho vstupov. Na rozdiel od spätnoväzbového hodnotenia procesu kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov, spätnú väzbu na efektívnosť svojich pracovných výsledkov — a v jej rámci hlavne (pri niektorých pracovných kolektívoch výlučne) na efektívnosť riešenia svojich pracovných problémov — pracovné kolektívy dostávajú.

Záver

V článku opísaný a graficky znázornený model kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov by sme mali presne nazvať *modelom efektívneho kolektívneho rozhodovania a riešenia problémov*. Implicitne sme totiž predpokladali, že tak problémy procesu fungovania pracovného kolektívu, ako aj jeho pracovné problémy dokázali jeho členovia uspokojivo formulovať a vyriešiť a že pracovný kolektív uspokojivo splnil všetky svoje socioekonomické úlohy a dosiahol všetky svoje socioekonomické ciele. Prax nám, žiaľ, dokazuje, že tento náš implicitný predpoklad nie je vždy a v plnom svojom rozsahu splnený. Jeho splnenie — t. j. socioekonomicky vysokoefektívne kolektívne rozhodovanie a riešenie problémov — je cieľom aplikácií teoretických východísk, prístupov a metód zvyšovania efektívnosti pracovných kolektívov.

Zvyšovanie efektívnosti pracovných kolektívov socialistických organizácií a pracovného uspokojenia ich členov,² cieľavedomé vytváranie a rozvoj dobrých sociálnopsychologických vzťahov v pracovných kolektívoch, ako aj vytváranie podmienok pre všestranný rozvoj a rast ich členov, podstatne prispieva k dosiahnutiu všeobecných cieľov každej

² Presnejšie o ich spokojnosti s celkovou „pracovno-sociálnou situáciou“ sa hovorí v [1; 9, s. 3–19].

organizácie — k celkovej komplexnej celoorganizačnej socioekonomickej efektívnosti, k jej rozvoju a rastu.

Zvyšovaním efektívnosti pracovných kolektívov socialistických organizácií pritom nerozumieme len zvyšovanie ich „parciálnej“ technicko-ekonomickej efektívnosti, ale zvyšovanie ich *socioekonomickej efektívnosti* [5; 6; 8; 9; 15], predpokladajúcej tak rozvoj technicko-technologického a ekonomického subsystému daného pracovného kolektívu, ako aj na tento rozvoj zameraný, plánovitý, riadený a organizovaný proces všestranného rozvoja jeho členov a ich sociálnopsychologických vzťahov v pracovnom kolektíve i v celej organizácii, smerujúci nielen k zvýšeniu efektívnosti a kvality ich organizačného konania a pracovných činností, ale aj k zvýšeniu ich spokojnosti s prácou.

Literatúra

- [1] ANDREJEVA, G. M.: Sociálna psychológia. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1980.
- [2] COLLINS, B. E. — GUETZKOW, H.: A Social Psychology of Group Processes for Decision-Making. New York, Wiley 1964.
- [3] HUSKA, A. M.: Základy organizačnej kybernetiky. Bratislava, Alfa 1981.
- [4] KERIMOV, D. A. a kol.: Metodika plánování sociálního rozvoje kolektivu průmyslového podniku. Praha, Práce 1973.
- [5] KHOL, J.: Lidé v socialistické organizaci. Praha, Horizont 1972.
- [6] KOHOUT, J.: Sociální analýza a řízení socialistického podniku. Praha, Práce 1976.
- [7] KUTTA, F.: Systém řízení sociálních procesů. Praha, Svoboda 1976.
- [8] KUTTA, F. — SOUKUP, M. a kol.: Řízení v období vědeckotechnické revoluce. Praha, Svoboda 1973.
- [9] KUZMIN, E. S. — VOLKOV, I. P. — SVENCICKIJ, A. L.: Sociálna psychológia i sociálne planirovanije. In: KUZMIN, E. S. — BODALEV, A. A. (red.): Sociálna psychológia i sociálne planirovanije. Leningrad, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1973.
- [10] KUZMIN, E. S. — SEMENOV, V. E. i kol.: Sociálna psychológia. Leningrad, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta 1979.
- [11] LOMOV, B. F.: Styk ako problém všeobecnej psychológie. In: ŠOROCHOVÁ, E. V. (red.): Metodologické problémy sociálnej psychológie. Bratislava, Veda 1980.
- [12] NANNELBAUM, E. L. — POSPELOV, D. A.: Subjektívnoje strukturirovanije situacij v zadačach kolektivnogo priňatija rešenija. In: LOMOV, B. S. i kol.: Normativnyje i deskriptivnyje modeli priňatija rešenij. Moskva, Nauka 1981.
- [13] PERLAKI, I.: Charakteristika pracovného kolektívu (Príručka, Záznamový a vyhodnocovací zašit). Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., 1979.
- [14] PERLAKI, I.: Popis porady (Príručka, Záznamový a vyhodnocovací zošit). Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., 1979.
- [15] PERLAKI, I.: Zvyšovanie efektívnosti pracovných kolektívov socialistických organizácií. Bratislava, Práca 1983.
- [16] PETROVSKIJ, A. V. i kol.: Psychologičeskaja teorija kolektiva. Moskva, Pedagogika 1979.
- [17] RATNIKOV, V. P.: Kollektiv kak sociálnaja obščnosť. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1978.
- [18] RUBACHIN, V. P. — FILIPPOV, A. V.: Psychologické aspekty řízení. Praha, Institut ČSKVŘ 1974.
- [19] SCHEIN, E. H.: Process Consultation. Reading, Massachusetts, Addison-Wesley 1969.
- [20] ŠORIN, V. G. a kol.: Psychologické a sociální aspekty řízení. Praha, Horizont 1975.

КОЛЛЕКТИВНОЕ РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ

ПЕРЛАКИ, Иван

В статье описана модель коллективного решения проблем. При помощи этой модели автор анализирует процесс функционирования трудовых коллективов, которых работу можно по существу описать как процесс решения новых, плохо структурированных проблем т. е. трудовых коллективов руководящих работников, специалистов специфических государственных секций итд. Повышение эффективности этих трудовых коллективов относится к основным подходам повышения эффективности и качества управленческой деятельности на всех уровнях народного хозяйства.

GROUP DECISION-MAKING AND PROBLEM-SOLVING

PERLAKI, Ivan

The article describes a model of group decision making and problem-solving. Using this model the author analyzes the process of functioning of work groups whose work can be basically described as the process of decision-making and solving of non-routine, new, ill structured problems, i. e. work groups formed by managers, professional workers of specific staff units, etc. Improving the effectiveness of these work groups constitutes one of basic approaches towards the improvement of effectiveness and quality of managerial work in all the spheres of national economy.

Zo zahraničnej vedy

Niektoré problémy analýzy a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti

ŠATALIN, Stanislav Sergejevič

V uzneseniach XXVI. zjazdu KSSZ je vypracovaná koncepcia sociálno-ekonomického rozvoja ZSSR v 80. rokoch. Táto koncepcia pokračuje v strategickom kurze stanovenom XXIV. a XXV. zjazdom strany a vychádza z nevyhnutnosti postupného prechodu ekonomiky na cestu prevažne intenzívneho rozvoja, zvýšenia jej orientácie na riešenie rôznorodých úloh zvyšovania životnej úrovne sovietskeho ľudu. Jednou z najdôležitejších podmienok takéhoto prechodu k novému typu socialistickej reprodukcie, ktorý sa v rozhodujúcej miere uskutočňuje v dôsledku rastúcej efektívnosti využívania výrobných zdrojov, je ďalšie zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva.

Uznesenie ÚV KSSZ a Rady Ministrov ZSSR z 12. júla 1979 *O zlepšení plánovania a zvýšení pôsobenia hospodárskeho mechanizmu na rast efektívnosti výroby a kvality práce* otvorilo novú etapu na tejto ceste. Podľa skúseností z hospodárskej výstavby v ZSSR po roku 1965, keď sa na základe uznesení septembrového pléna ÚV KSSZ (1965) začal uplatňovať komplex opatrení na zdokonaľovanie riadenia národného hospodárstva, ako aj skúseností bratských socialistických krajín, a na základe nových výsledkov ekonomickej vedy, táto etapa sa má stať jednou z hlavných pri tvorbe hospodárskeho mechanizmu adekvátneho zákonitiam fungovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Teoretické chápanie terajšej etapy sociálno-ekonomického rozvoja ZSSR a opatrení, ktoré prijíma KSSZ a sovietsky štát na zdokonaľovanie celej sústavy plánovania a riadenia, ako aj vytýčenie strategických smerov fungovania hospodárskeho mechanizmu, to je hlavná línia ekonomickej teórie socializmu, ktorej najdôležitejším článkom je politická ekonómia. Ťažisko výskumu v tejto oblasti má predstavovať vypracovanie teoretických základov koncepcie fungovania hospodárskeho mechanizmu rozvinutej socialistickej spoločnosti. Iba na tomto základe možno presvedčivo napredovať, cieľavedome experimentovať, hľadať najvhodnejšie plánovo-ekonomické a organizačné riešenia, modernizujúc pritom konkrétne úseky jednotnej sústavy plánovitého riadenia sociálno-ekonomických procesov v socializme. Vyžaduje to hlboký odraz marxistického videnia sveta, sociálno-ekonomických vzťahov v spoločnosti, upevňovanie revolučného pôsobenia teórie na prax spoločenského rozvoja predovšetkým v podmienkach socializmu, ktorého ekonomika je plánovite, uvedomele riadená spoločenskou sústavou, čo predstavuje jej základnú, podstatnú vlastnosť.

Vypracovanie teoretických základov fungovania hospodárskeho mechanizmu rozvinutej socialistickej spoločnosti je záležitosťou celej ekonomickej teórie socializmu. Naša úloha v tomto prípade spočíva iba v tom, aby sme nastolili niektoré zásadné problémy, ktorých konštruktívne riešenie predstavuje nevyhnutnú podmienku takej štúdie, podľa možnosti vytýčili obrysy ich riešenia, posúdili hlavné smery výskumu v tejto oblasti a smery ďalšieho rozvoja sústavy plánovania a riadenia. Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu nie je jednorazovou akciou, ktorá rieši všetky problémy, ale nepretržitým dynamickým procesom hľadania a overovania nových foriem a metód socialistického hospodárenia, ktoré odrážajú objektívne zmeny v sociálno-ekonomickom živote spoločnosti.

Pravdaže, prv než sa pokúsime vytvoriť taký kvalitný model hospodárskeho mechanizmu adekvátny zákonitostiam ekonomiky rozvinutého socializmu, treba prinajmenšom identifikovať sám objekt, odhaliť jeho podstatné charakteristiky. Keď si to objasníme a zistíme charakteristické vlastnosti modelu v každej konkrétnej etape komunistickej výstavby, ako aj to, čo je všeobecné, a čo osobitné v jeho fungovaní, môžeme získať svojráznu „ladičku“, podľa ktorej možno „ladiť“ celú sústavu plánovitého riadenia, vrátane jeho hospodárskeho mechanizmu.

Už sme viackrát mali možnosť vyjadriť sa o východiskových základných charakteristikách, ktoré konštituujú socialistickú ekonomiku [1; 2]. Na pochopenie pozície autora vyžadujú stručné zhodnotenie. Sú to:

— Socialistická ekonomika založená na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov predstavuje plánovite a uvedomele riadený sociálny systém; plánovitosť vytvára celkovú formu fungovania a rozvoja všetkých jej výrobných vzťahov.

— Objektívny cieľ socializmu, ktorý vyplýva z jeho základného zákona — všestranný rozvoj osobnosti, maximálne uspokojovanie stále rastúcich a zložitejších potrieb členov spoločnosti: to je globálne kritérium optimálnosti plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky.

— Socialistická ekonomika je zložitým viacúrovňovým systémom, ktorého výrobné vzťahy majú objektívne hierarchickú štruktúru; hospodárenie v meradle celej spoločnosti na základe všeludového vlastníctva výrobných prostriedkov sa uskutočňuje v podmienkach relatívnej ekonomickej izolovanosti a samostatnosti jednotlivých výrobných-ekonomických buniek; každý stupeň národohospodárskej hierarchie má objektívne svoje vlastné, špecifické záujmy. S tým súvisí jeden z ústredných problémov ekonomickej teórie socializmu — zosúladenie záujmov rôznych stupňov hierarchie pri zabezpečovaní vedúcej úlohy národohospodárskych záujmov. Hierarchickosť socialistickej ekonomiky predurčuje v nej „horizontálne“ a „vertikálne“ výrobné vzťahy; tie posledné predovšetkým odráža objektívny fakt hospodárenia v meradle celej spoločnosti, ktorej subjektom je štát.

— Zákon rozdeľovania podľa práce a charakter práce za socializmu podmieňuje nevyhnutnosť hmotnej zainteresovanosti a zodpovednosti výrobných-ekonomických buniek spoločnosti a jednotlivých pracovníkov za jej výsledky; tým sa nastoľuje požiadavka, aby sa hospodárska činnosť jednotlivých výrobných buniek, ktoré bezprostredne uskutočňujú reprodukčný proces, zakladala na chozrasčote.

— Všetky výrobné zdroje spoločnosti — materiálové, pracovné, prírodné, re-

produkované a nereprodukované sú obmedzené [tento fakt nie je špecificky socialistický jav]; v dôsledku obmedzenia výrobných zdrojov spoločnosti vzniká problém ich optimálneho využívania, pretože sú čiastočne alebo úplne vzájomne nahraditeľné, a ekonomický vývoj je rôzny.

— Všetky relatívne ekonomicky samostatné výrobné bunky musia mať rovnaké podmienky hospodárenia,¹ ktoré im poskytuje spoločnosť: socializmus uznáva iba takú ekonomickú nerovnosť, ktorá je podmienená vlastným úsilím týchto subjektov spoločenskej výroby.

Do určitej miery tieto základné charakteristiky, ktoré konštituuju socialistickú ekonomiku, realizujú sa vo všetkých etapách rozvoja. Treba však pripomenúť, že v skutočnosti sa realizujú pri existencii sústavy ekonomických, sociálnych, politických a historických obmedzení, ktorých prítomnosť predstavuje premennú hodnotu. Na XXVI. zjazde KSSZ sa zdôraznilo, že etapa rozvinutej socialistickej spoločnosti je nevyhnutným, zákonným a historicky dlhodobým obdobím pri vzniku komunistickej formácie. Z toho vyplýva, že v teoretickej analýze ekonomiky rozvinutého socializmu treba hovoriť o rôznych fázach jej vyspelosti, ktoré stále viac a všestrannejšie odhaľujú jej podstatu.

Je logické považovať príznaky, ktoré konštituuju socialistickú ekonomiku, za „primárne“ výrobné vzťahy, z ktorých sa majú syntetizovať „sekundárne“, t. j. celá ich sústava. V tom spočíva, podľa nášho názoru, hlavná úloha ďalšieho rozvoja politickej ekonomie socializmu. Ako syntetizovať túto sústavu — to je kľúčový problém, od riešenia ktorého závisí predovšetkým úspech komplexného rozpracovania teoretických základov fungovania hospodárskeho mechanizmu.

Niekoľko slov o „osobitnom“ v rozvoji socialistickej ekonomiky v súčasnej etape. V súčasnosti sa pozoruje určité spomalenie tempa rastu národného hospodárstva ZSSR, fyzického objemu národného dôchodku, ktoré je podmienené tak znížením tempa rastu zdrojov (pracovných a výrobných fondov) zapájaných do materiálnej výroby, ako aj tempa rastu ich súhrnnej efektívnosti. Prevala extenzívnych tendencií je hlavnou príčinou nedostatočnej vybilancovanosti rozvoja, stále zložitejších podmienok zabezpečovania výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov pre národné hospodárstvo, ako aj zaostávania rastu výrobnej a sociálnej infraštruktúry. Treba ešte dodať, že sa zvyšuje sociálne a ekologické „zafatačenie“ ekonomiky, čo je zákonitým pre rozvinutú socialistickú spoločnosť. „Gordický uzol“ týchto problémov sa môže a má rozseknúť iba prudkým urýchlením tempa rastu efektívnosti spoločenskej výroby, prechodom na nový kvalitatívne vyšší intenzívny typ ekonomického rozvoja, ktorý sa v rozhodujúcej miere uskutočňuje v dôsledku zvýšenej efektívnosti využívania všetkých výrobných zdrojov. Iba na tomto základe, ako to zdôraznil XXVI. zjazd KSSZ, môže sa realizovať strategický kurz KSSZ a Sovietskeho štátu na zabezpečenie všestranného trvalého rastu blahobytu ľudu, čo predstavuje základnú charakteristiku ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti.² Z toho vyplý-

¹ V tomto prípade sa rovnakými podmienkami hospodárenia rozumie nie to, že sa zabezpečujú rovnako efektívnymi výrobnými zdrojmi, ale to, že za využívanie zdrojov rôznej efektívnosti výrobné bunky odvádzajú rôzne platby do rozpočtu spoločnosti.

² Otázka úrovne tempa ekonomického rozvoja vyžaduje osobitné preskúmanie. Iba poznamenáme, že nie sú dôvody pre koncepcie, podľa ktorých sa spomalenie tempa rastu národného hospodárstva považuje takmer za zákonitým. Súhlasím s tým znamená priznať, že socializmus nemôže zabezpečiť urýchlenie rastu efektívnosti výroby.

va aj prirodzená požiadavka na vytvorenie teoretického modelu hospodárskeho mechanizmu: musí odpovedať na kardinálnu otázku, ako pripraviť podmienky na efektívnejšie využívanie materiálových, pracovných a prírodných zdrojov spoločnosti.

Pri skúmaní teoreticko-metodologického prístupu, ktorý má zabezpečiť syntézu celej sústavy socialistických výrobných vzťahov, treba pamätať ešte na jednu z najdôležitejších podstatných vlastností socialistickej ekonomiky, ktorá spočíva v tom, že táto ekonomika predstavuje plánovite, uvedomele riadenú, cieľavedomú, hierarchicky organizovanú sústavu, ktorá pri obmedzených výrobných zdrojoch realizuje objektívne kritérium optimálnosti svojho fungovania. Imanentnú charakteristiku plánovitého, uvedomelého riadenia socialistickej ekonomiky predstavuje podľa nás optimálnosť a z množstva možných variantov voľba takého plánu, ktorý umožňuje najefektívnejšie využívanie výrobných zdrojov.

Teda adekvátnym vyjadrením kvalitného teoretického modelu socialistickej ekonomiky v rozvinutom socializme je reálny režim jej fungovania, ktorý zabezpečuje najefektívnejšie využívanie výrobných zdrojov. Analýza spôsobu tvorby takého režimu, ktorého základom sú uvedené znaky, jeho charakteristik a vlastností v podstate predstavuje spôsob syntetizovania sústavy socialistických výrobných vzťahov. Princíp optimálnosti, spôsoby dosiahnutia národohospodárskeho optima, to je metodologické jadro, okolo ktorého sa má rozvíjať ekonomická teória socializmu a jej jadro — politická ekonómia. Stále vo väčšej miere sa má stať vedou o plánovitom riadení ekonomiky, o vybudovaní mechanizmu optimálneho, najefektívnejšieho využívania výrobných zdrojov spoločnosti, hospodárskeho mechanizmu rozvinutej socialistickej ekonomiky.³

Stanovisko, v súlade s ktorým politická ekonómia socializmu iba skúma komplex objektívne existujúcich socialistických výrobných vzťahov, neodráža podľa nášho názoru špecifikum ekonomiky ako plánovite riadenej uvedomele optimalizovanej sústavy. Vychádzajúc z tohto stanoviska nie je možné konštruktívne odpovedať na kardinálnu otázku: ako sa formujú socialistické výrobné vzťahy, v čom spočíva ich objektívny charakter a objektívny charakter ekonomických zákonov socializmu, aký je mechanizmus ich poznania a využívania.

Na rozdiel od kapitalistických výrobných vzťahov socialistické výrobné vzťahy nemôžu vzniknúť automaticky, živelne v dôsledku voľnej hry „socialistických ekonomických síl“, ktoré vznikajú na základe spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, rovnako ako sa nemôže živelne zrodiť hospodársky mechanizmus fungovania socialistickej ekonomiky zabezpečujúci optimálne využívanie jej výrobných zdrojov. K. Marx študoval kapitalizmus, pričom, ak sa to dá tak povedať, dostal ho ako hotovú vec. Keď hovoril o sociálnej prestavbe

³ Tento názor sme vyslovili už predtým [1]. Neskoršie ho podporili niektorí známi sovietskí odborníci v oblasti politickej ekonómie. Napríklad L. I. Abalkin píše: „V komplexe vied, ktoré sú predurčené na to, aby skúmali hospodársky mechanizmus socialistickej spoločnosti, osobitný význam má politická ekonómia. Má slúžiť ako teoretický základ uskutočňovaných výskumov, vypracúvať teóriu racionálneho socialistickeho hospodárenia. Vypracovanie teórie racionálneho socialistickeho hospodárenia rozšíri praktické funkcie politickej ekonómie, zvýši jej konštruktívny charakter...“ [3, s. 37]. Zdôrazňujeme, že to nielen rozšíri praktické funkcie politickej ekonómie, ale aj prudko zvýši jej teoretickú silu. Prakticky to isté stanovisko zastáva aj A. V. Bačurin, keď tvrdí, že veľa o plánovitom riadení v podstate predstavuje základnú zložku politickej ekonómie socializmu [4, s. 157].

spoločnosti, v jednej z téz o Feuerbachovi tvrdil, že filozofi iba rôznym spôsobom vysvetľovali svet, ale ide o to, aby bol zmenený.

Vedecká cesta poznania objektívnych ekonomických zákonov socializmu, to je syntéza sústavy výrobných vzťahov v režime optimálneho fungovania, založená na teoretickej koncepcii, ktorej základom sú podstatné charakteristiky ekonomiky konštituujuce jej základné príznaky, sústava „primárnych“ socialistických výrobných vzťahov. Kritériom objektívnosti týchto zákonov nie je „výskyt čohosi“ v reálnej praxi. Sama táto prax je v rozhodujúcej miere výsledkom činnosti spoločnosti založenej na teoretickej koncepcii socialistickej ekonomiky, ktorú sa rozhodla realizovať. Podľa nášho názoru ekonomické zákony vyjadrujú masové, stále sa opakujúce, trvalé vzťahy medzi javmi pri optimálnom využívaní výrobných zdrojov. Iba v tomto zmysle ide o „konštruovanie“ objektívnych socialistických výrobných vzťahov, ktoré zároveň predstavuje proces poznania ekonomických zákonov socializmu.⁴

Z povedaného vyplýva, že hospodársky mechanizmus rozvinutej socialistickej spoločnosti, to je hospodársky mechanizmus optimálneho fungovania ekonomiky. Sotva možno toto tvrdenie považovať za apóriu, ktorá by znela približne nasledovne: „Ak neexistuje mechanizmus optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky, neexistuje teda ani rozvinutá socialistická spoločnosť.“ Je to formálna, metafyzická konštrukcia, ktorá úplne odmieta priznať dialektiku rozvoja logického a historického. Už sme spomenuli, že ekonomika rozvinutého socializmu, ako aj hospodársky mechanizmus jej fungovania sú rozvíjajúce sa objekty, ktoré prechádzajú niekoľkými etapami s rôznou úrovňou vyspelosti prejavy imanentných charakteristík v každej.

Všetky skúsenosti z rozvoja socialistickej ekonomiky a zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu jej fungovania presvedčivo hovoria o hlavnej tendencii ich stále užšieho zblížovania s princípmi a mechanizmami optimálneho využívania výrobných zdrojov spoločnosti. Fakt, že sa to odohráva za protirečení a ťažkostí, nič nemení na principiálnom hodnotení situácie. Základ uznesenia ÚV KSSZ a Rady Ministrov ZSSR z 12. júla 1979 tvorí vypracovanie komplexu opatrení zameraných na výrazné zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby. Všestranná realizácia základných princípov tohto uznesenia s prihliadnutím na nové podmienky ekonomického a sociálno-technického rozvoja krajiny bude bezpochyby predstavovať dôležitú etapu približovania sa k režimu optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky.

Zdôrazníme ešte niektoré principiálne momenty. Hospodársky mechanizmus fungovania socialistickej ekonomiky predstavuje aj spôsob konkrétnej realizácie jej výrobných vzťahov, ktoré sa inštitucionalizujú v hospodárskom mechanizme. Zdokonaľovanie mechanizmu znamená aj plánovité zdokonaľovanie celej sústavy socialistických výrobných vzťahov — „primárnych“ a „sekundárnych“. Táto principiálna otázka vyžaduje podrobnejšie posúdenie, aby nevznikol dojem o subjektívizme autorovho postoja.

Analýza mechanizmu optimálneho fungovania ekonomiky zabezpečujúceho najefektívnejšie využívanie výrobných zdrojov spoločnosti má ukázať, ako na základe podstatných charakteristík, ktoré konštituuju socialistickú ekonomiku — „primárnych“ výrobných vzťahov — vznikajú „sekundárne“ vzťahy, adek-

⁴ Podrobnejšie o našom chápaní vzťahu medzi objektívnym a subjektívnym v ekonomickej teórii socializmu pozri napr. [2].

vátne režimu optimálneho fungovania, ako aj kategórie, ktoré ich odrážajú: ceny, rentové vzťahy, normatívy efektívnosti zdrojov, úver, mzda, zákonitosti formovania reprodukčných proporcií atď. V teoretickom výskume sa samozrejme predpokladá, že „primárne“ výrobné vzťahy sú dané vo svojej vyspelej, plne realizovanej podobe. Členenie na „primárne“ a „sekundárne“ výrobné vzťahy, to nie je členenie na ich podstatu a formy prejavu, odráža stav ich dôležitosti“.

Hospodársky mechanizmus socialistickej ekonomiky je, pravda, vo väčšej miere späť so zmenou sústavy „sekundárnych“ výrobných vzťahov. Ale azda jeho zmena sa netýka „primárnych“ vzťahov? Niet pochyb, že pri zdokonaľovaní hospodárskeho mechanizmu nemejme vnútornú spoločenskú podstatu socialistickej ekonomiky, jej typ. Ale to nie je ani predmetom diskusie. Avšak zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu bez zmeny podstaty, kvalitatívnu zaradenosť „primárnych“ výrobných vzťahov znamená (alebo môže znamenať) ich kvalitatívny rozvoj. KSSZ a sovietsky štát vyvíja v súčasnosti veľké úsilie, zamerané na to, aby nový hospodársky mechanizmus orientoval ekonomický rozvoj a činnosť všetkých článkov sústavy plánovania a riadenia na dosiahnutie maximálnych konečných národohospodárskych výsledkov, s čím si nie vždy efektívne vedel poradiť súčasný hospodársky mechanizmus. Neznamena to azda prechod ku kvalitatívne novej etape uplatňovania hlavného ekonomického zákona socializmu, zvyšovania úrovne schopnosti spoločnosti voliť si z množstva možných variantov taký variant plánu ekonomického a sociálneho rozvoja, v ktorom sa zabezpečuje maximálne možné uspokojovanie potrieb pracujúcich, účinnejšia realizácia spoločenského vlastníctva na výrobné prostriedky, vykladajúci z riešenia otázky o miere relatívnej ekonomickej samostatnosti základných výrobných buniek, o stupni a úplnosti chozrasčotu v socialistickej ekonomike? Či nie je možné v hospodárskom mechanizme socialistickej ekonomiky zmeniť mieru regulujúceho pôsobenia tovarových a peňažných vzťahov na proporcie spoločenskej reprodukcie? Či nie je rozdiel v pôsobení zákona rozdeľovania podľa práce, v závislosti od toho, ako efektívne je vybudovaná sústava odmeňovania v národnom hospodárstve?

Na všetky tieto otázky, ktorých okruh je neobmedzený, má nasledovať iba kladná odpoveď. Ináč to ani nemôže byť v plánovite riadenej, uvedomej optimálizovanej ekonomickej sústave.⁵

Už sme zdôraznili, že vytváranie hospodárskeho mechanizmu adekvátneho ekonomike rozvinutého socializmu je nepretržitým dynamickým procesom. Pri realizácii princípov nového hospodárskeho mechanizmu v praxi už teraz treba myslieť na najdôležitejšie strategické smery jeho ďalšieho zdokonaľovania. Úroveň vypracovania ekonomickej teórie, predovšetkým princípov optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky, ako aj analýza bohatých skúseností hospodárskej výstavby v ZSSR a v iných bratských socialistických štátoch vytvárajú pre to všetky predpoklady. Chceli by sme sa zastaviť iba pri niektorých z týchto smerov.

⁵ Preto nemôžeme súhlasiť s názormi tých ekonómov, ktorí sa nazdávajú, že v procese hospodárskej činnosti ľudia môžu pôsobiť (plánovať, meniť, merať) iba na formy prejavu, ale nie na samotné ekonomické zákony. Obava z obvinenia zo subjektivismu vyvoláva u takých ekonómov fetišizáciu zákonov. Nesúlad medzi formou a obsahom nie je podľa našej mienky prípustný v ekonomickej teórii. Povrchný je taký hospodársky mechanizmus, ktorý má do činenia iba s formami.

Ako je známe, hlavným v plánovaní a riadení národného hospodárstva v súčasnej etape je odvetvový princíp. Celkovo možno povedať, že sa osvedčil, osvedčuje sa aj teraz, ale sociálno-ekonomický život krajiny nestojí na mieste, vznikajú nové problémy. Zvýšenie vplyvu sociálnych a ekologických faktorov, väčšia zložitosť štruktúry spoločenskej výroby, potrieb obyvateľstva, rast mnohostranného rozvoja národného hospodárstva, jeho cieľov a mnoho iných objektívnych faktorov nevyhnutne nastoľujú otázku zvýšenia úlohy regionálneho aspektu vo fungovaní hospodárskeho mechanizmu ekonomiky, širokého uplatňovania cieľovo-programového prístupu na všetkých úrovniach plánovania a riadenia, predovšetkým na úrovni národného hospodárstva. A to sa ani zďaleka nemôže obmedziť iba na zmeny metodológie a techniky plánovania a riadenia. Ide o princípy rozdeľovania zdrojov, ekonomické práva a zodpovednosť, rozšírenie okruhu subjektov socialistického hospodárenia. Samozrejme, že to nemôže nepretvárať odvetvový princíp plánovania a riadenia, ktorý sa má podľa našej myšlienky vzťahovať iba na činnosť vo sfére materiálnej výroby. V súčasnosti odvetvové výrobné ministerstvá realizujú rozsiahlu nevýrobnú výstavbu, sú „majiteľmi,“ veľkého počtu objektov sociálnej infraštruktúry, „držiteľmi“ spoločenských spotrebných fondov. Bolo to zrejme vyvolané podmienkami rozvoja krajiny, ale stále menej to zodpovedá jeho novým úlohám. Tieto funkcie by bolo treba prenechať regionálnym orgánom riadenia a tým ich podstatne upevniť ekonomicky i organizačne. Treba rovnako zvýšiť úlohu týchto orgánov pri uskutočňovaní sociálneho plánovania, príprave a preškoľovaní kádrov, pri realizácii opatrení na ochranu životného prostredia, pri výstavbe objektov medzi odvetvovej výrobnéj infraštruktúry, ako aj pri rozdeľovaní spoločenských spotrebných fondov.

Zložité ekonomické a organizačné problémy sa vyskytujú v súvislosti s nevyhnutnosťou širokého uplatňovania cieľovo-programového prístupu pri plánovaní ekonomického a sociálneho rozvoja krajiny. Domnievame sa, že stále väčšiu úlohu v centralizovanom pláne bude hrať komplex rozsiahlych vzájomne zosúladených programov zameraných na dosiahnutie hlavných strategických cieľov sociálno-ekonomického rozvoja. V tom spočíva dôležitá funkcia centralizovaného plánovania, ktoré realizuje hospodárenie v rozsahu celej spoločnosti. Vzniká otázka, kto má byť držiteľom, vlastníkom výrobných zdrojov nevyhnutných na realizáciu programu. Jednoznačná odpoveď je sotva možná. Veľa závisí od typu programu, jeho rozsahu, zložitosti, horizontu realizácie atď. Inými slovami, čiastočne sa dá odpovedať na túto otázku v rámci existujúcej organizačnej štruktúry plánovania a riadenia, ale iba čiastočne, lebo efektívne uplatňovanie cieľovo-programového prístupu predpokladá aj adekvátne organizačne posilnenie, zmenu organizačnej štruktúry riadenia národného hospodárstva, vznik nových subjektov hospodárenia.

Podobné úlohy sa črtajú v súvislosti s problémom riadenia skupín príbuzných odvetví a vytvárania medziodvetvových národohospodárskych komplexov, ktoré nastolil XXIV., XXV. a XXVI. zjazd. Ako je známe, v tomto smere sa uskutočnilo viacero opatrení. V Gosplane sa vytvorili medziodvetvové komplexné útvary. Zriadila sa komisia Rady ministrov ZSSR pre otázky rozvoja západosibírskeho ropno-plynového komplexu, medzirezortná územná komisia pri Gosplane ZSSR v Ťumeni. Ako sa zdôraznilo v materiáloch XXVI. zjazdu KSSZ, sú to kroky v správnom smere. Prispievajú k prekonaniu rezortnosti, zlepšujú koordináciu územného, odvetvového a cieľovo-programového plánovania a riadenia. Ale to

je iba začiatok komplexnej práce v oblasti prestavby celej organizačnej štruktúry riadenia socialistickej ekonomiky.

Rozsah a charakter súčasnej etapy sociálno-ekonomického rozvoja prudko zvyšuje nevyhnutnosť jeho dlhodobého prognózovania a plánovania. Nový hospodársky mechanizmus vyžaduje venovať viac pozornosti tomuto aspektu plánovitého riadenia národného hospodárstva, mať na zreteli vypracovanie komplexného programu vedecko-technického pokroku krajiny pre dvadsaťročnú, a v základných smeroch ekonomického a sociálneho rozvoja pre desaťročnú perspektívu. Značne sa upevňujú predpoklady pre skutočnú premenu päťročných plánov na hlavnú formu plánovania rozvoja národného hospodárstva. Avšak pre efektívnu realizáciu tejto požiadavky treba vyriešiť nemálo zložitých metodologických a organizačných problémov. Hlavným z nich je vypracovanie metodológie adekvátnej problémom dlhodobého sociálno-ekonomického a vedecko-technického rozvoja. Na tento úsek treba skoncentrovať výskum.

Skúsenosti získané z rozpracovania komplexného programu vedecko-technického pokroku svedčia o tom, že pri riešení úloh dlhodobého rozvoja treba nájsť organické spojenie genetického a cieľovo-normatívneho prístupu, schopnosti „robiť budúcnosť z prítomnosti“ a z predvídania jeho kvalitatívne nových, principiálnych štruktúrnych charakteristík, ktoré sa nemôžu odvodzovať z tendencií dneška. Väčšina existujúcich metód prognózovania a plánovania, vrátane ekonomicko-matematických, orientuje sa vo väčšej miere na riešenie bežných a strednodobých problémov. Parametre ekonomicko-matematických modelov prognózovania a plánovania sa zatiaľ spoľahlivo určujú pomocou matematicko-štatistického spracovania informácií, odrážajúcich existujúce tendencie, ktoré zapadajú do rámca súčasnej techniky a technológie výroby, štruktúry sociálno-ekonomického rozvoja a sústavy prioritných potrieb spotrebiteľa.

V ostatnom čase sa veľa robí aj pre zvýšenie vedeckej zdôvodnenosti cieľovo-normatívneho prístupu. Široko sa organizuje výskum v oblasti metodológie cieľovo-programového plánovania a riadenia, prípravy dlhodobých racionálnych spotrebiteľských rozpočtov, sociálnych normatívov rozvoja vzdelania, kultúry, zdravotníctva, zabezpečenia bytov, ekologických podmienok bývania človeka. Teraz treba značne zvýšiť komplexnosť, systémovosť týchto prác, ako aj ich vzájomnú prepojenosť. Vážny problém predstavuje vytvorenie metód koordinovaného prognózovania a plánovania vedecko-technických, ekonomických, sociálnych a ekologických parametrov, kde rozpory zapríčiňujú jednotlivé disproporcie v národnom hospodárstve. Pri organizácii práce v oblasti dlhodobého prognózovania a plánovania sociálno-ekonomického rozvoja krajiny treba mať stále na zreteli, že to má veľký význam pre voľbu najefektívnejších bežných a strednodobých plánovo-ekonomických riešení, pre zvýšenie vybilancovanosti ekonomiky, poskytuje orientačné body pre vypracovanie uceleného programu stáleho zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania socialistickej ekonomiky, sústavy jej výrobných vzťahov. Ešte väčšie úsilie sa má vynaložiť na riešenie dlhodobých problémov.

Zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby je kľúčovou otázkou ekonomického rozvoja ZSSR, ktorá do značnej miery závisí od úrovne rozvoja chozrasčotu, od sústavy cien výrobných prostriedkov a spotrebných predmetov, sústavy ekonomického hodnotenia primárnych výrobných zdrojov, od finančných a úverových vzťahov v národnom hospodárstve atď.

V plánovacom hospodárskom mechanizme sa veľa robí pre to, aby sa orga-

nicky spojil celý komplex hodnotových vzťahov v socialistickej ekonomike, chozrasčot s objemovými ukazovateľmi plánu, naturálno-vecnými proporciami rozšírenej reprodukcie. Treba pripomenúť, že sa plánuje prehĺbiť prácu v oblasti finančnej a hodnotovej bilancie a bilancii peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva, pripravuje sa zavedenie dlhodobých ekonomických mzdových noratívov, ako aj noratívov tvorby a rozdeľovania pobádacích fondov a normatívneho princípu rozdeľovania zisku, zvyšovanie úlohy poplatkov za využívanie výrobných fondov a mzdových prirážok, zavedenie platby za priemyselný odber vody atď. Prijalo sa rozhodnutie o uskutočnení reformy veľkoobchodných cien a sadzieb. Je to vývoj správnym smerom, ale existuje objektívna nevyhnutnosť a možnosť ho urýchliť.

V ekonomickej literatúre sa často a všestranne posudzovala otázka zavedenia platieb za všetky druhy výrobných zdrojov — materiálových, pracovných a prírodných. V novom hospodárskom mechanizme sa tento problém úplne nedoriešil. Stále existuje rozdielne ekonomické hodnotenie spotreby výrobných fondov, živej práce a prírodných zdrojov, čo sťažuje národohospodárske a chozrasčotné hodnotenie efektívnosti rôznych smerov vedecko-technického pokroku, voľbu plánovo-ekonomických riešení, uskutočnenie ekonomickejšieho zdôvodnenej vzájomnej nahraditeľnosti výrobných zdrojov. Zatiaľ sa však v sovietskej ekonomickej vede, najmä pri vypracovaní princíпов optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky, dosiahli výsledky, ktoré môžu poslúžiť ako základ pre systémové riešenie problému komplexného ekonomického hodnotenia všetkých výrobných zdrojov, čo je nevyhnutným predpokladom ich racionálnej spotreby. Treba, pravda, súčasne poznamenať, že účinnosť opatrení v tejto oblasti v podstatnej miere podmieňuje zmena zásad chozrasčotu a mechanizmov rozdeľovania zisku VHJ (podnikov) tak, aby národohospodárske poňatie efektívnosti bolo aj reálnym stimulom ich činnosti.

S riešením uvedených problémov je organicky spojené zdokonaľovanie sústavy veľkoobchodných cien. Platná sústava cien sa viackrát kriticky rozoberala v sovietskej ekonomickej literatúre a nie je potrebné znovu sa o tom zmieňovať. Podľa našej myšlienky a prax spoločne vypracovali správnu koncepciu ďalšieho zdokonaľovania princíпов socialistickej tvorby cien. Cena má predovšetkým odrážať národohospodársku efektívnosť vyrábanej produkcie a výrobných zdrojov, ich prínos pre zvyšovanie efektívnosti sociálno-ekonomického rozvoja všeobecne. Sovietski vedci dokázali, že iba v tomto prípade sa dôsledne a konštruktívne realizuje koncepcia spoločensky nevyhnutných nákladov na výrobu produkcie, a pomocou cien sa vytvárajú podmienky pre organický súlad medzi celospoločenskými a lokálnymi ekonomickými záujmami. A to je azda jedna z hlavných funkcií hodnotových vzťahov v socialistickej ekonomike. Keď sa spoja s naturálno-vecnými proporciami centralizovaného plánu a s jeho úlohami, socialistická spoločnosť získa možnosť bezbolestne zvyšovať relatívnu hospodársku samostatnosť výrobných buniek, s čím sa ráta v novom hospodárskom mechanizme a v čom sa má pokračovať, lebo teraz je to faktorom zvyšovania efektívnosti výroby.

V plánovanej reforme veľkoobchodných cien sa vytvárajú predpoklady na vypracovanie technológií, ktoré šetria prírodné zdroje, hlavne palivo a energiu. Vhodnosť týchto opatrení je plne zdôvodnená tým, že uvedené zdroje stále viac obmedzujú ďalší ekonomický rast krajiny. Navrhujú sa aj iné konkrétne opat-

renia, aby sa v cenách plnšie odrážala národohospodárska efektívnosť produkcie. Túto líniu treba všemožne rozvíjať a intenzifikovať.

Dôležité miesto v hospodárskom mechanizme fungovania socialistickej ekonomiky patrí chozrasčotu. Vznikol objektívne na základe relatívnej ekonomickej oddelenosti a samostatnosti a predstavuje hlavný ekonomický princíp hospodárenia na lokálnej úrovni. Je zrejmé, že tento princíp sa musí všemožne upevňovať. V novom hospodárskom mechanizme sa nastoľuje otázka ďalšieho rozvoja a rozšírenia chozrasčotu a jeho uplatňovania aj v činnosti odvetvových výrobných ministerstiev a všezväzových priemyselných združení, ktoré vo svojej podstate nie sú hospodársko-reprodukčnými, ale riadiacimi orgánmi. Tento problém je mimoriadne zložitý a vyžaduje dôkladné posúdenie.

Podľa našej myšlienky tu treba hovoriť o uplatňovaní iba jednotlivých prvkov, a nie úplného chozrasčotu, ako to žiadajú niektorí ekonómovia. Iba tak sa nastoľuje problém aj v uznesení ÚV KSSZ a Rady ministrov ZSSR z 12. júla 1979. Vyzývanie k úplnému chozrasčotu na všetkých úrovniach plánovania a riadenia (pravda, obchádzajúc úroveň národného hospodárstva vcelku) je subjektívne celkom pochopiteľné a vychádza, prirodzene, z najlepších pohnútok. Ale sotva je odôvodnené. Ekonomické metódy, vrátane chozrasčotu, majú sa používať adekvátne ich podstate. Nie sú univerzálne, ani všemožné. Chozrasčot realizuje svoju funkciu iba vo vzťahu k relatívne ekonomicke samostatným bunkám, ktoré uskutočňujú proces reprodukcie, relatívne autonómne využívajú výrobné zdroje a zisk dosiahnutý ich výrobnou-hospodárskou činnosťou. Takými výrobnými bunkami môžu v zásade byť aj odvetvové výrobné ministerstvá alebo všezväzové priemyselné združenia, ale vyžadovalo by to zásadnú prestavbu organizačno-ekonomických vzťahov v národnom hospodárstve, čo nie je ničím odôvodnené. Úplný chozrasčot ministerstiev, všezväzových priemyselných združení a výrobných združení, to sú pojmy, ktoré sa navzájom vylučujú. Úplný chozrasčot ministerstiev objektívne likviduje relatívnu hospodársku samostatnosť výrobných združení (podnikov); rentabilita sa tu má zabezpečiť na úrovni ministerstva, ale nie nevyhnutne na úrovni jednotlivých VHJ, ktoré doň patria. Chozrasčot ministerstva predpokladá voľné znovurozdeľovanie zdrojov, zisku atď. vnútri ministerstva, čo zbavuje chozrasčotnú činnosť bývalých relatívne ekonomicke samostatných VHJ (podnikov) materiálneho základu. Nebezpečenstvo úplného chozrasčotu na úrovni ministerstva spočíva v tom, že vznik monopolného efektu sa stimuluje pomocou neodôvodneného zvyšovania cien a iných úskokov, ktoré sú podmienené monopolným postavením.

Pripomeňme, že na XXVI. zjazde KSSZ o riadení v združeníach ako o mimoriadne dôležitom probléme sa zdôraznilo, že všeobecný smer jeho zdokonaľovania spočíva v rozšírení samostatnosti VHJ, ako aj práv a zodpovedností hospodárskych vedúcich. Tu sa vytýčila aj generálna línia zdokonaľovania chozrasčotu.

V tejto súvislosti sa javí ako aktuálne ďalšie vedecké rozpracúvanie otázky o úlohe odvetvových výrobných ministerstiev v sústave riadenia socialistickej ekonomiky, o hospodárskom mechanizme jej fungovania, ktorý vytvára podmienky pre najefektívnejšie využívanie prírodných zdrojov.

Nový hospodársky mechanizmus predpokladá realizáciu dôležitých plánovo-ekonomických opatrení zameraných na zvyšovanie hmotného stimulovania pracovníkov, zvyšovanie ich pracovnej aktivity, zainteresovanosti VHJ (podnikov) na plnení plánovaných úloh s menším počtom pracovníkov. Zavádza sa

limit plánovaného počtu pracovníkov. Sú to všetko nanajvýš závažné opatrenia, ak berieme do úvahy deficit (hoci niekedy aj umelý, zapríčinený nedostatočne vysokou produktivitou práce a nedostatkami existujúceho hospodárskeho mechanizmu) pracovných zdrojov v národnom hospodárstve, nevyhnutnosť zabezpečiť pre perspektívu celý prírastok národného dôchodku krajiny bez zvyšovania počtu pracovníkov vo sfére materiálnej výroby. V tejto strategickej línii treba pokračovať. Treba, ako sme už poznamenali, zaviesť platby za pracovné zdroje, ktoré by odrážali ich kvalifikáciu a deficitnosť, rozšíriť práva združení a podnikov pri plánovaní počtov pracovníkov, mzdového fondu, pri manévrovaní so systemizáciou, pri využívaní plánovaného mzdového a pobádacieho fondu. Bolo by účelné vytvoriť jednotný systém prípravy a prekvalifikácie kádrov na všezväzovej, regionálnej a miestnej úrovni, ktorý by bol dôležitou formou plánovitého uvoľňovania pracovníkov a ich znovurozdeľovania v národnom hospodárstve a ktorý by sa financoval z odvodov z hierarchicky organizovaného fondu odmeňovania za pracovné zdroje.

Zárukou efektívneho uskutočňovania týchto a iných smerov zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti je ich komplexnosť, systémovosť a včasnosť. Sovietsky zväz má pre to všetky nevyhnutné i postačujúce podmienky.

Z časopisu *Ekonomika i matematičeskije metody*, 17, 1981, č. 4
preložila *Galina Čermáková*

Literatúra

- [1] ŠATALIN, S. S.: Niektoré problémy teórie optimálneho fungovania socialistickej ekonomiky. *Ekon. Čas.*, 19, 1971, č. 4.
- [2] GREBENNIKOV, V. G. — PČELINCEV, O. S. — ŠATALIN, S. S.: Princip optimuma i političeskaja ekonomija socializma. *Ekon. i mat. Met.*, 1974, č. 6.
- [3] ABALKIN, L. I.: *Choziajstvennyj mehanizm razvitogo socialističeskogo obščestva*. Moskva, Mysl' 1973.
- [4] BAČURIN, A. V.: *Aktuaľnyje problemy planirovanija*. *Plan. Choz.*, 1973, č. 10.

Recenzie

BARIČ, Ján: **Mzda a vedecko-technický pokrok**. Bratislava, Alfa 1983. 244 s.

Medzi hlavné úlohy, pred ktorými stojí naša ekonomika, patrí intenzifikácia národného hospodárstva. Za jednu z rozhodujúcich ciest intenzifikácie ekonomického rastu sa dnes všeobecne považuje zavádzanie a uplatňovanie výsledkov vedecko-technického pokroku v hospodárskej praxi.

Dôležitú úlohu v tomto procese musí zohrávať aj mzda, ako jedna z rozhodujúcich stimulačných kategórií. Otázkam zvýšenia účinnosti miezd a mzdových sústav je venovaná značná pozornosť aj v materiáloch zo zasadnutí ÚV KSČ a vlády ČSSR. Predovšetkým Súbor opatrení kladie veľký dôraz na využívanie stimulačných funkcií miezd pri prechode k intenzívnemu typu rozvoja národného hospodárstva a pri zvyšovaní spoločenskej produktivity práce.

Problemátike miezd a vedecko-technického pokroku je v ekonomickej teórii venovaný dosť veľký priestor, avšak doteraz tak mzda, ako aj vedecko-technický pokrok boli skúmané buď samostatne, alebo v jednostrannej vzájomnej väzbe. Autorovým prínosom je, že pri skúmaní nezostáva jednostranný, neskúma len vplyv mzdy na uplatňovanie vedecko-technického pokroku, ale zaoberá sa aj otázkami pôsobenia vedecko-technického pokroku na samu mzdu, to značí, že skúma oboje kategórie vo vzájomnej dialektickej súvislosti.

V prvej časti knihy J. Barič skúma

mzdu ako kategóriu politickej ekonomie socializmu. Politickoekonomické skúmanie podstaty, obsahu a funkcií mzdy za socializmu má veľký význam, pretože iba ich podrobná znalosť umožňuje adekvátne využívať mzdu pri stimulovaní pracovných činností. V tejto časti knihy autor rozoberá mzdu ako hlavnú formu nevyhnutného produktu, poukazuje na protirečivé chápanie podstaty, obsahu a foriem prejavu mzdy za socializmu a objasňuje príčiny takéhoto chápania mzdy. Ďalej rozoberá pôsobenie ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce, nevyhnutnosť jeho pôsobenia v socialistickej spoločnosti, podstatu a úlohu mzdy v rozdeľovaní podľa práce.

Funkcie mzdy za socializmu autor rozdeľuje na funkcie ekonomické a sociálne. Pri rozboře funkcií miezd, predovšetkým sociálnych funkcií, sa však autor dostáva na niektorých miestach do určitých protirečení. Napríklad na s. 74 píše: „Špeciálny prípad sociálnej stránky mzdy vzniká pri vyplácaní mzdy za pracovný pomer pracovníka, hoci nepodal zodpovedajúce výkony.“ V hospodárskej praxi sa podobné prípady vyskytujú (a nie zriedka), avšak ich interpretácia ako špeciálny prípad sociálnej stránky mzdy je nesprávna, pretože v tomto prípade nejde o žiadny špeciálny prípad, ale o porušovanie pracovnej disciplíny a o obchádzanie socialistických princípov odmeňovania podľa práce, čo určí-

te nie je v súlade so sociálnou funkciou mzdy.

Na s. 75 autor píše: „Rozdeľovanie životných prostriedkov prostredníctvom mzdy podľa princípu odmeny za prácu nedovoľuje rovnosť, ktoré je pri rovnakej mzde za nerovnakú vynaloženú prácu sociálne nespravodlivé.“ Hneď na tej istej strane však autor uvádza: „Sociálnym poslaním mzdy je nielen rast individuálnej mzdy každého pracovníka, a tak i priemernej mzdy, ale aj postupné vyrovnávanie životnej úrovne všetkých kategórií pracovníkov. To však len v tých prípadoch, keď sú buď príliš veľké dôchodkové rozdiely, alebo je príliš nízka úroveň najnižších miezd...“ Tu na jednej strane autor píše o rovnosť ako o sociálnej nespravodlivosti a na druhej strane volá po vyrovnávaní životnej úrovne všetkých kategórií pracovníkov. Taktiež formulácie ako *príliš veľké dôchodkové rozdiely*, resp. *príliš nízka úroveň miezd* sú veľmi všeobecné a dovoľujú ich rôznu interpretáciu.

Rýchlosť a úspešnosť zavádzania výsledkov vedecko-technického pokroku do hospodárskej praxe závisí od mnohých okolností. K významným ekonomickým kategóriám, ktoré pôsobia a využívajú sa na stimulovanie uplatňovania vedecko-technického pokroku, patrí aj mzda.

Práve vzťahu mzdy a vedecko-technického pokroku je venovaná druhá a tretia časť knihy. Autor skúma vzťah mzdy a vedecko-technického pokroku v týchto súvislostiach:

— pôsobenie vedecko-technického pokroku na mzdové náklady, čo dokumentuje, do akej miery je efektívna substitúcia mzdových nákladov nákladmi zhmotnenými,

— vplyv mzdy na uplatňovanie vedecko-technického pokroku a rast produktivity práce.

V druhej časti knihy autor pouka-

zuje na úlohu vedecko-technického pokroku pri substitúcii živej práce prácou zhmotnenou, na pohyb mzdových nákladov v jednotlivých typoch vedecko-technického pokroku. Samostatne skúma vplyv vedecko-technického pokroku na mzdu ako pracovný dôchodok.

V tejto časti J. Barič prináša rozbor vplyvu vedecko-technického pokroku na mzdu. Poukazuje na to, že vedecko-technický pokrok spôsobuje zmeny nielen v štruktúre spoločenskej výroby, ale vyvoláva zároveň štruktúrne zmeny vnútri spoločenskej pracovnej sily. Ide predovšetkým o zmeny v charaktere práce a v kvalifikačnej štruktúre pracovných síl, čo pôsobí na zvyšovanie reprodukčných nákladov na pracovnú silu, predovšetkým na rast mzdy za kvalifikovanú prácu.

Autor vymedzuje niekoľko variantov efektívneho pohybu mzdových a zhmotnených nákladov vo vzťahu k technickému vybaveniu práce a k rastu produktivity práce v rôznych typoch vedecko-technického pokroku. Vychádza z toho, že pohyb mzdových a zhmotnených nákladov odráža tendenciu pohybu živej a zhmotnenej práce v jednotke výroby, hoci mzdové a hmotné náklady nevyjadrujú celkom veľkosť živej a zhmotnenej práce. Rozborom zmien živej a zhmotnenej práce v jednotlivých typoch vedecko-technického pokroku dochádza k záveru, že zníženie mzdových nákladov v jednotke výroby závisí od prednostného rastu produktivity práce pred rastom celkového objemu miezd. Zníženie zhmotnených nákladov v jednotke výroby závisí podľa autora od rýchlejšieho rastu produktivity práce, ako je rast jej technickej vybavenosti.

J. Barič skúma samostatne vplyv vedecko-technického pokroku na mzdu ako pracovný dôchodok. Vedecko-technický pokrok vystupuje vo vzťahu ku mzde ako jeden z činiteľov určujúcich

veľkosť, vývoj, úroveň, štruktúru a organizáciu, ako aj diferenciáciu mzdy a mzdových sústav.

Od analýzy vplyvu vedecko-technického pokroku na mzdu prechádza autor v tretej časti knihy k rozboru vplyvu mzdy na rýchlosť a efektívnosť uplatňovania vedecko-technického pokroku v praxi. Tento vzťah rozoberá z hľadiska mechanizmu pôsobenia a využitia prostredníctvom jej dvoch základných ekonomických funkcií, nákladovej a dôchodkovej funkcie mzdy, pri stimulovaní vedecko-technického pokroku.

Mzda vo funkcii výrobného nákladu má významnú úlohu najmä v stimulovaní činnosti podniku. Spolu s ostatnými nástrojmi hmotnej zainteresovanosti podniku pôsobí na racionálne hospodárenie, pôsobí na výrobné výsledky prostredníctvom vedecko-technického pokroku, ktorý sa realizuje substitúciou živej práce prácou zhmotnenou, resp. náhradou pracovných síl novou technikou.

Mzda vo funkcii nákladu môže účinne pôsobiť na substitúciu živej práce prácou zhmotnenou vtedy, ak podniky nebudú môcť preniesť relatívne vyššie mzdové náklady do cien tovarov.

Autor poukazuje na skutočnosť, že mzda ovplyvňuje vedecko-technický pokrok len v tých prípadoch, kde

vzrastá v závislosti od výsledkov dosiahnutých pomocou technického pokroku. V iných prípadoch, keby objektívne činitele vedecko-technického pokroku a rastu produktivity práce obmedzovali rast mzdy, môže vzniknúť u robotníkov nezáujem na uplatňovaní vedecko-technického pokroku, ba môže dôjsť priamo k odmietnutiu nových foriem vedecko-technického pokroku.

V ďalšej časti autor poukazuje na hlavné problémy s uplatňovaním vedecko-technického pokroku v Československu vo vzťahu k mzdovej politike. Analyzuje niektoré problémy stimulácie vedecko-technického pokroku v podmienkach medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie, čo predstavuje problém, ktorému sa v ekonomickej teórii nevenuje dostatočná pozornosť.

Záverom môžeme povedať, že úlohy, ktoré si autor vytýčil, splnil a publikáciu môžeme odporučiť širokej ekonomickej verejnosti, predovšetkým poslucháčom ekonomických škôl a vedeckým aspirantom. Jej význam a aktuálnosť rastie v súčasnej etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, keď osobitne stúpa význam rýchleho zavádzania výsledkov vedecko-technického pokroku do hospodárskej praxe.

Miloš Beřko

Průmyslové oblasti Slovenska za kapitalismu [1780–1945]. Opava, Slezský ústav ČSAV 1983. 211 s.

Prehľadovanie poznania v oblasti hospodárskych dejín je dôležitou súčasťou riešenia súčasných spoločensko-ekonomických problémov, ale i ďalších rozvojových úloh, pretože, ako je známe, v prítomnosti sa skrýva kus minulosti, a zároveň i budúcnosti. V našej odbornej literatúre slovenská hospodárska problematika z obdobia ka-

pitalizmu nie je zatiaľ dostatočne preskúmaná, a tak si recenzovaná knižná publikácia zasluhuje zvýšenú pozornosť. Spracovanie vývoja priemyselných oblastí Slovenska pracovníkmi Slezského ústavu ČSAV [J. Bakala, D. Gawreckí, A. Grobelný, A. Hahnová, J. Macháčová, J. Matějček, O. Nejedlá, B. Pitronová, J. Steiner] predstavuje jed-

nu z etáp výskumu priemyselných oblastí na území Československa za kapitalizmu. Užitočnosť práce spočíva predovšetkým v tom, že skúma aj v súčasnosti aktuálnu problematiku oblastného priemyselného rozvoja Slovenska a podáva ucelený pohľad na vývoj priemyselných oblastí Slovenska v jednotlivých etapách jeho kapitalistického vývinu. Autori zborníka analyzujú ekonomický, sociálny i politický vývoj priemyselných oblastí na Slovensku, čo významnou mierou prispieva k objasneniu procesov vzniku a formovania oblastnej štruktúry priemyselnej výroby, avšak i k odhaleniu a charakteristike špecifických črt vývoja Slovenska za kapitalizmu.

Práca je rozdelená do štyroch kapitol, z ktorých každá v podstate predstavuje jednu etapu rozvoja priemyslu na Slovensku, od jeho začiatkov až do roku 1945. Prvá kapitola je venovaná začiatkom formovania priemyselných oblastí na Slovensku, čo je spojené s nástupom manufaktúrneho a strojového priemyslu v období rozkladu feudalizmu. V období 1780–1848 sú stručne charakterizované prírodné, spoločenské a ekonomické faktory rozvoja Slovenska, a to z hľadiska ich vplyvu na územnú deľbu práce a územnú štruktúru výroby. Základným periodizačným medzníkom, použitým autormi na charakteristiku premien ekonomickej štruktúry Slovenska za kapitalizmu, boli zmeny v postavení Slovenska vo väčších štátnych a hospodárskych celkoch, v rámci ktorých sa Slovensko vyvíjalo, resp. od ktorých bol jeho hospodársky rozvoj závislý. Preto obsahom ďalších kapitol je analýza vývoja priemyselných oblastí Slovenska najskôr v období uhorského kapitalizmu do roku 1918, potom v buržoáznej ČSR, a napokon v tzv. slovenskom štáte. V štruktúre knihy však nechýba ani hodnotiaci záver a navyše sú tu cenné prílohy — kartogramy a tabuľky.

Rozdielne politické pomery na Slovensku, ako aj v závislosti od stupňa rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov odlišné ekonomické predpoklady a podmienky rozvoja kapitalistickej industrializácie v skúmaných časových obdobiach, vniesli do vývoja slovenských oblastí a priemyselných stredísk určité špecifiká a zmeny. Keďže medzi ekonomickým, sociálnym a politickým vývojom spoločnosti existujú úzke väzby a súvislosti, autori recenzovanej knihy sa neobmedzili len na analýzu procesu formovania priestorovej štruktúry priemyslu, ale — čo je cenné — danú problematiku sa snažia riešiť širšie. V jednotlivých kapitolách skúmajú, ako sa zmeny v rozmiestnení a v ekonomickej štruktúre priemyselných oblastí premietli do vývojových zmien v populácii, v sociálnej skladbe a v rozvoji robotníckeho hnutia. Osobitne možno spomenúť, že zborník si všima aj industrializačné idey a koncepcie formulované slovenskými národovcami v 19. storočí. Pri posudzovaní vývoja priemyselných oblastí na Slovensku v období včleňovania slovenskej ekonomiky do československého kapitalistického hospodárstva pozitívne možno hodnotiť aj porovnávanie s ekonomicke vyspelejšími českými krajinami. V tejto súvislosti zvlášť výrazne vystupuje skutočnosť, že úroveň priemyselnej rozvinutosti oblastí na Slovensku bola podstatne nižšia, industrializovanejšie oblasti sa vyznačovali nevyhranenostou, hoci na druhej strane — ako sa konštatuje v závere knihy — nemožno poprieť ich určujúcu úlohu v rozvoji Slovenska v období kapitalizmu.

Publikácia sa opiera predovšetkým o rozsiahlu ekonomicú literatúru a štatistiky, menej o pramenný materiál, využitím ktorého (najmä archívnych materiálov) by sa riešenie danej problematiky prehĺbilo.

Recenzovaná kniha poskytuje rela-

tívne ucelený obraz o konkrétnych formách prejavu priemyselnej revolúcie a kapitalistického industrializačného procesu v priemyselných oblastiach Slovenska. Je cenným obohate-

ním literatúry o vývine Slovenska v období kapitalizmu, a preto by zborník nemal ostať neznámy ani širšej čitateľskej verejnosti.

Jindra Repčíková

KLUSÁKOVÁ, Zoa a kol.: **Světová ekonomika**. Praha, Svoboda 1984. 284 s.

Kolektív desiatich autorov pristúpil k práci na problematike svetovej ekonomiky s cieľom vytvoriť učebnú pomôcku, ktorá by vysvetlila základné pojmy, kategórie a zákonitosti jej rozvoja. Nemal v úmysle vyložiť všetky stránky rozvoja svetovej ekonomiky, ale skôr o nej dať ucelený, syntetický obraz, uviesť čitateľa do tejto zložitej problematiky, umožniť mu získať východiskové poznatky, o ktoré by sa mohol oprieť pri ďalšom, hlbšom štúdiu.

Štruktúra celej práce je založená na poznatku, že svetové hospodárstvo treba skúmať v troch rovinách, a to na úrovni:

1. výrobných síl (ich rozmiestnenia, štruktúry, úrovne, tempa rozvoja);
2. medzinárodných ekonomických vzťahov;
3. medzinárodného ekonomického mechanizmu.

Ďalej publikácia odzrkadľuje skutočnosť, že svetová ekonomika zahŕňa tri základné typy medzinárodných ekonomických vzťahov — vzťahy kapitalistické, socialistické a vzťahy medzi obidvoma svetovými spoločenskými sústavami.

Publikácia sa tematicky delí do štyroch oddielov. Za teoreticky najzávažnejší (pre čitateľov, ktorí sa začínajú venovať problematike medzinárodných vzťahov, však zároveň z hľadiska chápania zrejme aj najnáročnejší) možno považovať prvý oddiel, v ktorom sa píše o všeobecných problémoch svetovej ekonomiky. Vymedzuje sa tu predmet a základné kategórie svetovej e-

konomiky, rozsiahla pozornosť sa venuje štruktúre svetového hospodárstva.

Druhý oddiel hovorí o svetovej kapitalistickej sústave. Pozornosť sa venuje osobitne vyspelým kapitalistickým štátom, a osobitne rozvojovým krajinám. I pri tomto členení, pochopiteľne, autori sledujú interakciu obidvoch týchto skupín krajín.

Tretí oddiel sa orientuje na problematiku svetovej socialistickej sústavy. Po teoretickom úvode sa pozornosť koncentruje na krajiny RVHP, na najzávažnejšie aspekty integračného procesu prebiehajúceho v jej rámci. Osobitná kapitola — to treba veľmi pozitívne oceniť — sa vyčleňuje na skúmanie otázok špecializácie národného hospodárstva ČSSR vo svetovom hospodárstve. Celkove by celému oddielu prospelo, keby išiel viacej za rámec známych skutočností, hlbšie sa zamýšľal nad závažnými problémami socialistickej economickej integrácie.

Práca logicky vrcholí rozborom problematiky ekonomických vzťahov medzi svetovými hospodárskymi sústavami (štvrtý oddiel), a to v relácii socialistické štáty — vyspelé kapitalistické štáty (osobitne potom vzťahy RVHP — EHS) a socialistické štáty — rozvojové krajiny. Aktuálnosť týchto vzťahov pozorujeme najmä v ostatných rokoch. Prácu uzatvára časť venovaná hlavne rozporu našej epochy a perspektívam rozvoja ekonomických vzťahov medzi svetovými spoločenskými sústavami.

Celkový dojem, ktorý práca vyvolá-

va [najmä z hľadiska cieľa, ktorý sleduje], je pozitívny. Je prirodzené, že také rozsiahle dielo sa nevyhlo aj niektorým nedostatkom objektívnej i subjektívnej povahy. Na niektoré z nich sa poukazuje v úvode (nejednotnosť štýlu, špecifický prístup jednotlivých autorov k výkladu). Sú to aj ďalšie, napr. opakovaný, nejednotný výklad niektorých otázok, miestami spôsob vysvetľovania problémov nie vždy berúci do úvahy skutočnosť, že práca má slúžiť predovšetkým na pedagogické účely [malá prehľadnosť a neutriedenosť poznatkov]. Niektoré problémy by si vyžadovali širšiu pozornosť vzhľadom na rastúci význam, ktorý nadobúdajú v súčasnosti [napr. medzinárodný pohyb služieb v časti venovanej medzinárodným tovarovým vzťahom]. V druhom oddieli by azda bolo účelné sústrediť výklad o medzinárodných organizáciách, ktoré pôsobia vo svetovej kapitalistickej sústave, resp. do určitej miery prekračujú jej rámec, do samostatnej časti, a ukázať, ako tieto organizácie ako komplex ovplyvňujú existujúcu podobu medzinárodných ekonomických vzťahov, akým spôsobom sa ju usilujú zachovať či zmeniť. Práca obsahuje často veľmi veľa zaujímavých štatistických údajov; za závažný nedostatok však pokladáme, že v mnohých prípadoch sa vôbec neuvádza ich prameň, čo čitateľovi sťažuje orientáciu na pôvodné pramene, resp. môže vyvolať aj pochybnosti o ich hodnovernosti. Práca obsahuje aj niektoré chyby vecného charakteru. Napríklad na stranách 87–88 sa zabudlo na skutočnosť,

že členmi OECD sú aj Japonsko, Austrália a Nový Zéland.

Vzhľadom na pedagogické určenie práce by bolo nanajvýš potrebné, aby sa riešenie problémov nie vždy predkladalo v podobe jednoznačných právd, ale aby sa poukazovalo aj na jestvujúce odlišné prístupy k ich vysvetľovaniu.

S niektorými tézami, obsiahnutými v práci, ťažko súhlasím. K ním patrí napr. tvrdenie, že „medzinárodná ekonomická integrácia kapitalistických, v podstate živelne trhových ekonomík, sa môže uskutočňovať len nepriamymi metódami, integračnými opatreniami orientovanými na trhovú sféru“ (s. 140–141). Táto téza [mimochodom, nie originálna] neberie zreteľ na priame metódy využívané pri rozvíjaní imperialistického integračného procesu tak na mikroúrovni, ako aj na makroúrovni. Jej neudržateľnosť napokon naznačuje aj tvrdenie, že „v mechanizme kapitalistickej reprodukcie vystupujú dva zásadne odlišné a do značnej miery rozporné články —trhový a štátny mechanizmus“ (s. 149), i tvrdenie o „regulujúcej úlohe transnacionálnych korporácií“ [tamtiež].

Medzi kritické pripomienky treba napokon zaradiť aj spôsob spracovania niektorých častí, napr. časti 3.1. *Medzinárodný obchod za kapitalizmu* 3.3. *Medzinárodný pohyb pracovných síl*,¹ resp. časť o medzinárodnej ekonomickej integrácii.

Autorskému kolektívu sa vcelku úspešne podarilo využiť doterajšie výsledky nášho ekonomického výskumu

¹ Text je tu miestami parafrázou či dokonca doslovným prevzatím z práce ŠIBL, D.: *Tendencie k zmedzinárodneniu hospodárskeho života v súčasnom kapitalizme*. Bratislava 1974, s. 37–39, 53–64, 66–93, resp. z práce VOJTÍŠEK, J. a kol.: *Politická ekonomia kapitalizmu*. Bratislava 1980, s. 633–645. Išlo sa dokonca tak ďaleko, že sa prevzali aj grafy znázorňujúce „cenové nožnice“ (s. 85), ktoré boli v pôvodných prácach vytlačené nesprávne [nulová cena vo východiskovom období, resp. mínusové ceny v ďalších obdobiach].

a prezentovať sa dielom, ktoré iste pri-
vítajú všetci, ktorí sa zaujímajú o sú-
časné prehlbujúce sa procesy interna-
cionalizácie hospodárskeho života, o
najnovšie stránky ich vývoja. Autori
úspešne nadviazali na tradíciu pôvod-

ných i preložených prác, ktoré u nás
v uplynulom období o svetovom hospo-
dárstve vyšli. Pravda, uvedené kritické
pripomienky vyvolávajú pri celkovom
hodnotení práce zároveň aj niektoré
rozpaky.

Drahoš Šíbl

POKROVSKIJ, Vladimir Anatolievič: Uskorenije naučno-techničeskogo progressa — organizacija i metody. Moskva, Ekonomika 1983. 216 s.

Cieľom práce popredného sovietske-
ho ekonóma V. A. Pokrovského je ob-
jasniť spôsob zrýchľovania vedecko-
technického pokroku. Hodnotia sa ak-
tuálne teoretické a organizačno-eko-
nomické problémy, ktoré pôsobia na
jeho zrýchľovanie. Akcentujú sa nové
aspekty, ako optimalizácia štruktúr-
nych väzieb vedecko-technického a
výrobného potenciálu, metódy intenzi-
fikácie vedeckovýskumnej činnosti, oso-
bitosti plánovitých a organizačno-eko-
nomických pák a nástrojov a pod., pô-
sobiacich na zrýchlenie vedecko-techni-
ckého pokroku. V súlade s týmito
procesmi ide aj o zmenu charakteru
riadenia medziodvetvových, odvetvo-
vých, regionálnych väzieb vo sfére roz-
voja vedy a techniky. Tieto problémy
sa autor snaží komplexne postihnúť, a
to na všetkých úrovniach riadenia ná-
rodného hospodárstva vo forme uplat-
ňovania jednotnej štátnej vedecko-
technickej politiky.

Štruktúru knihy tvorí päť logicky
na seba nadväzujúcich kapitol. Prvá
kapitola *Úlohy zrýchlenia vedecko-
technického pokroku v systéme opat-
rení na zdokonaľovanie hospodárskeho
mechanizmu* vytvára teoretický fun-
dament pre realizáciu štátnej vede-
cko-technickej politiky. Dotýka sa fak-
torov a podmienok určujúcich štátnu
vedecko-technickú politiku: úloh vedy
a techniky v rozvinutej socialistickej
spoločnosti, sociálnych funkcií súčas-

nej vedy a vnútorných zákonitostí ve-
decko-technického pokroku.

Autor analyzuje aj vzájomnú súvis-
losť vedecko-technického pokroku a
spoločenskej výroby. Objasňuje proce-
sy formovania štruktúry národného
hospodárstva, s ktorou ZSSR vstúpi do
XXI. storočia, vplyv vedecko-techni-
ckého pokroku na rast spoločenskej pro-
duktivity práce, rast fondovej vybave-
nosti práce vo výrobnej sfére a pod.

Druhá kapitola sa venuje efektívnosti
organizácie vedeckej činnosti ako zá-
kladu zrýchlenia vedecko-technického
pokroku. Je zameraná na plánovité bu-
dovanie organizačnej štruktúry vede-
ckej činnosti, resp. na technicko-eko-
nomické plánovanie výskumu a vývoja
vo vedeckých ústavoch a organizáciách
v súvislosti s koordináciou národoho-
spodárskych plánov. Dôraz sa kladie na
ekonomické metódy, posilňujúce vplyv
vedy na efektívnosť spoločenskej vý-
roby. Za východisko sa považuje zdo-
konalenie chozasčotných vzťahov vo
sfére rozvoja vedy a techniky. Realizá-
cia týchto opatrení sa odráža v za-
bezpečovaní systému objednávok, hos-
podárskych zmlúv atď., ako i vo vytvo-
rení jednotného fondu rozvoja vedy a
techniky, vytvárania vedecko-výrob-
ných združení, ktoré pracujú na choz-
rasčotnom princípe atď.

Autor si všíma nedokonalosti hmot-
nej zainteresovanosti vo sfére vedy,
napr. slabú zainteresovanosť na efek-

tívnosti vedeckej práce, resp. nedosta- točnú diferenciaciu v odmeňovaní ve- deckej práce. Dotýka sa aj atestácie vedeckých pracovníkov, ich prémiova- nia, normovania vedeckej práce, koor- dinácie jednotlivých činností, využí- vania vynálezov, patentov, licencií a pod.

V závere kapitoly autor upriamuje pozornosť na optimalizáciu štruktúry vedecko-výrobných komplexov, ako faktora zvyšovania účinnosti vedeckej práce.

Integrácia vedy s výrobou je charak- terizovaná ako celkový stav podmie- nok zabezpečujúcich dosiahnutie hlav- ného cieľa — efektívneho ekonomick- ého rozvoja prostredníctvom činnosti vedeckých, technických, projektačných organizácií a podnikov výrobné sféry.

V tretej kapitole *Problémy použitia princípov cieľovo-programového plá- novania a riadenia vedecko-technického pokroku* sa autor zaoberá protireče- niami vznikajúcimi v rámci medziod- vetvových úloh vedecko-technického rozvoja prostredníctvom cieľovo-pro- gramového plánovania a riadenia. Pro- gramy vystupujú ako závažný nástroj realizácie dlhodobej vedecko-technic- kej politiky strany a socialistického štátu. V ďalšej časti kapitoly stručne charakterizuje vedecko-technické pro- gramy, ktoré boli vypracované v ro-koch 1976—1980 v ČSSR, BER, NDR a pre činnosť RVHP.

V štvrtej kapitole *Podmienky urých- lenia využitia vedeckých výsledkov v praxi* sa analyzuje proces skrátenia cy- klu veda — technika — výroba — po- užitie, ako závažný faktor intenzifiká- cie spoločenskej výroby.

Vzájomnú väzbu faktorov, ktoré pô- sobia na skrátenie cyklu, autor člení na sociálno-ekonomické, organizačné a vedecko-technické. Súčasne nazna- čuje spôsob skrátenia cyklu, ktorý dá- va do vzájomných súvislostí. Pokúša

sa usporiadať vzťahy z hľadiska riad- enia týchto procesov (schéma č. 7, s. 137).

Na základe toho dospieva autor k zá- veru, že efektívne využitie vedy a tech- niky v spoločenskej výrobe možno vy- jadriť ukazovateľmi prírastkov národ- ného dôchodku na makroúrovni; uka- zovateľmi prírastkov zisku a znížením vlastných nákladov na úrovni podní- kov.

Piata kapitola *Smery ďalšieho zdo- konaľovania riadenia rozvoja vedy a techniky* analyzuje riadenie vedecko- technického rozvoja na medzinárodnej úrovni. Autor zdôrazňuje, že dynamika vedecko-technického rozvoja závisí v značnej miere od využitia nových *technologických* procesov vo výrobe, najmä od postupného uplatňovania „nemechanických“ technológií. Ďalej sa zameriava na spájanie odvetvového a regionálneho riadenia vedecko-technického pokroku. Zameranie pozornos- ti na regionálne riadenie vedecko-technického pokroku si vyžaduje sám život a plnenie úloh XXVI. zjazdu KSSZ o zdokonaľovaní hospodárskeho mecha- nizmu v oblasti regionálneho pláno- vania.

Na záver možno konštatovať, že mo- nografia rozvíja ekonomickú teóriu ve- decko-technického pokroku, naznaču- je organizačnú štruktúru a vzájomné väzby inštitúcií, ktoré sa zúčastňujú na rozvoji a riadení vedecko-technic- kého pokroku a prostredníctvom ve- decko-technického pokroku sa preja- vuje ich odraz v riadení efektívneho rozvoja národného hospodárstva. Boha- tá faktografická argumentácia je pre- hľadne usporiadaná do tabuliek, logic- kých schém a príloh, ktoré zvyšujú celkovú kvalitu práce.

Monografia vo všeobecnej rovine po- litickej ekonómie komplexne rieši pro- blematiku zrýchľovania vedecko-technického pokroku ako základného fak-

tora intenzifikácie rozvoja národného hospodárstva.

Z hľadiska ekonomickej teórie považujeme monografiu za prínos. Je podnetom pre teoretických pracovníkov na hlbšie rozpracovanie realizácie otázok vedecko-technického pokroku v

podmienkach československého národného hospodárstva. Poslúži aj pre metodické usmernenie hospodárskeho aktívu pri realizácii výsledkov vedy a techniky v spoločenskej praxi.

Pavel Kozák

Správy

Poprední predstavitelia sovietskej economickej teórie na Slovensku

V dňoch 17. 10.—19. 10. 1984 boli významní predstavitelia politickej ekonómie socializmu v ZSSR, prof. L. I. Abalkin, DrSc., vedúci katedry politickej ekonómie Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSZ a prof. V. V. Cakunov, DrSc., zástupca vedúceho tej istej katedry, hosťami Fakulty Vysoké školy politickej ÚV KSC v Bratislave.

Počas pobytu konkretizoval sa plán spolupráce katedier politickej ekonómie Akadémie spoločenských vied pri ÚV KSSZ v Moskve a Fakulty Vysoké školy politickej ÚV KSC v Bratislave na ďalšiu päťročnicu, predovšetkým v oblasti vedeckovýskumnej a pedagogicko-výchovnej práce.

Významnou formou vzájomnej spolupráce katedier stala sa ich účasť na plnení úloh v príprave poslucháčov Fakulty Vysoké školy politickej ÚV KSC a účastníkov krátkodobých kurzov — nomenklatúrnych kádrov ÚV KSC.

Mimoriadne pozitívny ohlas vyvolala prednáška L. I. Abalkina, venovaná otázkam vedeckých základov a spôsobom formovania súčasného economickeho myslenia straníckych a sovietskych kádrov, a prednáška V. V. Cakunova o otázkach spoločenského vlastníctva a problémoch jeho realizácie v súčasnej etape z hľadiska účasti máš na riadení a výchovy pocitu hospodára u pracujúcich.

Vzácní hostia sa zúčastnili aj na rokovaní Economickej vedecko-pedagogickej rady, obsahovo zameranom na posilňovanie spätosti economickej teórie s hospodárskou praxou a aktuálne otázky rozvoja economických vied v súčasnosti.

Oboch predstaviteľov prijal J. Ferienc, prvý námestník predsedu Slovenskej plánovacej komisie. V úvodnom slove informoval o plnení úloh siedmej päťročnice a o príprave plánu rozvoja ekonomiky na Slovensku v ôsmej päťročnici. V bohatej diskusii, venovanej otázkam vzájomného vzťahu vecných a systémových súvislostí zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, plnšieho využívania economických zákonov socializmu, najmä zákona ekonómie času, vyzdvihol sa význam neustáleho kontaktu a výmeny názorov medzi predstaviteľmi vrcholnej hospodárskej praxe a teórie, ako jednej z významných ciest prehĺbenia väzby medzi teóriou a praxou.

Na pôde Economickeho ústavu SAV a Slovenskej economickej spoločnosti privítal L. I. Abalkina riaditeľ Economickeho ústavu SAV I. Okáli. Pred preplneným publikom členov sekcie politickej ekonómie socializmu SES L. I. Abalkin predniesol prednášku na tému *Posilňovanie väzby economickej teórie s hospodárskou praxou a problémy zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu.*

Referent zdôraznil, že rast úlohy teórie pri zdokonaľovaní socialistickej spoločnosti je objektívnou zákonitosťou podmienenou zložitejšími úlohami súčasnej etapy rozvoja. Potvrdzujú sa tak slová V. I. Lenina o prechode od menej zložitých otázok k zložitejším otázkam. Rastúci dynamizmus a vznik mnohých nových procesov treba hlboko analyzovať. V minulej praxi nie vždy nachádzame odpoveď na novovznikajúce otázky. Júnové plénum ÚV KSSZ ocenilo pozitívne úspechy teórie ale súčasne ostro kritizovalo stav v spoločenských vedách, najmä to, že zle poznáme spoločnosť a zákonitosti jej rozvoja, a preto musíme postupovať metódou pokusov a omylov. Preto je nevyhnutný obrat teórie k praxi a prehĺbenie ich vzájomnej väzby. Avšak obrat teórie k praxi sa musí, ako to zvlášť zdôraznil L. I. Abalkin, uskutočniť v rámci samej teórie, nenarúšajúc hranice teórie, a dávať pritom efektívne odporúčania štátnym a štátnym orgánom. Politická ekonómia musí dať koncepcie, odhaliť zákonitosti uspokojovania potrieb. Politická ekonómia má teda konceptuálnu úlohu.

Vplyv politickej ekonómie na prax má dva kanály. Prvý spočíva v rozpracovaní teoretických riešení pre zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu. Ale i tu politická ekonómia plní zvláštnu, a to predovšetkým koncepčnú úlohu. Slabé politickoekonomické rozpracovanie zodpovedajúcich problémov nemôže byť kompenzované odporúčaniami v konkrétnych otázkach. Svojráznosť teoretických riešení spočíva v tom, že nedávajú, a v princípe ani nemôžu dávať, odpoveď ani na jednu konkrétnu otázku. Ale dávajú čosi viac, odhaľujú objektívne ekonomické zákony a rozpracúvajú zodpovedajúce teoretické princípy, teoreticky zdôvodnené koncepcie, na základe ktorých sa môžu riešiť konkrétne otázky a na

ich príklade sa určujú základné smery hospodárskej politiky. Dnes nechýbajú čiastkové odporúčania, ale chýba predovšetkým hlboko premyslená, teoreticky zdôvodnená koncepcia hospodárskeho mechanizmu. Práve to vedie k tomu, že sme v mnohých prípadoch nútení postupovať empiricky.

Druhý, ešte silnejší, kanál vplyvu politickej ekonómie na prax sa rozvíja prostredníctvom ekonomického myslenia ľudí.

Aby sme zmenili tradičné, ale zastarané prístupy, treba ľudí postaviť do nových podmienok, treba prebudovať hospodársky mechanizmus, systém ukazovateľov, ekonomických nástrojov atď. Ale tieto podmienky nemožno zmeniť, ak nedosiahneme premenu v ekonomickom vedomí a myslení.

Súčasnú ekonomickú myseľ to nie je teraz existujúce myslenie, ale myslenie, ktoré sa musí ešte len vytvoriť, sformovať. Je charakterizované tým, že je, po prvé, prísne vedecké, musí mu byť vlastné to, čo je charakteristické pre ekonomickú teóriu, napr. myslenie zamerané na zrýchlenie VTR, po druhé, je to myslenie, ktoré zohľadňuje všetky meniace sa procesy v ekonomike, napríklad myslenie o kategórii efektívnosti a kvality.

Bohatá diskusia bola zameraná na mnohé teoreticko-metodologické otázky a praktické aspekty zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu v ZSSR i zblížovania hospodárskych mechanizmov členských krajín RVHP. Žiaľ, časový priestor bol menší ako zložitost' mnohých nastolených teoretických problémov. Hlboko premyslené teoretické analýzy a prístupy L. I. Abalkina stali sa však silnou inšpiráciou pre teoretickú prácu všetkých účastníkov diskusie.

Pobyt oboch popredných sovietskych ekonómov na Slovensku, ale zrejme aj v ČSR, nepochybne obohatil náš teoretický front aj o konkrétne skúse-

nosti a spôsoby riešenia hlbšieho spojenia politickej ekonómie socializmu s praxou, úlohy, ktoré pre českosloven-

skú ekonomickú teóriu vytýčili ostatné zasadnutia ÚV KSČ.

Josef Sokira

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce inžiniera Ladislava Lysáka

Pred Komisiou pre obhajoby doktorských dizertačných prác vo vednom odbore 62-04-9, Svetová ekonomika, konala sa dňa 20. 9. 1984 obhajoba doktorskej dizertačnej práce *Medzinárodná socialistická deľba práce v spotrebnom priemysle*, ktorú vypracoval Ing. Ladislav Lysák, CSc., riaditeľ Ústavu ekonomiky a riadenia priemyslu v Bratislave.

Predsedaŕi Komisie pre vedný odbor Svetová ekonomika sú člen korešpondent ČSAV a SAV Miloslav Jirges a člen korešpondent ČSAV Václav Kvěš, ktorý bol zároveň oponentom. Ďalšími oponentmi boli prof. Miloš Švantner, DrSc., Ing. Oldřich Vávra, CSc., a Ing. František Sláviček.

Dizertant je známy desiatkami odborných štúdií i ako autor či spoluautor viacerých knižných publikácií a expertíznych prác. Aktívne sa zúčastňuje na medzinárodnej spolupráci v oblasti MSDP a SEI; v ČSSR pôsobí v rámci Programu ŠPEV 907.

Doktorská dizertačná práca L. Lysáka je výsledkom dlhoročnej odbornej a výskumnej činnosti autora, koncepcne zameranej na intenzifikáciu medzinárodnej socialistickej deľby práce a socialistickej ekonomickej integrácie. Práca je vydarenou monografiou, jej jednotlivé problémové okruhy boli publikované v odborných časopisoch v ČSSR a v ZSSR; práca ako celok bola knižne publikovaná vo vydavateľstve ALFA roku 1979. Na túto publikáciu organicky nadväzuje druhý diel, vydaný Ústavom ekonomiky a riadenia priemyslu roku 1981.

Ťažiskové tematické okruhy doktor-

skej dizertačnej práce L. Lysáka sa využili aj pri vypracovaní učebných textov pre VŠE Bratislava, pre Vysokú školu lesnícku a drevársku vo Zvolene, pre Ústav vzdelávania pracovníkov rezortu Ministerstva priemyslu SSR a uplatnené vo výskumnej činnosti v Ústave ekonomiky a riadenia priemyslu v Bratislave a Medzinárodného ústavu ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy v Moskve.

Doktorská dizertačná práca je významným príspevkom ku komplexnému riešeniu zásadných otázok prehlbovania medzinárodnej socialistickej deľby práce a socialistickej ekonomickej integrácie. Nastoľuje a vyslovuje sa k riešeniu zásadných teoretických problémov a aktuálnych otázok hospodárskej praxe, spojených s prehlbovaním medzinárodnej socialistickej deľby práce v odvetviach „B“ skupiny priemyslu, ktoré bezprostredne ovplyvňujú a formujú životnú úroveň obyvateľstva. Táto oblasť nebola doteraz v dostatočnej miere predmetom skúmania ekonomickej vedy. Práca prináša viacero nových myšlienok o súvzťažnostiach a tendenciách v rozvoji štruktúr národohospodárskych komplexov členských krajín RVHP, v zdokonaľovaní mechanizmu riadenia v odvetviach, ktorých špecifiká je potrebné rešpektovať pri prehlbovaní medzinárodnej socialistickej deľby práce. Osobitným prínosom práce je analýza a rozvinutie metód komparácie a exaktného hodnotenia efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby s posunom do polohy praktickej aplikácie.

Pre spoločenskú prax sú významným

prínosom najmä poznatky o existujúcich rezervách a možnostiach rozvoja jednotlivých foriem medzinárodnej socialistickej deľby práce vo výrobe a výmene tovarov v záujme plnšieho uspokojovania potrieb obyvateľstva krajín RVHP. Prínosom je aj náčrt oblastí a diferencovaných foriem spolupráce krajín RVHP s rozvojovými a priemyselne vyspelými kapitalistickými štátmi, rovnako aj objasnenie tendencií zdokonaľovania mechanizmu riadenia socialistickej ekonomickej integrácie.

Oponenti hodnotili prácu ako originálnu, aká doteraz ani v československej ekonomickej literatúre, ani v iných krajinách RVHP v takejto šírke spracovaná a publikovaná nebola. Zhodne konštatovali vysokú aktuálnosť a spoločenskú závažnosť spracovanej problematiky vo vzťahu k zabezpečovaniu potrieb obyvateľstva, konkrétne formulované závery o potrebe hlbšieho skúmania a účinnejšieho rozvíjania „B“ skupiny priemyslu a jej širšieho zapojenia do procesu socialistickej ekonomickej integrácie.

Významného ocenenia sa dostalo doktorskej dizertácii od Medzinárodného ústavu ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy v Moskve. V stanovisku člena korešpondenta AV ZSSR J. S. Širajeva sa jednoznač-

ne pozitívne hodnotí vysoká aktuálnosť dizertačnej témy, vysoká náročnosť a erudovanosť jej spracovania. Najmä závery dizertanta sa považujú za cenný prínos k rozvíjaniu medzinárodnej spolupráce, vrátane prognostiky problematiky.

Obdobne vysokú aktuálnosť dizertačnej témy zdôrazňuje vo svojom hodnotení významný predstaviteľ Medzinárodného vedeckovýskumného ústavu problémov riadenia sovietsky ekonóm prof. S. E. Kamenicer, DrSc. Osobitne vyzdvihuje objektívne formulované závery dizertanta o otázke tovarovej výmeny produktov skupiny B, v ktorej vidí v súčasnosti a v perspektíve výrazné možnosti rozšírenia výmeny tovarov širokej spotreby vyrábaných na báze výrobnjej kooperácie. S uznaním odobruje námiet dizertanta účelne zapájať výrobné organizácie do zahraničnoobchodnej činnosti.

Po skončení bohatej vedeckej rozpravy Komisia zhodnotila v neverejnej časti svojho zasadania celkový priebeh obhajoby, vrátane posudkov oponentov a diskusných vystúpení účastníkov vedeckej rozpravy. V tajnom hlasovaní navrhla jednomyselne udeliť Ladislavovi Lysákovi vedeckú hodnosť doktora ekonomických vied.

Ladislav Hollý

Medzinárodná vedecká konferencia Úloha zahraničného obchodu v ekonomickej integrácii krajín RVHP

V dňoch 16.—19. 10. 1984 sa konala v Lodži vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou, ktorá bola venovaná úlohe zahraničného obchodu v ekonomickej integrácii krajín RVHP. Konferencia sa konala v gescii Katedry zahraničného obchodu Ekonomicko-sociologickej fakulty Univerzity v Lodži spolu s Medzinárodným ústavom ekonomických problémov svetovej socia-

listickej sústavy [MÚEP SSS] pri RVHP v Moskve.

Na konferenciu bolo prednesených 20 referátov vedeckých pracovníkov-ekonómov z Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Poľska a Sovietskeho zväzu, ktoré svojím pohľadom znamenali prínos k objasneniu úlohy zahraničného obchodu v medzinárodnej socialistickej integrácii [MSEI]

krajín RVHP. Z ČSSR sa konferencie zúčastnili A. Ružička, riaditeľ ÚML PF v Banskej Bystrici a J. Blišák z Ekonomického ústavu SAV.

Rokovanie sa zameriazo predovšetkým na tieto otázky: zahraničný obchod krajín RVHP ako stimul MSEI; tendencie rozvoja MSEI a rastu vzájomného zahraničného obchodu; dialektika SEI a medzinárodnej delby práce pri intenzifikácii jednotlivých ekonomík krajín RVHP; úloha zahraničného obchodu v investičnej spolupráci; vypracúvanie stratégie krajín RVHP; štrukturálne zmeny zahraničného obchodu; vzťahy zahraničného obchodu s výrobou; vplyv svetového trhu na ceny vnútri RVHP; koordinácia národných hospodárskych plánov v rozvoji ekonomík krajín RVHP; vzájomné vzťahy medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby so zahraničným obchodom, plánom a riadením; základné smery spolupráce PLR s krajinami RVHP v 80. rokoch; produktivita práce, prednosti a nedostatky maďarského priemyslu z hľadiska prenikania jeho výrobkov na svetové trhy v 70. rokoch; zvláštnosti spolupráce krajín RVHP v textilnom priemysle; porovnávanie niektorých ekonomických procesov v rámci RVHP a EHS; integrácia procesov v rámci RVHP a vzťahy s tretími krajinami.

Ako prvý vystúpil K. Földes (EÚ MAV), ktorý sa zaoberal úlohou štrukturálnych zmien, otázkami bilancovania rozvoja a mechanizmu riadenia v intenzifikácii ekonomiky. Zdôraznil veľký vplyv medzinárodných podmienok na štruktúru reprodukcie malých a stredných krajín. Napríklad zahranično-obchodný obrat na 1 obyvateľa v MLR približne 5-krát prevyšuje tento ukazovateľ v ZSSR. Analyzoval aj vplyv konkurencieschopnosti, exportu a cien na štrukturálne zmeny vnútri ekonomík krajín RVHP.

Z. Ščakovský (Lodžská univerzita)

rozoberal vo svojom referáte otázku vzájomného obratu krajín RVHP ako stimulu ekonomickej integrácie a dotkol sa aj slabej príťažlivosti socialistických krajín ako obchodných partnerov vo svetovej ekonomike v súčasnom období, ktorá súvisí s nízkou kvalitou a nedostatočnou konkurenčnou schopnosťou výrobkov socialistických krajín. Preto je potrebné oveľa hlbšie využívať možnosti intenzifikácie zahraničných stykov krajín RVHP a vyvarovať sa vzájomnej konkurencie.

Novým tendenciám zahraničného obchodu krajín RVHP sa venoval G. Danov (EÚ BAV), ktorý konkrétne poukázal na nové javy a možnosti ďalšieho rozšírenia obchodnej spolupráce v rámci MSEI.

J. Blišák (EÚ SAV) sa zaoberal otázkami vplyvu zahraničného obchodu na procesy intenzifikácie národného hospodárstva krajín RVHP. Analyzoval súčasný stav a ďalšie možnosti dovozu a vývozu strojárskej produkcie, predovšetkým špičkovej techniky a progresívnej technológie, a to aj licenčnej výmeny, patentov, know-how a výrobnej kooperácie, ktoré majú najväčší vplyv na intenzifikačné procesy v jednotlivých krajinách RVHP.

Základným smerom spolupráce Poľska s krajinami RVHP v 80. rokoch bolo venované vystúpenie T. Sobčuka (MÚEP SSS). Hlavnú pozornosť zamieril na riešenie súčasných úloh, ktoré musí prekonávať poľská ekonomika. Ide predovšetkým o oslabenie hospodárskej závislosti od kapitalistických štátov a kurz na prehĺbenie spolupráce s krajinami RVHP. Najväčším problémom zostáva diskriminačná politika vyspelých kapitalistických štátov, ktorá v konečnom dôsledku priniesla poľskej ekonomike škodu vo výške 13 mld dolárov.

T. Szira (Ústav konjunktúry a trhu MER) porovnával maďarské pozície na svetových trhoch z hľadiska dosaho-

vanej produktivity práce. Podľa uvedených analýz je produktivita živej práce v odvetviach banského priemyslu a v metalurgii najnižšia a tým nevýhodná pre hospodárstvo MLR, čo znamená, že pre tieto dve odvetvia by bolo najvýhodnejšie zvýšiť import a obmedziť podiel exportu v zahraničnom obchode krajiny.

Na druhej strane, vysoká produktivita práce v MLR je v odvetviach potravinárskeho, textilného a chemického priemyslu.

Ako vyzdvihol na záver T. Szira, spomenuté tendencie pokračujú v maďarskej ekonomike aj v 80. rokoch.

Otázkami koordinácie ekonomickej politiky vyspelých kapitalistických štátov, predovšetkým USA a krajín EHS voči štátom RVHP, sa zaoberal W. Nicolai (MÚEP SSS).

Základným objektom tejto diskriminačnej koordinácie sú: vývoz najnovšej techniky a technológie zo západných štátov do krajín RVHP; úverová politika a dovoz palív a surovín zo Sovietskeho zväzu. USA, ktoré sú na čele tohto ťaženia, všemožne sa snažia vnútiť svoju pozíciu predovšetkým vyspe-

lým kapitalistickým štátom západnej Európy. Jednako táto pozícia USA nezodpovedá niektorým triezvým názorom a hospodárskym záujmom západoeurópskych firiem a vlád. Vzrastajúci protekcionizmus a protirečenia medzi kapitalistickými centrami (USA, Japonsko a krajiny EHS) privádzajú politiku diskriminácie krajín RVHP na úroveň sankcionovania a obmedzení, čo nezodpovedá cieľom a záujmom Bieleho domu.

Bohatá diskusia rozšírila prerokovanú problematiku o nové pohľady. Konferencia načrtla základné smery ďalšieho výskumu a vzájomnej spolupráce vedcov socialistických krajín.

Účastníci konferencie sa na záver rozhodli vydať zborník, v ktorom budú zhrnuté všetky referáty a ktorý vyjde začiatkom roku 1985 v Lodži.

Samo konanie konferencie v PLR a jej široká ozvena v tamojších masovo-komunikačných prostriedkoch prispeli ku konsolidácii poľskej spoločnosti a k ďalšiemu prehĺbeniu vzájomnej spolupráce členských krajín RVHP.

Ján Blišák

Prémia Slovenského literárneho fondu za II. polrok 1984

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu udelil prámiu za II. polrok 1984 autorovi L. Andrášikovi za článok *Kritické poznámky k niektorým novším prístupom k analýze a modelovaniu synergie zložitých ekonomických systémov*, uverejnený v č. 7/32/1984 Ekonomického časopisu. Autor spolu s predchádzajúcou stafou, uverejnenou v Ekonomickom časopise č. 5/32/1984, otvára na stránkach časopisu metodologickú diskusiu o rozvoji ekonomickej vedy v súvislosti s plnením súčasnej náročnej spoločenskej objednávky a predkladá viacej námetov, na ktoré by sa mala v diskusií sústrediť pozornosť. V stati autor diskutuje o súčasných možnostiach a medziach existujúcich, resp. vyskúšaných či overených matematicko-modelovacích prostriedkov skúmania synergie zložitých ekonomických systémov, pričom si osobitne všima niektoré metodologické prístupy rozvinuté vo fyzike.

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. ŠIKULA, Milan, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – doc. Dr. PLACHTINSKÝ, Dušan, CSc., Výskumný ústav národohospodársky VŠE, Drieňová 34, 832 20 Bratislava – Dr. Ing. KUBAČKA, Jozef, Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru, 2, 813 64 Bratislava – Dr. Ing. HALUŠKA, Ivan, DrSc., Ústredný výbor KSS, Hlboká cesta 2, 813 33 Bratislava – doc. Ing. PERLAKI, Ivan, CSc., Slovenská vysoká škola technická, Pionierska 15, 831 02 Bratislava – člen korešp. AV ZSSR SATALIN, Stanislav Sergejevič, Vsesojuznyj naučno-issledovatel'skij institut sistemnyh issledovanij GKNT i AN SSSR, Moskva, ZSSR.

